

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

VARGA ZOLTÁN, KONTRA FERENC, IVANKA HERGOLD
ÉS BRASNYÓ ISTVÁN PRÓZÁJA
GUELMINO SÁNDOR ÉS BOZSIK PÉTER VERSEI

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT SZIRMAI KÁROLY –
SZIRMAI KÁROLY VERSE ÉS ÖNÉLETRAJZA
HERCEG JÁNOS, BORDÁS GYŐZŐ, BORI IMRE,
LÁNCZ IRÉN, GOBBY FEHÉR GYULA
ÉS SZELI ISTVÁN ÍRÁSA
KEREKES LÁSZLÓ ÉS MAURITS FERENC
SZIRMAI-ILLUSZTRÁCIÓI

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1990

Június

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIV. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly,
Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos,
Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Szabó Zoltán, Tóbiás László
és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

Varga Zoltán : Dráma nélkül (<i>posztforradalmi novella</i>)	617
Kontra Ferenc: Jehova árnyéka (<i>novella</i>)	628
Guelmino Sándor versei	635
Bozsik Péter: Függősegtörténet (<i>vers</i>)	642
Ivanka Hergold (Trieszt): Isten szabad ege alatt (<i>novella</i>)	644
Brasnyó István: Kész regény (<i>VIII. rész</i>)	654
Bálint József önéletrajzából II. (A szerelem)	666

DRÁMA NÉLKÜL

Posztforradalmi novella

V A R G A Z O L T Á N

Nem csodálom, ha csodálkozik, atyám, dehogyan csodálom. Hiszen erre nyilván álmában sem számított. Vagy talán mégis? Legtitkosabb álmai váltak volna valóra?... Ne zavartassa magát, főleg pedig ne féljen: utolsónak szánt elhatározásomat nem fogom megváltoztatni. Igenis gyónni kívánok, könnyíteni a lelkemen, ha úgy tetszik, de azért ne higgye, hogy mindent megbántam. Egyet csak, egyetlenegy a bűneim közül.

Helyesebben mindazon tetteim közül, amelyeket ön, atyám, ha másért nem, hát hivatalból csakis bűnnek tekinthet. Mindenekelőtt a gyilkosságaimat természetesen, legyen szó akár saját kezűleg, harc közben kioltott emberéletekről, akár a parancsomra törtétekről, vagyis a közvetlenekről ugyanúgy, mint a közvetettekről, mivel azok... Igen, így, pontosan, ahogy gondolja is, mivel ezek az ügy érdekében történtek, következőképpen hitből fakadtak.

Kivéve azt az egyet csak, azt a bizonyos közvetettet, aminek köszönhetően ezekben a pillanatokban is itt lehetek még, és aminek ön is köszönheti, atyám, hogy, bizonyára nem kis örömére, sőt elégtételére, végighallgathat. Feltéve, hogy lesz hozzá még erőm és időm... de talán nem ártana itt némi imát bevetni... Mert azt az egyet, azt azért igen... valójában nem is a gyilkosságot, hiszen nem is én követtem el, hanem a túlélését csak, azt azért mégis megbántam, vagy ami ennél is több, mélységesen szégyenkezem miatta.

Amiért akaratom ellenére ugrottam át, nem a magam árnyékát, mert az tudvalevőleg lehetetlen, hanem a magam halálát. Amiért cserbenhagytam valakit, akivel... akivel együtt kellett volna elmennem.

Ám ha még most sem értené, mire gondolok... De talán tartsunk sorrendet inkább.

Még ha a legelején kezdeni szükségtelen is, elvégre valamit mégiscsak ismernie kell a múltamból, na meg emlékeznie is azokra az időkre. Amikor

csapatommal jól fél éve jártam már az őserdőt, törtettem, törtettünk, cu-kornádrengetegekben, csörtettem, csörtettünk, tőlem és tőlünk telhető nesztelenséggel, mindannyiunkat jótékonyan elfedő, de arcunkat-kezünket összeszabdoló banánültetvények sűrűségében, hol itt, hol ott szakítva meg telefonvezetékeket, döntve ki távíróoszlopokat, robbantva föl trafóállomásokot vagy rohanva meg egy-egy őserdei katonai tábort, isten háta mögötti helyőrséget is – rajtaütésszerűen, ahogy mondják, sőt, ahogy az elő van írva. Döntő csapásokat ugyan nem mérve még, de azért épp elég galibát okozva, hogy úgy hihessük, ügyünk nem is áll rosszul. És hát úgy véltük, ez csak a kezdet, nem mintha biztosak lettünk volna, hogy megérjük a végét is, ám ha az ember hisz az ügyben... mindenesetre én a magam érdekéért küzdöttem, ellentétben a többiekkel, társaim túlnyomó többségével legalábbis, akik igenis a maguk érdekeiért, amint azt annak idején mondtuk nekik, tulajdon jól felfogott érdekeiért szálltak harcba. Bár azért ők is számítottak rá, hogy egyszer akár még be is keríthetnek bennünket. Bármikor és bárhol, tehát az Erőmű közelében és addigi legambiciózusabb vállalkozásunk során, ami így sajnos az utolsó is lett.

Amikor is mindössze ketten maradtunk Pedróval, először életben csak. Azután fogolyként is. Mindenre készen.

Talán még felkészülve is. Legalábbis ami engem illet, mivel én csakugyan rég készültem rá, nem is tudom, mióta, meglehet, kezdettől fogva, vagy legalábbis jóval előbb már, semhogy ügyünkért harcolni kezdtem. Végigjátszani szerepemet, képzelőerőmhöz mérten több lehetséges változatot jó előre részletekbe menően is kidolgozva, figyelembe véve, hogy csakugyan a kiúttalanság helyzetébe kerülve aligha lesz időm hosszas töprengésekre. Ám hogy Pedro kidolgozta-e a magáét? á, dehogya, szegény Pedro, ugyan már, hogyan is tehetne volna? Elvégre sokkal írástudatlanabb volt ennél, következőképpen ártatlanabb is. Igen, atyám, ártatlan, makulátlanul, úgy, ahogy mondom, bármennyire jó néhány élet is száradt a lelkén: ő volt a mesterlövészünk. Senki rajta kívül nem volt képes olyan távrolól leszedni az őrt, félhományban vagy holdfénynél, sőt csillagfényben, s nem holmi távcsoves drága fegyverrel, valóságos céllövő zseni, világbjának is lehetett volna. Győzelem után, mondjuk, ha győzünk, ám ha nem, ha minden úgy történik, ahogy történt is, éppen ha életben marad, mi lehetett volna vajon belőle? Ha netán velünk se tart, ha mi, seregünket gyarapítandó, mondjuk talán úgy, hogy egy jobb világ reményével kecsegtetve, el nem csábítjuk, robotoló bérmunkás egy ültetvényen, aminek indult is, netán ónbányász? Nagyvárosi fényektől elvakítottan, luxusvillák tőszomszédságában favelalakó?... Bár éppenséggel eljuthatott volna Párizsba is, transzvesztitává transzformálódva, hormoninjekciók fejlesztette keblekkel felszerelve, ahogy azt sokan teszik manapság?... Szegény Pedro, bizonyára így sem él-

ne már, pedig a lányos képével mintha még predesztinálva is lett volna valami ilyenféle szerepre, elképzelhető, hogy jobban játszotta volna. Bármennyire távol állt is tőle akkoriban minden szerep, túlságosan azonos volt ehhez saját magával.

Meg egészen fiatal is, tizenhét, ha jól emlékszem, legfeljebb tizennyolc, teifelesszájú, így is mondhatnám. Ha ugyan ez illene a kékesfekete hollóhajához. Meg a mandulavágású indiánszeméhez és a bőre barnaságához.

Pedig eleinte úgy látszott, elfogadhatóra sikerül majd formálnom.

Legalábbis ami az időt illeti, mivel a sorsunkra várakozás erre kínált lehetőséget. Őszinte csodálkozásomra, hiszen elfogatásunk pillanatában talán még azon sem csodálkozom, ha időnk se marad a csodálkozásra. Legfeljebb a túlvilágon csak, amiben, már megbocsásson, atyám, minden gyónási eltökéltségem ellenére, ma is csupán némi erőfeszítés árán érzem magam hinni képesnek. Csak hát a dolgok másképpen alakultak, vagyis hát helyszínen történő azonnali likvidálásunk nem várt elmaradása még bizonyos reményeket is támasztott bennünk: hátha valamelyik csapatunk kormánykatonákat ejtett foglyul, alkalmasint tiszteket is, amiért is elképzelhető, hogy csere tárgyát képezzük, legalábbis én, személy szerint. Mivel ami Pedrót, megint csak szegény Pedrót illeti, nem hiszem, hogy sokat számított. Ellentétben velem, aki mégiscsak parancsnok voltam, emellett az apám fia is – bármennyire nem sejtettem is, mi lehet ennek kapcsán, ha ugyan van ilyen egyáltalán, fogvatartóim elképzelése. Mert ha némileg más a helyzet, ha ugyancsak az apám fiaként, de a kormánycsapatok tisztjeként kerülök a mieink, illetve akkor nem a „mieink” fogságába, mi sem lett volna természetesebb, mint hogy fogvatartóim, nagyon is az ügy érdekében, tehát a legmesszemenőbben altruista céloktól vezérelve, törekedjenek a legbusább váltságdíjat kéréselni szülőatyámból, aki, mind atyai szeretetből, mind kötelességből, minden bizonytal habozás nélkül fizetett volna. Így azonban... mert szinte a hangját is hallani véltem: „Azt kapja csak, amit megérdemelt!”, rendíthetetlen szilárdsággal nyilatkozni meg, elképzelhetetlenül, hogy elhatározásában bárki is befolyásolja, alighanem mindössze néhány nem megfakult, hanem nagyon is eredeti színeiben megmaradt Kodak-Eastmancolor fényképpel pótoltszülőanyám rimánkodó könnyei sem, amennyiben eredetijük is létezik még, ámbár... végtére is alig tudok valamit kettejük kapcsolatáról. Úgyhogy amennyiben fogvatartóim esetében ez a szempont egyáltalán számításba jött, egy lehet a magyarázat csak: fogvatartóim apámat túlságosan is köznapi embernek vélték. Feltételezett számításokban némileg mellékutakra is tévedve, nem arra számítva, hogy a kormánynak vagy a hadsereg parancsnokának fizet majd, hanem valamelyik miniszternek vagy más befolyásos kormányhivatalnoknak, a hadsereg valamelyik magas rangú tisztjének – annak érdekében, hogy a kicserélendő

listáján szerepelhessek. Ha ugyan nem egyszerűen arra gondoltak: ilyen befolyásos személyiség fiával mégsem lehet csak úgy, rövid úton elbánni. Így hát apámhoz nem is nagyon fűztem reményeket, jobban mondva, igyekeztem nem fűzni hozzá, vagy ha, akaratlanul, mégis lettek volna ilyen reményeim, minden bizonnyal mélységesen szégyeltem őket. Ezért is határoztam el, hogy, amennyiben, feltéve, de meg nem engedve, megítélésem ellenére, mégis kész lenne tenni valamit értem, segítségét csakis akkor fogadom el, ha ezzel Pedrón is segíték egyben. Nélküle egy tapodtat sem!, jelentettem ki magamban erre az eshetőségre is fölkészülve, bármennyire nem biztos is, hogy megakadályozhattam volna a dolgok illetén való alakulását. De hát apám, mondom, aligha mozdította volna értem akár a kisujját is, függetlenül attól, befolyásolta-e egyáltalán fiúi mivoltom fogvatartóim magatartását.

Ámbár tudták rólam, ki vagyok. Ramirez főhadnagy, az egységünket körülzáró szakasz parancsnoka, nyomban rám ismert.

Pontosabban pár pillanatnyi gyanakvó fürkészést követően csak. Én is őrá, szinte azonnal, épp elégszer tisztította ki velem a csizmáját, elsőéves hadapród koromban még, sőt ismételtette meg velem a műveletet nemegyszer háromszor-négyszer is egymás után, rangidős harmadévesként, ekképpen is előlegezve, hogy dicsőségére válik majd hivatásának. Nem kis mértékben nyilván ahhoz is hozzájárulva, hogy fekete báránnyhoz és majdani Ügyért küzdőhöz illően, idejében mondjak búcsút a szóban forgó intézmény falainak éppúgy, mint az atyai szeretet korábban sem túl nagy bőséggel adagolt melegének is.

– Nicsak, nicsak, Domingez! – lépett hozzám tekintetében a maga módján örömteli felismeréssel. Mielőtt, most már maradéktalanul önmagát adva, leplezetlen kárörömmel sziszegte volna: – Ez aztán a váratlan és kedves meglepetés, nem is mertem volna remélni. Csodálkozni persze nincs okom, elvégre a megfutamodás természetes folytatása a zászló elárulása.

– Ki-ki a maga zászlaja alatt, Ramirez – válaszoltam kimérten. – De ezért ne feledd, hogy áruolóval vitába szállni önmagunk megalázása. Fogollyal meg egyenesen képmutatás is.

– Ahogy gondolod – jegyezte meg lebiggyesztett ajakkal. – Úgyhogy, ha így jobban tetszik... – tette hozzá nyomban, lendületes, egyensúlyomból kibillentő pofonjával egyidejűleg.

Mielőtt mindkettőnket húsba vágóan összekötöztek. Megelőzve, hogy kimondhassam, amennyiben Pedróval máris végezni kívánnának, tegyék azt nyomban velem is, készen ugyan a sorsában való osztozás vállalására, de ismét anélkül csak, hogy képes legyen az események alakulását bármi-képpen is befolyásolni.

De hát ekképp döntöttek. E döntésüknek megfelelően hurcolva el ben-

nünket az Erőmű helyőrségének otthonát képező Erődbe és szállásolva el annak egy kazamatájában – így, igen, atyám, lévén egy erődnek kazamatái és nem cellái. Bármennyire nem tudom is, hogy az a nyomorúságos sötét lyuk, ahová Pedróval vetettek minket, és amelynek kis rácsos négyszögén, úgy ahogy illik, mindössze az ég egy parányi darabkáját láthattuk, miben különbözött a leghétköznapibb börtöncellától. De hát ennek az én fülemben valahogy némiképp japánosan csengő „kazamata” szónak számomra sajátos a stílusértéke, használata, minden sötétsége ellenére vagy épp ezáltal feltétlenül emeli fényét az Ügyért raboskodóknak... Különben elnézést, atyám, összeviszsa fecsegek itt mindenfélét stílusértékről, sőt, mintha csak az idő nem is sürgetne, lépten-nyomon kitérőket is teszek, ahelyett hogy a pillanat emelkedettségéhez igazodva inkább a gyónás stílárus követelményeihez alkalmazkodnék. Ám azért meg kellene értened, hogy ami vésszen közelinek látszó végóránkat illeti, végső fokon ez is stíluskérdés volt. Elvégre az ember életében egyszer hal csak meg, holmi Ügyért meghalni meg éppenséggel keveseknek jut osztályrészül. És hát a mártírhálnak ugyanúgy megvan a maga stílusa, mint a gyónásnak, s nem is csak kollektív értelemben, egyfajta viselkedésbeli konfekcióárúként, ami persze jobb híján viselhető is. Csak hát én, amióta csak az eszemet tudom, mindig is nehezen viseltem (el) a viselkedésbeli konfekciót, valószínűleg ezért nem bírtam, a kadétiskolát sem, éppúgy nem, mint később a szemináriumot, így, igen, sokkal inkább ezért, semmint hitbeli fogyatékoságaim azon jelei miatt, amelyek már az idő tájt is mutatkozni kezdtek, amikor apám, másfajta egyenruhát, illetve viselkedésbeli konfekciót vélvén számomra a katonai helyett megfelelőnek, falai közé végül is bekényszerített. Attól tartok, nem kellően értékelve, amire pedig büszkének illetet volna lennie, nevezetesen, hogy a jelek szerint egyedi példány vagyok, magam választotta feladatra alkalmas csak, testre szabottra. Nem mintha eleve elutasítottam volna minden feladatot, de hogy, nagyon is kerestem őket, elvégre ha így lett volna, sohasem állok az Ügy szolgálatába. Ám ha egyszer megkaptam, helyesebben megtaláltam őket, nagyon is a magam képeré és hasonlóságára igyekeztem őket formálni – annyira, hogy könnyen meglehet, sajnálatos bekerítésünk az Erőmű közelében, végül is ennek lett a következménye. Akárcsak az is, hogy túlságosan korán kerültem szembe tulajdon stílusosan kivitelezett halálom, legfőképpen méltóságom megőrzése feladatával. És hát a magunk halála mindenekelőtt a magunk ügye, a szó legszorosabb értelmében magánügy... bármennyire ott lássam is tekintetében a tiltakozást, atyám, attól tartok, hangsúlyozottabban is, semhogy pusztán hivatalból fakadna. Elmélyülést, magányt kívánó.

Csak hát nem voltam egyedül. Ez is volt a baj tulajdonképpen.

Nem mintha kívántam volna az egyedüllétet vagy éppen szabadulni Ped-

ro társaságától. Épp csak így vele is foglalkoznom kellett, nemcsak magammal. Eleinte, hátha csakugyan csere tárgya leszünk, vagy éppen – rajtaütés-szerűen és csodával határos módon – a mieink szabadítanak ki bennünket. Később meg őt is felkészíteni a hozzá, emberi mivoltához és az Ügyhöz, méltó halálra. Figyelembe véve, hogy mivel kivégeztetésünk minden valószínűség szerint együtt és egyszerre következik be, aligha hihető, hogy viselkedése, tartása, amint mondják, nem fogja a magamét is befolyásolni. Mivel hát, minek tagadjam, tartottam ettől.

– És ha tényleg meghalunk? – kérdezte egyszer Pedro. – Mi lesz az utolsó szavunk? Ugye, majd a szabadságot éltetjük, ugye életetni fogjuk?

– Mindent életetni fogunk, Pedro – feleltem –, mindent, amit kell. A Szabadságot, az Ügyet, a Mozgalmat, ahogy az hőskökhöz illik.

Majdnem mártírt mondtam, alkalmasint vértanút, szerencsére idejében ráébredve még, hogy alkalmazkodnom kell Pedro fogalom- és szókészletéhez. Csak hát az is eszembe jutott mindjárt, hogy szegény Pedro bizonyára harsányan kiáltva, eltorzult arccal és felemelt ököllel, íjként megfeszülő testtel képzei el magát az éltető halál eme felemelő pillanatában, holmi forradalmi emlékmű figurájaként, jóllehet nyilván én képzelem csak, hogy képzei, mivel hol is láthatott volna, távol az ilyenféle műalkotások régióitól, ilyenfajta emlékművet... de valahogy ott rejlett a lényében, vagy éppen a magam hősokeket emlegető szavai hívták benne, illetve bennem élere. Mérhetetlenül messze attól, ahogy én a magam végét képzeltem. Alkalmasint mellőzve az éltetést, ami már csak azért sem tűnt számomra olyan roppant merészségnek, amilyennek Pedro feltehetőleg hitte, mivel a végkifejlet e zárószakaszában már nyugodtan kiálthatunk bármit, úgy is az következik be, ami amúgy is bekövetkezne. Pedig talán elégedettnek kellett volna lennem, Pedro elszántságával voltam is talán... inkább csak magamat nem tudtam elképzelni sehogyan sem ebben a pózban, cséppet sem hatott könnyednek, nélkülözött minden eleganciát. Úgyhogy ezen akár mosolyoghat is, atyám, ugyan, mi fenét is akarok itt most az eleganciával, annál is inkább, mivel az elegancia nagyon is távol esik az Ügytől, sőt az Ügy éppenséggel az elegancia ellenében történik, elnézést, történt... Csak hát én ilyennek, a maga nemében elegánsnak képzeltem el a haláloamat, nyomban, amint lehetősége árnyként rám vetült, miután az Ügy szolgálatába álltam: hogy akár nekem szegezett fegyvercsövekkel szemben álljak is, akár a „bitó” alatt, némán álljak csak, ajkam körül inkább fáradt fölényt, semmint kihívó gúnyt kifejező mosollyal. Hogy miért éppen így?... Ma sem tudnám megmondani, de egyszerűen ilyen volt a kép, annyira ilyennek jelent meg képzeletem tükrében, hogy ha van tükör a cellában, pardon, a kazamatában, talán még ki is próbálom azt a mosolyt, azt a bizonyos mosolyt, ami már a kamaszarcomon is ott volt valamikor, többnyire megfellebbezhetetlen döntésekbe tor-

kolló atyai dorgálások meghallgatása közben, a felsőbbes tekintetben és hanghordozásban szinte tapinthatóan ott érezve a vele szembeni engesztelhetetlen gyűlöletet, éppen amiért azt fejezi ki, amit ki is akartam vele fejezni: végighallgatlak, alá is vetem magam akaratomnak, de belül érintetlen maradok, szavaid nem hatolnak el a lelkem mélyéig. Bármennyire nem engedte sohasem indulatkitörésben is kifejezésre jutni ezt a megátalkodott mosolyommal szembeni gyűlöletet, úgy nézve át rajta, mint olyasvalamin, ami nem ér föl hozzá, finoman formált vonású, arisztokratikusan keskeny arcán ugyanilyen mosollyal: az enyémmel – ami az övé volt végeredményben. Kettőnké, közös tulajdonunk, hogyha úgy tetszik. Úgyhogy miképpen is lehetett volna köze Pedrónak hozzá?... Pedig annak idején felmerült, mi lenne, ha azt ajánlanám neki, ne kiáltson semmit, ne éltesen semmit, mosolyogjon csak. Ám ahogy így elképzeltem, azon nyomban beleborzongtam. Abba, hogy nevetnem kell: Pedro ezzel a tőlem tanult mosollyal a karikatúrám lehetne csak, pojácaként hatna mellettem, Pedrótól, ha csakugyan a szótlanságra venném rá, legfeljebb összeszorított fogú hallgatás telhetne ki, görcsös akarás csupán.

Ide jutva éreztem különben először Pedrót mérhetetlenül távol magamtól. Vagy talán általában is a Pedrókat, akikért az Úgyet vállaltam. Pedig azelőtt a csapatban jóban-rosszban osztozva magam velük egynek éreztem, lényem határait elveszítve feloldódni véltem közöttük.

Emiatt is váltam tanácsstalanná, nem tudva, mit is kezdjek Pedróval. Miképpen is formáljam elfogadható partneremmé, nehogy a magam elképzeléséről kelljen lemondanom miatta – mert különben mi marad nekem?... Nem szólván arról, hogy mivel úgy látszik, egy ideig csakugyan fennállt a kicseréltetésünk lehetősége, és így sorsunk eldőltere várakozó raboskodásunk a vártnál is tovább húzódott, Pedro mindinkább terhemre volt, egyre több gondot kezdett okozni. Minden porcikájában motorikus lény lévén, szakadatlanul izgett-mozgott, örökösen le-föl járt kazamatává kinevezett cellánkban, ismételten megvizsgált minden sarkot, láthatólag azután is a szabadulás lehetőségét kutatva, hogy világosan értésére adtam, ami a szökési terveket illeti, eleve fel kell hagynunk minden reménnyel. Pedig nyilván ilyesmire gondolva kért meg többször is, hogy a vállamra állva az ablakon kitekinthessen, amíg csak az örök ezt az udvarról észre nem vették, és berontva hozzánk, alaposan helyben nem hagytak bennünket. Emellett be nem állt a szája, hacsak nem aludt éppen. Mert időnként huzamosabb álmatlansági periódus után hosszú alvashullámba zuhant, ilyenkor napokon át alig adott életjelet, nem nyúlt az ételhez sem, inni és vizelni kelt föl csak, hogy azután embrionális pózába visszakuporodva ott folytassa, ahol abba hagyta – pillanatokra megszakadt álmát is talán. Később meg újult erővel a fecsegést, pihentető intermezzója véget értével. Többször a falujáról me-

sélt, családjáról, szüleiről, testvéreiről, akikről egy idő után megtudhattam, hogy, közük számítva őt magát is, tizenketten vannak összesen, hét élő és öt halott, nyolc fiú és négy lány, ha jól emlékszem, bár meglehet, hogy fordítva, név szerint is felsorolta őket, neveiket azonban sehogyan sem tudtam megjegyezni magamnak. Még kevésbé, hogy kik az élők köztük, és kik a holtak. Ámde összességükben mintha még többen is lettek volna tizenket-tőnél. Főleg mert több is szerepelt köztük ugyanazon a néven: legidősebb bátyját például Juannak hívták, csak hát beszélt egy másik, tizenegy éves Juanról is, meg egy harmadikról, aki csecsszopó volt még, de hűgaként em-legetett nem kevesebb mint négy Mariát, néneként három Anitát, öcs-ceként három Josét és két Fernandót, bátyjaként három Franciscót és ugyancsak három Pablót, sőt egy másik Pedrót is, akit szintén a bátyjának mondott, amiért is, ha mint parancsnokára és az Ügy beavatott felkentjére nem tekint rám istenként, mivel sokáig nem tudtam eligazodni közöttük, szellemi képességeimet illetőleg bizonyára lesújtó véleményt alakít ki ró-lam magában. Mivel igencsak időbe teltelt rájönnöm, hogy Pedro ugyan-olyan nehezen képes különbséget tenni született testvérei és unokatestvé-rei, sőt másod- és harmad-unokatestvérei, valamint nagybátyjai és nagy-nénjei, illetőleg unokaöccsei és -húgai között, mint élő és halott testvérei közt. Azaz természetesen képes volt, ám ezek a különbségek valahogy el-hanyagolhatóan mellékesek voltak számára. Legalább annyira, mint nekem a magam családja. Ide értve annak történetét is. Pedig apám kirtartóan igye-kezett megismertetni konkviztádor őseim tetteivel, több alkalommal a családi krónikát is kezembe nyomva. Őszinte rémületemre. Mivel aligha tudnék önnek ezen kívül még valamit említeni, atyám, ami ilyen kétségbe-ajtően lett volna képes nem érdekelni... Ha meg éppen nem ezekről mesélt, többnyire kérdésekkel ostromolt, vagyis nekem kellett beszélnem. Főleg a győzelmünket követő Új Világról, miképpen is rendezzük be, illetve mi-képpen fogunk mi magunk – amennyiben mégis megérjük – benne beren-dezkedni. Csak hát én nagyon is tudtam, hogy a világnak azokon a részein, ahol az Ügy győzelem után, illetve hatalmon van, enyhén szólva nem ép-pen rózsás a helyzet, annyira nem, hogy erről Pedro előtt jobb nem beszél-ni. Bármennyire hittem is, hogy mi majd jobban csináljuk. De hát kézzel-foghatónak mutatni meg valamit, ami számomra még csak nem is cseppfoly-ós, hanem alig légnemű, mondhatni plazmaállapotban van, olyan valaki-nek, akinek csak kézzelfogható dolgokról lehet fogalma... Mert neked, atyám, mégiscsak könnyebb: aranypalotaként írni le a túlvilágot, angyalok karával, bármennyire nem is így képzeled el a magad számára, sőt annál in-kább képes vagy hinni benne, minél kevésbé képzeled el egyáltalán magad-nak... De hát hogyan vázoljam fel én az e világi enyémet? Pedro számára! Hogy azután elviselhető formában legyen képes meghalni érte... Dráma

nélkül, jobban mondva visszafogott dráma mellett, stílusosan, ahogy már mondtam.

Attól tartok, elfeledve, hogy a halál kinek-kinek a maga drámája. Úgy-hogy Pedro is csak a maga stílusában halhat meg, és nem az enyémben.

Pedig talán meg is birkózik a maga feladatával, ha bután meg nem zavarom. Megemlítve neki a mindenki által ismert, de előtte ismeretlen formulát – hogy tudniillik a bátorság nem egyéb, mint a félelem eltitkolása. – Olyan nincs, hogy valaki ne féljen a haláltól, Pedro – mondtam neki egy alkalommal.

– És aki megöli magát? – kérdezte erre.

– Az is fél, Pedro. Épp csak az élettől jobban, mint a haláltól.

– De hát én nem félek, commandante – nézett rám elcsodálkozva. – Hidd el, nem félek. Elhiszed nekem?

– El, Pedro – válaszoltam.

Pedig valójában ekkor kezdtem neki nem hinni, nem gondolva rá, hogy alighanem éppen ekkor billentettem ki egyensúlyából. Mivel előbb is félt, hogyne félt volna. Inkább érezve csak, de nem tudva róla. Ellentétben velem, mivel én tudtam csak, hogy félnem *kell*, egyszerűen, mert *nem lehet*, hogy ne féljek, anélkül hogy félelemből valamit és éreztem volna. Pedig néha szinte kerestem magamban ezt a félelmet, már-már hiányoltam is. De csak tulajdon hasonmásomra találtam a helyén, arra színész magamra, akinek az én instrukcióim szerint kell majd a rá kiosztott szerepet eljátszania. Meg persze egy másik színészre is, Pedróra. Fellépésem partnerére, aki a rettegett bukásba engem is magával ránthat.

Nem tudni, mikor. Lehet, hogy még hosszú idő múlva csak, de lehet, hogy holnap. Bármelyik pillanatban értünk jöhettek.

Ahogy jöttek is. Egészen váratlanul jelenve meg. Hogy hát indulás, gyereünk. Ami éppúgy jelenthette a veszthelyet, mint azt, hogy kicserélnek bennünket.

Mivel kérdésünkre, hogy hová megyünk, ennyit mondtak csak: – Majd meglátjátok.

Nem beszélve még egy meglepetésről. Mert az udvaron álló két akasztófát és a két szolgálatkészen bőre tágított hurkot, óreinktől közrefogva, menet közben vettem csak észre. Ahogy mintha nem is mi haladtunk volna előre, felénk közelítettek.

Pár lépés után már, a csupán odafent mellénk szegődő Ramirez kíséretében. Mondanom sem kell talán, mekkora gyönyörűséggel szemlélt bennünket.

– Eszerint itt most akasztás lesz – fordultam hozzá, hitem szerint arcom máris a kialakulófélben levő rég tervezett mosollyal.

– Úgy döntöttünk, hogy kár a golyó belétek.

- És a hadbíró-sági tárgyalás? Kimarad a műsorból?
- Légy nyugodt, a papírok rendben lesznek.
- Ha nektek jó, nekem is. Kettőnk közül nem én vagyok a törvényes rend védelmezője...

Ekkor kezdett el üvöltöni Pedro. Vagy sikoltani inkább, artikulátlanul, magas fejhangon.

Azaz hát várj csak, atyám, ez a meghatározás mégsem mondható éppen pontosnak. Mivel Pedro üvöltésének azért megvoltak a maga szakaszai, fokozatai, fejlődési fázisai, úgy is mondhatnám. Első helyzetfelismerő kiáltás ugyanis egyetlen, torkából irtózatosan kiszakadó „Ááááááá!”-nak hangzott, s csak azután ment át „Eeeeeeeeeeee!”-be, bár meglehet, valójában mintegy a könyörgés imperatívuszaként „Neeeeeeeeeee!” akart lenni, határozottan a könyörgésé és nem a tiltakozásé, mielőtt kitépte volna magát őrei szorításából, egyetlen pillanatra csak, hatalmas rántással, de mégsem menekülve, aminek természetesen éppúgy nem lett volna értelme, mint annak, amit tett, hogy tudniillik földre vesse magát előttük, s esdeklő szavakat is megpróbáljon kipróbálni magából, alighanem a Szent Szűzet, az Úr Jézust és minden szentjeit emlegetve könyörögni kegyelemért, átölelve a beléje rúgó csizmás lábakat, miközben könnye és taknya-nyála egybefolyt a valamelyik ütés vagy rúgás nyomán eleredő orra vérével. Bár nem is ez volt az egészben a legszörnyűbb, az sem, hogy kiürülő hólyagja csíkot hagyott a nadrágra szárán, meg az udvar porában is, ahogy tovább vonszolták, hanem hogy... éppen az történt, amitől a legjobban féltem, hogy kiüvöltötte magából, ami – hogyne lett volna – bennem is ott volt. Mert ha netán férfiasan küzd, és nem makrancos gyerekként köti magát, ha rúg és harap... bár nem hiszem, hogy ettől sokat változhatott volna szememben. Mert hogy is mondjam önnek, atyám, én mindig rettenetesen utáltam a toporzékolva visító gyerekeket, ha pedig valamelyik földre vetette magát, legszívesebben úgy rúgtam volna bele mint egy futball-labdába, hogy nagy ívben repüljön el valahová messze, a háztetőkön vagy a hegyeken túlra, meg hát a sírás, akármilyen sírás... ezért nem jöttem ki soha a nőimmal se, uram isten, mit nem adtam volna olykor egy nőért, ha nem sír többet, mint egy nem is túlságosan férfias férfi, közülünk, latinok közül... hogy a gyűlölt gringók pökhendien gumirágó nyugalmáról ne is beszéljek. Mert hát csakugyan, rezzenéstelen Jenki faarccal gumit rágva állni az akasztófa alatt, úgy, ahogy ők sportolóként szoktak állni nemzeti himnuszuk hangjai mellett, ez se lett volna rossz éppen... vagy az apám nemesen önfegyelmező szenvtelensége, hogy azért ő se maradjon ki a felsorolásból, bármennyire gyűlöltem, éppen a ridegségéért... Igen, a gyűlölet, atyám, alkalmasint ezért is tartozom vallomással mindenekelőtt. Amiért engem inkább ez a gyűlölet és nem az irántuk érzett szeretet vezetett Pedróékhoz, ám az egy

más ellentétébe átcsapó hirtelen hangulatváltozásait szintén gyűlöltém, hogy az egyik pillanatban egymás belét ontánák ki vagy a hajuknál fogva vonszolják asszonyaikat, a másikon meg bocsáss meg, könnyes összeborulás, hogy hol zokogás és átkozódás, hol meg Ollé!, tánc, heje-huja, ezért kívántam volna egész világukat gyökerestül felforgatva emelni ki őket az éhség, a kosz, a tetvek, a butaság és az ösztönösség mocsarából, és kényszeríteni bele őket az értelem felszabadító kalodájába, nem annyira a boldogságuk érdekében kívánva egyetlen hatalmas rúgással elküldeni mindezt a háztetőkön, sőt a hegyeken túlra, hanem mert olyanokként, amilyenek, elviselhetetleneknek találtam őket – a szó esztétikai értelmében undorítóknak. Vagy éppen gyűlöletesnek, ugyanolyan gyűlöletesnek, amilyen Pedro is volt ezekben a pillanatokban. Amikor az „Eeeeeeeeeee!”-je vagy „Neeeeeeeeeeeeee!”,-je már „Íííííííííí!”-be ment át, malacvisitásként jutva el a szoprán legmagasabb tartományába vagy azon is túl még, ultrahanggá változva... Ó, hogy gyűlöltém, atyám, ó, hogy gyűlöltém! Amiért elrontotta az egész játékot. Játékomat, hogy az egészet játéknak vegyem... – Mind ilyenek a katonáid? – pillantott rám Ramirez oldalról, elhúzott szájjal.

– Ez csak egy szerencsétlen, hülye gyerek, Ramirez. De azért nem bánám, ha adnál öt percet, nem szívesen halok meg *ezzel* egyszerre.

– Kérlek, ahogy óhajtod.

Ám egy pillanatra azért mintha meghökkent volna. Mielőtt készséggel arról is biztosított, gondoskodik róla, hogy mindent jól lássak. Arról is, hogy fejemet el ne fordítsam. Nemcsak utolsó rágásairól, hanem előbb is még, a máskorésre húzott, de most tágra nyílt indiánszeméről, a rám vetett tekintetéről, miközben hátramenetben kényszerítve mind közelebb a nemléthez, továbbvonszolják, úgyszólván... mert attól tartok, észre kellett vennie a mosolyomat, az enyémet is, a rég tervezett, de arcomra fagyottat, s ugyanígy Ramirezét is, a vigyorát, a rajtam, rajtunk diadalmaskodót, ám ami az ő számára talán azonos is volt az enyémmel, akár még azt is hitette, hogy összemosolygunk, hogy én talán majd nem is követem, hogy őt akartam csak oda juttatni, ahová jutott, hogy őt csak, őket akartuk... Nem tudhatom, végleg kiszorult-e már az élet belőle, amikor az első akna közénk csapódott, utána meg gyors egymásutánban még három, mielőtt kint kelepelni kezdtek volna a gépfegyverek is.

Hogy most csendben, békésen halhassak meg. Tőlem telhetően dráma nélkül, szabályszerűen, ágyban, párnák közt.

(1990)

JEHOVA ÁRNYÉKA

KONTRAFERENC

Menekültünk a hömpölygő folyó elől. Deszkák, baromfitetemek úsztak az ár felszínén. Emberek kiabáltak a partról. Igazából nem is part volt, csak a másik utca, amit még nem öntött el a víz. Ez a legelső gyerekkori élményem, ennél régebbre képtelenség visszanyúlni az időben. Nem tudok mindenre visszaemlékezni. Egy bérházba költöztünk. Rubeola, bányahimlő, fertőző májgyulladás meg egy könnyebb csuklóműtét. Az udvaron fociztunk. Kirúgtam a labdát az utcára. Futottam utána. Megbotlottam egy kiálló vasdarabban, és amekkora voltam, akkorát estem. Belevágtam a kezemet egy betonpárkány szélébe. Úgy éreztem, a tenyerem leválik nyomban. Aztán bent összevarrták. Nem biztos, hogy minden kérdésre tudok válaszolni. Nem hiszem, hogy volt a családukban idegbeteg. Csak a nagybátyám akasztotta fel magát a padláson. Tulajdonképpen rá sem emlékszem, egyszer vagy kétszer láttam összesen. Egy kis faluban laktak. Vagy nem is falu volt az, inkább birtok. Állítólag hipnotizálni is tudott, de én nem hiszem el. Ismertem egy bolondot a házból. Jámbor volt, és folyton mosolygott. Nem volt közveszélyes. A családja egyébként jómódban élt, biztosan nem tehettek róla, hogy ilyen lett a gyerekük. A zsebét mindig megtömték pénzzel, nehogy a fogyasztékossága miatt szegényke bármiben is hiányt szenvedjen. Ismerték már lent a boltban. Szinte mindennap betért egy-egy tábla csokoládéért. Ha egy kicsit hízelegtek az elárúsítólányok, még több pénzt is adott nekik. Egy alkalommal, amikor én is éppen ott vártam a soromra, azt mutogatták, milyen szép nyuszik vannak a csokoládé papírján. Ugrándozó-táncoló, füligszáj nyuszik. Az a bolond meg képes volt megvenni nyár közepén. Valami elfekvő, poros áru lehetett, az a hülye pedig megvette. Amikor elment, jót kacagtak rajta a lányok, mert a húsvéti csokoládéba befészkelte a moly. Vitte haza jámbor mosollyal. Néha egészen normálisnak tűnt. Hogy tényleg bolond, arra úgy jöttem rá, hogy láttam egyszer a falra firkálni. Gondoltam, rajzol. A saját árnyékát rajzolta körül.

De ahogy a körvonalat követte, kénytelen volt meghajolni, így az árnyéka is vele mozdult, mások lettek a kontúrok. Végül az irkafirka a falon a rajzfilm fázisaira hasonlított inkább. Mindig előlről kezdte, de sohasem tudta végigrajzolni. Úgy maradt, félben. Nem, dehogyan neveltek vallásos szellemben. Csak egy imádságot ismertem akkor még: „Hála legyen! Megvolt mindig a mindennapim, és nem gyűjtöttem másnapra valót; a sírókkal sírni jólesett, de nem nevettem minden nevetővel; amim nem volt, nem kívántam, de sohasem volt elég az, aki voltam; ember lehettem akkor is, amikor az emberek nem akartak emberek lenni”. Nem találok szavakat erre. Itt minden cáfol engem. Itt képtelenség erről beszélni. Itt még az imádság is másként hangzik; nem kapnak levegőt a szavak, jelentésük devalválódik, lepotyognak a csótányok közé, bemocskolódnak, és soha többé nem tudják visszaadni igazi fényüket, mert ezek mécsbogarak voltak, ha éjszaka felvisszhangzottak. Ennek a jelentését nem lehet a tenyérből megállapítani. Csak állok a visszhangos szobában, lehunyom a szemem, a kezem előre nyújtom, mint a holdkórosok. Olyan, mint egy rossz álom. Itt semmiről sem lehet álmodni. A tükör nélküli falakon nincsenek arcaim. Én nem tudok mesélni. A magam érdekében nem tudok. Lehet, hogy otthon sem volt tükör. Egy szűkös emeleti lakásban laktunk, szorongtunk. Kevés volt a hely, állandóan kerülgetnünk kellett egymást,

hullott

lassan a vakolat a falakról, és zuhantunk mi is minden darabbal egyre lejjebb. Azért érezkeltem így a salétromos falak állagát, mert a szegénységünkkel azonosítottam, semmiségünk dobozává vált a dohos lakás. Akkor kezd az ember felnőni, ha rájön erre. Ha irigykedni kezd, hogy mások jobban élnek: fehér csempés, tágas fürdőszobákról ábrándozik, belebambul az újságba, ahol csupa korszerű dologról olvas, és az asztal közepére ereszkedik

le

egy pók. Hálója megtartja. Neki biztos kötele van, amely megvédi. Egyre csak lefelé vezető lépcsőket látok a szemem előtt. A nyitott udvari lépcsőház vaskorlátjára könyökölve ráérez háziasszonyok bíralták, ki hogyan öltözik, ki mit főz, és nem utolsósorban: ki kit csal meg. Mindig tudta a nyitott gang kíváncsi népe, kihez jött vendég, vagy kin hagyott kék foltokat a férje. A lépcső alá lila színű méreggel beporozott búza meg kukoricaszemeket raktak egy újságpapírra. Nem emlékszem már, hogy reagáltak rá az egerek. Apám rokkantnyugdíjas volt, nehézkesen mozgott, ezért állandóan a szobában vagy a gangon ült, mindent megfigyelt, ami a házban történt. Anyám takarítani járt, szükség volt mindig egy kis nyugdíjkiegészítésre. Soha sem lehettem egyedül, figyelt a család és a szomszédok hada. Egyébként jól megvoltunk

egymással, de ez nem minden. Egy ideig természetesnek tűnt, hogy együtt végezzük el az otthoni munkát: sütjük a palacsintát, nézzük a tévét, kártyázzunk vagy etetjük a vadgalambokat. Külön útjaink sokáig egyáltalán nem voltak. Az okozta az első igazi konfliktust, amikor a nővéremnek udvarolni kezdett Tibi. Moziba is csak szülői beleegyezéssel – eleinte kísérettel – mentek; utána persze mindjárt haza kellett jönniük, mert odahaza később is mérték az időt. Szegény fiú alig mert szólni Ágihoz a szüleim jelenlétében, velem beszélgetett inkább, ha eljött hozzánk. Csakhamar önállósítani kezdték magukat, el-elmaradtak: sétáltunk egyet mozi után, vagy: kimaradt az egyik buszjárat; el is hittük eleinte, de az öregek azért mindig zsörtölődtek: nektek már nem is jó velünk, mondogatták szemrehányóan. Közben eszükbe sem jutott, képtelenek voltak felfogni, hogy Tibi nem velük akar csevegni; nem is csoda, hogy nem értették meg a kapcsolatukat, szerintem legalább húsz éve nem élnek házaseset; igaz, nem is volt nekik hol. Amikor fáradtan hazajöttek a munkából, mi már a nővéremmel otthon voltunk; a két szélesebb ágy – amin ők alszanak –, a nővérem díványa és az összecukható vaságy, amin én aludtam, az egész szobát betöltötte, felfigyeltünk volna a legkisebb zajra is. A hétvégén esedékes mosdás kész cirkuszt volt. Nagy fazékban melegített vizet anyám a gáztűzhelyen. Állandó volt a tisztálkodás sorrendje: elsőként apám fürdött a mosóteknőben, aztán én, majd a nővérem következett, végül pedig anyám. Eközben a többiek a szobában várakoztak. Egyszer fürdés után kimentem a vécére, a nyitott gang legvégén volt, utána azonban nem mehettem rögtön vissza a szobába, mert Ági volt a soros fürdő. Éltem az alkalommal: meglestem nővéremet. Teljesen begerjedtem, mert

ő volt az első nő, akit meztelenül láttam. Szerencsétlenségemre az egyik nagyhangú szomszédasszony meglátott, amint a kulcslyukon leskelődtem; leszidott, és beárult anyámnak; apám lekevert két nagy pofont, amikor megtudta, csak úgy csengett a fülem. Összefogtak ellenem: ferde hajlamúnak és romlottnak bélyegeztek; úgy kerülgettek hetekig, mint valami pestisest. Nem tudok beszélni,

magamról hitelesen biztosan nem tudok. Ahogy visszaemlékszem, mindig szótlán és magányos voltam. Természetemből adódik a zárkózottság. Itt különösen kerülöm az embereket, többnyire a behavazott hegyet nézem az ablakon keresztül: rossz lehet ott lakni a fehér csúcsok között, nincs a közelben semmi, semmi. Biztosan órákig kell gyalogolni a következő boltig. Ha kérdeznek valamit tőlem, sohasem válaszolok rögtön, valami gáncsol, talán az állandó fejfájás. Nagyon régóta fáj a fejem, nem is tudok pontosan visszaemlékezni, mikor kezdődött. Persze, megpróbálok pontosabban válaszolni. Valahogy véletlenül történt, tizenhárom éves lehettem, akkor jöttem rá az önkielégí-

tés műveletére. Éppen csak pelyhedzett az ágyékom. A végében csináltam. Ha jött valaki a szomszédos fürkébe, mindig csörögtem közben a papírral, vagy lehúztam a vizet, hogy ne hallatszon át semmi, ami gyanús lehet. Szerencsére a szomszédasszony lemezjátszójából hegyitangók harsogtak a nap bármely szakában. Sokszor kávéztak együtt vasárnap délutánoként anyámmal. Szóval olyankor körülbástyázott a zene ott, a folyosó végén; közben nőkre gondoltam, főleg színésznőkre meg a szomszédasszonyokra; izgalmas-fordulatos történeteket gondoltam ki, amelyekben a legerkölcösebb nők is engedelmeskedtek akaratomnak. Lemezjátszót vettek a szüleim tizenötödik születésnapomra. Nővérem férjhez ment Tibihez, most már tehették. Csak halkán hallgathattam, mert a többiek nem értették, utálták a zeném. Két nagylemezem volt sokáig, egy Beatles meg egy Omega. Az agyamban lüktetett minden hang. Később gitározni próbáltam. Barátomtól kértem kölcsön a hangszeret, azon tanultam játszani. Hozzám másmilyen énekek is érkeztek, éjszaka a lélek résein át, lopakodva a csillagos háztetőkön, a beton olajfoltjain csusszanva, megzörgetve váratlanul az ablakokat. Végigkocog a jelöletlen átjárón, mozdul a kilincs, de az ajtó zárva van. Még az utolsó ének sem jut el hozzám. Lassan elfelejtem. Uram, segíts, csak hangfoszlányok keringnek a fejemben, a sorok vége valaha rímelt, te súgtad a fülembe; nem látok mást, csak harcot, békét hirdet minden szabad, mondd, melyik az igazi arcod, álmodom, milyen lehet, ha eljön a te országod, attól félek, hogy messziről máris olyannak látod; erős leszek én, Uram, ha kell, erős, ha így akartad, volt már elég áldozat

-zat

-zat, ismételtette sercegve a lemez a fejemben, és a tűt nem sikerült felemelnem a fekete bakelitről, a sötét korong megállíthatatlan volt, a tű pedig egyre mélyebbre véste bennem, hogy volt már elég áldozat, nem láttam mást a fekete barázdák között, csak céltalan harcot, ezt hirdette fennen a rádió, harsányan a plakát, omolva a sláger, hazudva a tankönyv, izzadva a lázmérő, betegen a lepedő, megvárom, amíg a hegytetőn olvadni kezd a hó. És folytatom:

end-

szeresen űztem a tiltott mesterséget, aztán egyszer észrevettem a végében, hogy valami spriccel a végén; addigra már elolvastam néhány felvilágosító célzatú füzetet, és rájöttem, miről van szó; büszkévé és öntudatosá tett, hogy „férfi” lettem, a lelkiismeretem azonban nem volt tiszta: rettegtem, hátha valaki rájön... Azt gondoltam, a többi fiú ilyesmit nem tesz. Egymás közt, a barátaimmal néha beszélgettünk az önfertőzésről, de mindenkinek az volt a véleménye, hogy egészségtelen dolog. Lenéztük azokat, akik „ilyesmire szorulnak”. Többen állították fennhangon, hogy túl vannak az első élményen, és azt kapják meg, akit akarnak. Nagyképűsködtünk; való-

jaban mégsem hittünk egymásnak. Gyűltek bennünk a hazugságok, mert a környezetünkben nem volt olyan felnőtt, akivel őszintén beszélgethettünk volna. Az idő haladtával egyre inkább meggyőződtem arról, hogy nincs igazi megoldás. Nincs béke, de a harc nélkülüm folytatódik. Most másra gondoltam. Másról nem tudunk beszélgetni, csak éppen erről? Hát tessék:

tizennyolc éves koromban befejeztem a középiskolát, hamarosan munkát is kaptam egy kis városszéli üzemben. Ugyanott dolgozott a lány, akivel rövid ismeretség után járni kezdtem. Néha elmentünk moziba, diszkóba, cukrászdába. Tízre szigorúan otthon kellett lennie. Nem akart bemutatni a szüleinek, elbeszélése szerint mogorva, barátságtalan emberek voltak. Kéz a kézben sétálgattunk, csókolóztunk a parkban, néztük a madarakat. Fagylaltot ettünk. A csókolózásban benne volt, de amikor közben megfogtam a mellét a padon, megsértődött, és többé szóba sem állt velem, mert ő „nem kurva”, akit fogdosni lehet fényes nappal. Mondom tovább:

az első fizetésem egy munkatársammal vertem el, ő javasolta, hogy ünnepeljük meg az igazi felnőtté válást. Végigjártuk az ismertebb szórakozóhelyeket. Cinzanót ittunk, a Spiritben összeakadtunk két lánnyal. Néhány évvel idősebbek lehettek nálunk, vagy csak az élet viselte meg őket jobban. Már világosodott, amikor hazakisértük őket. Egy eldugott, szűk kis utcában laktak albérletben. A házisárkány miatt senkit sem vihettek föl. A barátom a másik lánnyal lemaradt valahol a bokrok között. Mi a kapu alatt búcsúzkodtunk. Olyankor nem járt arra egy lélek sem. Vadul csókolóztunk. Útközben már elmesélte, hogy egy hete volt abortuszon, ettől aztán végképp vérszemet kaptam, biztosra vettem, hogy nem kell attól tartani, hogy felcsinálom, és így majd adakozóbb lesz. Aztán a búcsú vége valóban az lett, hogy mindketten begerjedtünk, és ott a kapualjban, állva túljutottam a dolgon. Vadul csapódtunk egymáshoz. Ütemesen

hullott a falról a vakolat. Némi fájdalom is vegyült az aktusba, csak valamivel később jöttem rá, hogy mitől: szörvágást kaptam, néhány napig vizes zsebkendővel gyógykezeltam magam. Ettől kezdve egészen más szemmel néztem a nőkre, mint ügyefogyott kamasz koromban. Megismerkedtem a buszban egy helyes, hosszú hajú lánnyal. A második héten már lefeküdtem vele. Szép időben kimentünk a város szélére, eldugott helyeket kerestünk, mivel lakásunk nem volt. Minden héten egy-két alkalommal voltunk együtt, egészen addig, amíg be nem hívtak katonának. Integett a peronról, és aztán

elszakadt a film, elrobogott mellettem minden, ami volt. Január 9-ére szólt a behívóm Mostarba, de csak tizedikén érkeztem meg, ebből adódtak

az első kellemetlenségeim. Eltelt két hosszú nap, anélkül hogy a számon ki-ejtettem volna akár egyetlen mondatot is. Toporogtunk hosszú sorokban a hóban, minden arcot egyformává faragott a hideg, névtelen szürkesség. Aztán a harmadik napon megtagadtam a fegyverviselést. Mindenki ismeri a tízparancsolatot, nemcsak a nazarénusok. A „ne ölj!”, szerintem, minden ember számára ugyanazt jelenti, és én tudom, hogy sohasem fogok gyilkolni, ezért nincs szükségem fegyverre. Persze fel lehet tenni a legsablonosabb kérdést, hogy „mi lenne, ha mindenki így vélekedne”, de erre én ugyanazt a sokat hallott választ adhatnám: fegyverek nélkül harc sem lenne, hősök se, az utolsó próféta is elment, minek olyan temérdek pénzt költeni hadseregére és fegyverekre. Így csak

lefelé megyünk. Elkerüljük egymást. Háborúsdit játszunk. Az is retteg, aki parancsol. Szabad vagyok, mert nem kérdezek semmit. Jobb volt a börtönben. A hadseregben csak három napot töltöttem, aztán másfél hónapot rács mögött. Rabszállítón hoztak ide. Innen már tudja. A védőügyvédem kérte ezt az elmeorvosi vizsgálatot. Többször is megkérdezte, hogy tudatában vagyok-e tettem súlyának. Természetesen tudom, mit tettem. Ezt válaszoltam az ápolóknak is, akik az EEG-re menet faggattak; maguk között megjegyezték:

bizonyos esetekben jobb megjátszani a hülyét. A recept biztosan sokaknál beválik, nálam nem. Nem kezdek el siránkozni, hogy „ne bántsatok engem, mert én nem haragszom”, „mert ha baj van, nem segít a szó, gyere állj elé, és lőj rám!” Nincs kegyelem, ha árvíz van, úszik minden. Akkor sem tudtam, hova sodor az ár, csak a deszkámat el nem engedtem. Most így vagyok a hitemmel.

Engem nem kell megmenteni! Furcsa, tudathasadásos állapotba kényszerít ezzel a beszélgetéssel: kívülről kell szemlélnem magam, mint egy amóbát a tárgylemezen; hogyan valljak így valami legbelsőről, és kinek az érdekében tegyem, Jehova aligha parancsolná azt, hogy rettegjek a megtorlástól.

Csak az érdekli, hogy az agyam működése eltér-e a normálistól, mit számítanak az elveim. Hiába teszi fel „érdekemben” a kérdéseket, nem hiszem, hogy a válaszok engem igazolnak, engem védenek, azért mert én egyetlen sem kérdezhetek. A kérdéseim eleve nem vezethetnének olyan igazsághoz, amely engem felmentene. A válaszolásra kárhoytatottnak csak az őszintesége marad, a támadási felülete, ahol még védekezni sem tud, mert ezen a terepen a kérdések a fegyverek. Mert ölni semmilyen körülmények között sem akarok, azért még nem vagyok bolond. Ütődött az, aki

az árnyékát kereste, mert maga sincs tisztában azzal, hogy lent van a sötétségben, ahol már azonossá

vált az árnyékával, együtt mozdulnak a fehér falon. Én ugyanilyen elválaszthatatlan vagyok a meggyőződésemtől. Ez nem vallás. Ez én vagyok, elválaszthatatlanul egybeforrvá az áldozatok hitével, akiket mások öltek meg. A gyilkolás jogát számomra nem a bíróság diktálja. A jövő héten lesz a tárgyalás, és háromtól öt évig terjedő börtönbüntetésre fognak ítélni. Megint fölteszik ugyanazokat a sablonos kérdéseket: hogyan lettem vallásos, a család hatása befolyásolt-e, meg hasonlókat. Én nem lettem ez vagy az, én vagyok. Ez a kérdéssor úgysem adja ki azt a választ, ami számomra az egzészt jelenti. Nem én vagyok az egyetlen:

ugyancsak emiatt van börtönben egy bezdáni katonatársam, Dávid. Nem hősködésből vagy dacból tesszük, önmagunknál nagyobb a tét. Mindenki azt tesz az életével, amit akar. Senki sem hazudhat önmagának. Kerülöm a képmutató embereket. Ismerem a szabadságom játékszabályait, pontosan tudom, mi jár ezért, és vállalom. Az emberektől még mindig jobban tartok, mint a börtöntől. Legalább egy ideig nyugtom lesz. ”Állapítsa meg nyugodtan, hogy teljesen normális vagyok! Nem értem, miért ez a huzavona körülöttem. Nem akarok több kárörvendő arcot látni. Éjszaka összefüggéstelen imát momolok:

elvisznek, hogy megmentsenek, kitakartam önmagam, védtelen vagyok, mint a teknőcét vesztett béka, elkopnak a visszhangzó mondatok a dátumokkal televesett falakon, minden keresztbe tett kéz új hitvallás, minden üvöltés csak suttagás, elveszik előlem a papírt, mindent leírtak rólam, az én esküm nem hallották, elnyomta mások hazug igaza, nekem csak egy van, nekem csak ez van, nem fogadok el érte semmiféle papírt, helyette mást ráházok a falra, nem küldök haza magamról képeket se, Uram, te pontosan tudod, kik csapják be a földet. Az ég madarainak ágakból font fészke van, de az ember vaságyon keresi álmát, mégis ez a menedékhely.

GUELMINO SÁNDOR VERSEI

IBIS REDIBIS

jönnek és mennek
őrei
hitvány ordas
rendnek
zsákban csuhában
névtelen
kiföldelt anatómiában
túl csonton
koponyán
vesztegel bennünk egy éhkoppos
tartomány
bőrtapéta hasad
voltunk-vagyunk: maszat
nincs min
cizellálni
ballag
fakó bakó
át a zsibbadt téren
kis idő
s – megérem
plakátok se leszünk
lépcsőkön vonszolnak szakállas
pribékek
tudatszétfeszítő
ármány-húvös ékek
s homokintarziás trónszékbe ül
emlék
homorú pléhdoboz

a behorpadt elménk
 míg fullánk
 e feltört
 tojánhéjú hullánk
 alatt gennyed tovább
 és a siralomház rögtön csahogni
 kezd
 létrán jön a sötét
 bárminek is nevezd
 bárcás vénei egy zsoldos
 avitt honnak
 tacsó státszakkal
 új színpadra vonnak
 és csak forr
 a cefre
 (mit se számítász itt)
 locsogva ömlik szét a pázsitos
 kertre
 látja a gyümölcsfa mivé lett
 termése
 nézi tehetetlen
 kiabál az
 égre
 de csak a közöny hull
 álnok nagy hallgatás
 tél jön
 hosszú hideg
 már nem lehet vitás

KORAI HANGVERSENY

Most jó.
 Sebeit a tavasz lágyan kitakarta.
 Májusi dombtetőn száradnak göncei:
 gyolcsvirágok lenge bodzaággal –
 röpülnek a szélben;
 füvek zenéje szól.
 Lila görcsbe rándul amott az orgona;
 mintha kései fagy tövét szorítaná;
 a megnyíló égben néhány sikolymadár –

tegnap még volt esély
 tojástáncot járni
 ablakodra púpos
 angyalok röpülnek
 gnómok csak szörnyeket
 szülnek hogyha szülnek
 egyáltalán bármit
 a múltat és jövőt
 keményen kimérték
 már csak sziget lehetsz
 önmagadnak mérték
 fölbolydult időben

TÜNETRAJZ

hibás ma bármi szó
 legyél te buzgó seggnyaló
 a holnap új eszmét sodor
 téves tócsánkra egy fodor
 mit sem ér

a gyökér is erjed
 bárha mirhaillat terjed
 létünk velejéig tőzeg
 tenger volt itt előzőleg
 pannón sír

hibás itt bármi szó
 ködember légy füstfoltozó
 nyári havak hordozója
 téli hőség kioltója
 délibáb

tétlen renyhe kába
 évek végtelen sorába
 dülnek szesztelen napjaid
 mert jutalmát az kapja itt
 aki fél

hibás volt bármi tett
 kánya röpköd az ész felett
 s bár virrasztok mégse látom
 hittel ki gázol e lápon
 ki él még

ZSOLTÁROS RÉSZEGSÉG

Havaznak az almafák a kertben. Böjtre hív
 a meglóduló harang.
 Egy intő kéz rajzolata villan,
 a fehér ujjperecek dobolnak nyugtalan.
 Sejtés virágpórát lebegteti a szó,
 züllött kis jázminok melege olvadoz,
 mint az esőt hozó sóhajok illata,
 mint a pocsolyákra telepedett derű.

Hadonászik, ágál most az Isten.
 – Szájában meztelen angyalok fürödnek. –
 Csonka kiáltásunk
 hozzájuk fel nem ér,
 kikoppan az égből,
 mint hajszott denevér.
 Süket a menny, mikor önfíát siratja!
 Emlékmű-templomok magasodnak szerte;
 glória meg pompa, gyémánt-jubileum,
 el nem téveszthető piros betűs ünnep
 szakad a nyakunkba, kényszerül a földre.

Van-e joga megalázni minket? Joga
 van-e tömjénezní magát, s gyötörni bosszúból,
 megtorolni Egyet sok-sok millióval?

Tavaszi van.
 Szép.
 Őzfűlű –, és csendes.
 Ránk borul a konformista égbolt.
 S halljuk-e a saját halottaink hangját?!

Kitakarva fekszenek az emlékezet-füvön. –

Sírnak a koponyát megtömítő sárban
a belőlük kikelt pitypangok labdái;
és a télből sarjadt ijedős nárciszok,
melyeket gaz közé ideáldott a szél.

Felkentek valakit megítélni bárhol, melyik bánat lehet
itt a fájdalmasabb

Nézzed, és meglátod, még a csillagok is
díszőrséget állnak,
gyűrik, morzsolgatják könnyező fényüket –,
miattunk, helyettünk szégyenkeznek olykor ...
– Komor abroncsokban sikolt lenn a világ. –

Érzed? Ím, az erek útján
hunyáskodó csöcselékből tajték-ösztön hadai hogy
menetelnek?

A lobogó indulattól szédül elkárhozott agyunk.

De majd sorba-gyullad minden,
mint az utcák felbizsergő, tiszta lámpásai,
elkábított, nullára zárt gondolatok köre,
s fenyített és fenyegetett szipokra-eszmélet,
márga-közöny árnyékába
mélyre-taposott értelem,
vigasztalan, méla napok,
– az elsuhant egész élet.

Kiolvad a viasz lapító fülünkéből, csukott szem-
héjunkon emlék-parazsat szít, akár a vibráló
tábortűz lángjai, hunynak és élednek, pörkölt celluloid
képek sodródhatnak el, ó-képek, ragyásak,
meg nem találhatók.

Minden, amit hittél – régen kimosódott
– visszaülednek;

Minden, ami fáradt – pezsdül újra megint
– csobogva előtör;

Ami lidércesen szállongott a múltban
– most kezdedbe szédül.

Tántorgunk dadogva, még áramütöten,
de a homlokunkon már a láz mámora,
s e mámor gyöngyei gurulnak szerteszét,
becstelenségből – ha – kinyújtózik a Lét.

Imádkozzál önmagadhoz, és könyörögj
Önmagunkért!

Havaznak az almafák a kertben. Mögöttük
bukdácsol a böjti harangszó.
Nem ér többé soha tiltás a nyomunkba.
És szökni sem fogunk!

FÜGGŐSÉGTÖRTÉNET

– *hangulatlíra Jozsif Brodskijnak*

B O Z S I K P É T E R

Bevallja magának vagy sem, tény:
véggépp függőségi viszonyba került a nyelvvel;
naponta belövi magát különféle mondatokkal.
Ma már meg se tudná mondani, hogyan is
kezdődött az egész. Először csak a szabad
versre kapott rá, s azt hitte – kezdetben
mindenki azt hiszi –, hogy ő más, hogy ő
bezzeg akármikor abba tudja hagyni. Az
ellenálláshoz meg szüksége volt valami szerre.
Mikor aztán szép lassan a rímre is rászokott,
és szonettekkel kezdett, ahogy ő mondta,
kísérletezni, s az egészet, mintegy *kísérőként*,
hígabb asszonánc-koktélokkal öblítette le,
akkor, de csakis akkor jött rá, késő, elveszett.
A haikukat, a két- és négysorosokat (itt tart
most) marokszámra zabálja, sőt, és ez már
a vég kezdete, néha még az egypercesekre
is ráviszi a szükség. Csak az eposzra
allergiás. Ha rátörne az *éhség*, akkor
se használná. Inkább a halál!
Kizárólag a mondatoknak él. Nők, feleség,
család, haza – mindez másodlagos. Csak a
versmondatok a valóság. Más világ! S bár
nem bódítanak, mint rég, ezek enyhítik leg-
jobban az *éhség* okozta szédülést. Szélütést
kéne kapni, mondogatja talán túl sokszor is.

Befejezné már ezt a viszonyt, de időbe telik,
míg összeállítja az aranylövethez szükséges
tökéletes formát.

1990. febr. 28.–márc. 5.

ISTEN SZABAD EGE ALATT

I V A N K A H E R G O L D

Pontosan emlékszem: nemrég töltöttem be a harmincadik évet, és vasárnap volt. És arra is nagyon jól emlékszem, hogy odahaza azt mondtam az asszonynak: Figyelj, Elica, vasárnap van, és mi ketten úgysem tehetünk semmit, a mesterek úgyis csak holnap jönnek, már ha jönnek egyáltalán.

Mintha összedőlné a világ, ha nem pont Elica meg én s nem pont vasárnap látnánk hozzá a beszakadt tető megjavításához, különben megázunk, mint az ürgék, és denevérek fészkelik be magukat a csillárunkba, ha hozzá nem látunk azonnal, most, vasárnap, mert hétfőre már késő lesz.

Nem, nem, mondta Elica, szó nem lehet róla, ki tudja, mivé fajulhat a dolog, itthon maradunk, és megvárjuk őket.

Kissé furcsállottam, hogy ilyeneket mond. Ránéztem: néhány cseréptörmelékét tartott a kezében, azokat méregette üveges tekintettel, a hangja meg olyan volt, mintha azon tündőzne, mennyi is lehet kétszer kettő.

Még egy kísérletet tettem: Elica, hallgass már rám, Elica, a mesterek úgyis csak holnap jönnek, ha jönnek. És nekem eszemben sincs naphosszat itt ücsörögni ezen a romhalmazon, olyan mesterekre várok, akik úgysem jönnek. Mi ketten meg ugyan mire mennénk. Vagy te talán meg tudod csinálni a tetőt, kérdeztem most már üvöltve, te tán meg tudod csinálni?

Nem, mondta élesen, nem, de minden pillanatban itt lehetnek a mesterek. Azzal gondosan letette a földre a cserépdarabokat, és elkezdte összeillesztgetni őket.

Nem lehetett vele bírni, a fejébe vette, hogy vasárnap ide, vasárnap oda, neki mesterek kellene, hiába győzöttem, hogy nem lesz abból semmi.

Tudomást sem vett róla, hogy bevágtam magam a kocsiba, úgy várta a mestereit. Azt sem hallotta, amikor integetve elköszöntem tőle: Hahó, Elica, hahó!

Felnyitottam a kocsí tetejét és élveztem, milyen egyenletesen, hibátlanul duruzsol a motor. Langyos szél bizsergette a fülem, és fogalmam se volt róla, hová, merre, csak el innen, minél messzebbre.

Egyszer csak ott találtam magam Timošek udvarában.

Ráeszméltem, hol is vagyok valójában, de csak ültem a kormánykerék mellett, és az első, ami eszembe jutott, az volt, vajon él-e még egyáltalán a vén Timošek? Nincs annál kellemetlenebb, mint amikor beállítás valakihez, akit isten tudja, mióta nem láttál, s erre kiderül, hogy már rég a másvilágra költözött. Idegen emberek merednek rád értetlenül, nem fér a fejükbe, mi jogon keresed az illetőt, ha egyszer azt sem tudod, melyik világon keresd.

Utoljára vagy öt évvel azelőtt járhattam nála (előtte, persze, egyetemista koromban gyakrabban is), egy aprócska biológusnő társaságában, aki a természeti csodát jött megismerni: Timošek ugyanis már évtizedek óta nem alszik.

Jómagam igazán semmi csodát nem látok abban, ha valaki nem alszik: sosem is szerettem az afféleket, akik a fél életüket átalusszák. Ami háborút Timošek megélt, ami sebet elszenvedett, nem csoda, hogy nem jön álom a szemére, miért kell ebben cirkuszi mutatványt látni? Az asszonyka mindjárt nekiesett, hogy miért él így egyedül, hogy lehet ezt kibírni, miért nem keres magának valami fehérnépet, aki a gondját viselné, igen, igen, hisz ez így tarthatatlan, ő, akinek ilyen érdemei vannak, aki így magára maradt, miért nem küzd a jogaiért... Ha jól emlékszem, Timošek valami olyasfélét felelt erre, hogy jobból neki ennyi is elég, neki már nincs miért harcolnia. Én már megharcoltam s meg is nyertem minden csatámat minden fronton, mondta... Én ott tébláboltam körülöttük, időnként megpróbáltam közbeszólni, körülbelül annyi eséllyel, mintha szalmaszálból akartam volna torlaszt emelni a zuhatag elé. Timošek megfogta a karom: Mi ketten majd máskor... majd legközelebb elbeszélgetünk.

És ez a legközelebb, ez most van – öt év múltán...

Rossz érzéssel csuktam be magam mögött a kocsí ajtaját: mi lesz, ha meg sem ismer? Semmi, odaadom neki azt a doboz töltött csokoládét, ami itt hever a hátsó ülésen, megkérdem, hogy s mint, aztán ég áldja! Ha viszont bírja még magát az öreg, fölelevenítjük a régi háborús emlékeit, kijelöljük az egykori frontvonalakat délen és északon a piros zászlócskákkal... elbeszélgetünk a legutóbbi háborúról, mely olyannyira lekötötte az érdeklődésemet egyetemista koromban, hogy mindent meg akartam róla tudni, amit csak lehet... Így majdcsak emlékezni fog rám... persze az is lehet, hogy kórházban van... ha él egyáltalán...

Persze, hogy élt. A lugasban üldögélt, és hagymafüzért font. Nyeszlett kutya hasalt a söprű mellett, és csont helyett azon rágódott. Timošek külsejével és tartásával afféle ünneplőbe öltözött juhászra emlékeztetett: hatalmas, napcserzette lábfej, szürkésfekete nadrág, csikos pulóver. Más ruhát, meséli, nem is hordott soha.

Abban a szent pillanatban elvesztettem az időérzékeimet, teljesen megfedkeztem az elröppent évekről... Mintha mindig is itt álltam volna ebben a lugasban, igen, tegnap este sem én voltam az, aki azon kesergett Elicával, hogy miért éppen a mi fejünk fölül pusztult el a tető, a jóformán új tető, melynek a dolgok logikája szerint sohasem lett volna szabad beomlania.

Még a részletekre is emlékezett, micsoda memóriája volt a vén salabakternek! Mindjárt a nevemen szólított, azt mondta, alig változtam valamit mióta vagy tíz évnek ezelőtt először itt jártam, valami zöld motorbiciklivel jöttél, mondta, mindenféle papír volt nálad – várjunk csak, persze – a második háborúról, hogy is érdekelhetne téged az első...

Leheveredtem a fűbe, talán el is szundítottam egy kicsit, olyan kellemsen zsolozsmázott a hangja; a vörös hagymafejekről ugyanilyen halk susogással vöröses héjfoslányok hullottak alá. Miközben egykori beszélgetéseinket idézgette (szinte már kellemetlen volt, hisz alig-alig értettem már, miért volt számomra oly fontos valamikor kibogozni, hogy miért háborúznak az emberek, s miért van az, hogy az egyik győz, a másik meg nem), kérdezett valamit... és hozzám ért a kezével. Jéghideg volt. És a tekintete is valahogy szórakozottan futott végig a hagymakupacon, ahogy el-elmélázott valamelyik egykori ifjú és tüzes gondolatomon, mintha százéves (s nekem oly kopottnak tetsző) rőzsafüzér gyöngyszemeit morzsolgatná.

Nem, nem, szégyenkeztem, nem... nyögtem fel, ez nem lehet... hogy tehettem ilyet...

Ő meg csak vihogott, kurta, fiatalos vihogással!

És már ott is volt a katonái között, már ostromolták is a hegyoldalt kézigránáttal a kezükben, már foglalták is el a hevesen tüzelő ellenségtől a pajtát... Erre mondta (és néma hallgatásomra), hogy rendben van, elmúlt, de az ember, igen, igen, az ember nem csupán két lábon járó lény, aki gondolkodik, nevet, és mélységesen tudatában van léte jelentőségének, az ember gyilkol is, bizony, ezt is bele kellene írni azokba a tankönyvekbe!

Hiszen bennük van, szakítottam félbe türelmetlenül.

Akkor jó, mondta, akkor jó.

Elmeséltem neki, inkább csak hogy másra tereljem a szót, ne a háborúról beszéljünk örökké, mit érdekelnek már engem a háborúk, beteltem velük

egy életre, elmeséltem neki, hogy jártunk Elicával: szombat este majdhogynem szó szerint szétrobbant a fejünk fölött a tető. Elkezdtek ropogni a cserépek, egyik a másik után, végül millió darabra hullott az egész. Telefonáltunk a mestereknek, messze kint lakunk, tudja, meséltem, azt ígérték, kijönnek hétfőn, ha tudnak, Elica meg, képzelje, otthon maradt, mert attól fél, hogy mégiscsak megjönnek ma, pedig mondták szépen, hogy nem jönnek.

Szavaimra Timošek elnevette magát, oda se neki, mondta, vannak akik egy egész életet úgy élnek le, hogy nincs tető a fejük felett... Bizony, egy egész életet... Isten szabad ege alatt.

Ismét egyenletes susogás oldalról: A múltkor elfelejtettem neked elmesélni, hová csavarogtak el a birkák.

Miféle birkák, erőltettem az emlékezetem, miféle birkák?

Lelegelték a virágot, nem is mondtam neked. Előbb fönt, az északi részen, aztán a csúcson is... Amikor azt is letarolták, nekikezdték a hegy déli oldalának.

Melyik hegynek? kérdeztem értetlenül.

A miénknek, ahol laktam gyerekkoromban.

Megpróbáltam jólnevelt lenni, s úgy tettem, mintha szundikálnék (összekulcsoltam a kezem a tarkóm alatt, és lehunytam a szemem) nehogy... nos, nehogy megbántsam már azzal is, hogy olyasmi jut illetéktelen fülembe, amit úgy talált ki álmatlan éjszakáin vagy nappalain s most kiszaladt a száján.

Hanem azt azért elmesélem, nevetett föl, onnan, ahol a múltkor abba hagytuk, amikor egyedül voltál nálam; emlékszel, amikor azt a jó kis birkatúrót ettük... a mi nudistaklubunkat, azt elmesélem... Diákok voltunk, a fene tudja, melyikünknek az ötlete volt, egyszer csak eszünkbe jutott, hogy miért ne járhatnánk mi meztelenül, nyáron, persze. Aztán meztelenül jártunk. Csupa értelmiségi. Tanítók, irodisták, az állatorvos, a rendőrfőnök, a plébános... nem, a plébános nem volt ott. Csináltunk egy nudistaklubot. Mindjárt híre ment mindenfelé.

Aztán hívtak bennünket. Mi ütött belétek, kérdezték, mit akartok ezzel a meztelenkedéssel? Senkinek semmi rosszat, mondtuk, pőrén akarunk járni, mert úgy érezzük jól magunkat, az ég világon senkit sem zavarnánk, még a rendőrfőnök is köztünk van, mit akartok! Fölszaladt a szemöldökük: na, majd adunk annak is, mit képzelsz, a rendőrfőnök, az rendőrfőnök, nem akárki, annak nem lehet csak úgy meztelenül járnia-kelnie a világban. De hisz csak odafönt járkálnánk meztelenül, a hegyekben, mondtuk. Mindegy, mondták, ott sem lehet, ott sem illik. Félték, hogy azontúl min-

denki meztelenül akar majd járni... Erkölcsi tartásunk azért volt, az igen... A rendőrfőnököt nem akartuk kellemetlen helyzetbe hozni, neki nem muszáj csupaszon járnia, ha egyszer az az egyenruha, meg a többi... Azt mondtuk nekik: Adjatok nekünk egy kis területet a hegyekben, azt bekerítjük, igen, igazi határt építünk. A magunk birodalmában meztelenül járkálunk, a határon túl pedig felöltözve. Egye fene, mondták, megadjuk. De a rendőrfőnököt föl kellett áldoznunk, ahhoz váltig ragaszkodtak, az felöltözötten kellett nekik. Így aztán fölmentünk a hegyekbe, és kedvünkre meztelenkedtünk. Jól éreztük magunkat. Több óra járásnyira voltunk a várostól. Jó kis helyet találtunk, ott lesátoroztunk.

Kígyó is volt a környéken, de tudtuk, merre vannak, mi nem mentünk feljük, s ők se mifelénk. Gondtalanul kószáltunk pőrén a fák és bokrok között, még a sziszegésüket sem hallottuk soha...

Ja, igen! Azok odalent megmondták a többinek: Oda föl pedig nem mehettek, mert az a terület a bolond pucéroké. Úgyhogy háborítatlanul éltük a világunkat. A napsütötte oldalon voltunk, a forró sziklákon melengettük a csontjainkat. Erdei növényekkel táplálkoztunk, jóformán alig hoztunk valamit magunkkal a völgyből. Szépek voltunk, semmi pocak, semmi háj.

Egy napon, ahogy ott sütkérezünk a sziklákon, odajön az erdőkerülő. Nem fogod elhinni: ekkora szakálla volt, teljesen be volt növe az ember, esküszöm, mint akit kivert a dudva, a mundérból is kilátszott, egy adta szőröcsombék... Elhagyatott vidék volt, vad vidék... Hé, csupaszok, szólt oda, nem árt, ha tudjátok, ide járnak a medvék is sütkérezni, ha ti nem vagytok itt.

Attól kezdve mindennap hagyunk a sziklán két kis cipót a medvéknek. El is vették. Így éltünk egy darabig békés szomszédságban.

Aztán egy napon gondoltunk egyet, és azt mondtuk: Mi volna, ha meglátogatnánk őket?

Egy reggel el is indultunk. Félni féltünk egy kicsit, nem mondom, láttuk, micsoda megtermett példányok, kilestük őket egy párszor a falombok közt rejtőzködve, amint brummogva marcangolják szét hatalmas karmaikkal az ott hagyott cipóinkat.

Pompás barlangban laktak. A nősténynek még flancos előszobája is volt, a kannak meg csak egyszerű odúja. Az előszobát használták spájznak. Jó nagy volt, és majdhogynem teli málnával. Elvettük a málnájukat, s hagyunk nekik cserébe két cipót, mert kenyeret hoztunk a völgyből eleget, kenyér nélkül oda-fönt sem tud meglenni az ember. Dörmögtek egy kicsit odabent. Hallottuk, hogy ott vannak. Kijönni nem jött egyik se, mert féltünk tőlük, s ezt alighanem sejtették, mármint hogy félünk, viszont a kenyerünket szerették nagyon.

Hát, bizony, így volt ez... Amazok a völgyben megmondták mindenkinek: Fönt a hegyekben, a napos oldalon kerge meztelen népség él, oda ti nem mehettek. Ugyhogy békében hagytak bennünket jó sokáig. Azt meséltem, ugye, amikor elvettük a medvéktől a málnájukat? Szóval éppen lakmározunk szépen a medvék málnájából, egyszer csak vihogást hallunk a fák közül. Nem akartunk hinni a fülünknek: prepás lányok... be voltunk kerítve, egy csomó prepás a sziklák mögött, a bokrok közt... mindenütt... Kilestek bennünket, hogy faljuk a málnát anyaszült meztelenül.

Mit nevettek? kérdeztük tőlük.

Tudod, mit mondtak? Olyanok vagytok, mint az éltető napsugár... Ezt mondták, és elszaladtak.

Napokig tárgyalgattuk aztán, hogyan faltuk a málnát, milyen volt a nevetésük, melyiket milyennek láttuk, ahogy kilesett a bokrok közül, a sziklák mögül...

Hát bizony, így volt ez... Azt mondtam, ugye, hogy erkölcsi tartásunk azért volt... Nem futottunk utánuk, pedig de jó lett volna...

A rendőrfőnök is kijött egyszer... egy reggel, jó korán, még napfelkelte előtt... Matatást hallottunk a sátor mögött, el nem tudtuk képzelni, miféle vad lehet, ismertük mind a járásáról...

Ki vagy? ordítottunk rá, gyere elő a sötétből!

Én vagyok, Iksz Ipszilon rendőrfőnök.

Akkor meg mit lopakodsz, te, istenverte, dühöngtünk.

Török kávéfőztünk, amit ő hozott, mi pucéran, ő felöltözve. Valamilyik szikla mögött alighanem ott kuksolt egy rendőr, figyelte a főnököt, vajon hogyan viselkedik majd köztünk. Mondtuk neki, hogy igazán sajnáljuk, nem akartunk bajt hozni rád, az állásodba is kerülhetett volna, ha rád sütik, hogy erővel meztelenkedni akarsz... gyerekeid vannak, családod... érted, ugye...

Rettenetesen megmatatotta a dolog, a legszívesebben leitta volna magát... aztán le is itta... a sárga földig...

Semmi szabadság, semmi szabadság, hajtogatta szinte sírva... Legalább ti levetkőztetnétek, hogy közétek tartozzam... Naphosszat esz a fene az erkélyen, hogy vajon merre lehetek... Mit érdekel engem lopás, rablás, törvényszegés... Öljék halomra egymást, bánom is én, engem hagyjanak ki belőle... Miért nem lehetek én is meztelen? Csak azért, mert rendőr vagyok?

Ne gyerekeskedj, vigasztaltuk, nekünk sem fenéig tejfel, nehogy azt hidd, el sem tudod képzelni, például, mennyire hiányzanak a nők, neked meg ott az a prima feleséged!

Akarjátok, egyszerre sírt és nevetett nyáladzva, akarjátok, hogy felhozzam ide?

Nem, köszönjük szépen, mondtuk, a viláért sem, te annak az asszony-nak maga vagy az éltető napsugár, mit képzelsz, nem, nem, szó sem lehet róla...

Lófasz, mondta, éltető napsugár! Hagyna szépen meztelenül járkálni a világban, a többit majd megbeszélénk sorjában...

Láttuk, hogy hótrészeg, még képes kárt tenni magában...

Figyelj, te, mondtuk neki, nézd csak, ki kukucskál ott a szikla mögül! És valóban egy csomó rendőrsapka kandikált elő a közeli rejtekből. Ugy lát-szik, többen is elkísérték...

Kész szerencse, hogy észnél voltunk, és a lelkére beszéltünk, hogy ne bomoljon már, lássa be, egyikünknek föl kell áldoznia magát a közös ügyért, hát tehetünk mi róla, hogy épp ő kell nekik felöltözve? Meg aztán, mondtuk, s ez hatott, hát nem megbeszéltük, hogy senki sem jöhet ide utánunk? Megbeszéltük vagy nem beszéltük meg? De, hogyne, mondta. És azok a hekusok ott a sziklák mögött, azok mit keresnek itt a mi portánkon? Hebegett, habogott, behúzza a nyakát... Akkor megszorogattuk rendesen: Te voltál az, te hagytad meg nekik ugye, hogy jöjjenek utánad?! Hát ebben egyeztünk meg? Nem, nem ebben, vallotta be halkán. Azonnal küldd el őket! Te vagy a főnökük, nem? El is kergette őket rögtön, csak úgy ropogott a cserjés a rohanó lépteik nyomán...

De ez még nem minden... Egyszer egy farkasfalkát pillantottunk meg a sziklákról... Valamivel alattunk, az út fölött. Az út túloldalán nyáj legelészett, a kutyák szagot kaptak, és üldözőbe vették a falkát. Szorították őket fölfelé, egyenest nekünk. Láttuk mindjárt, hogy baj lesz, nosza, uzsgyi föl a legközelebbi fára!... Nem, nem támadtak meg bennünket... megtámadni, arról szó nem volt... Hanem amikor már biztonságban tudtuk magunkat a lombok közt, s láttuk, milyen kétségbeesetten menekülnek, hogy szinte alig éri a lábuk a földet... akkor elkezdünk ordítózni, hangosan kiáltoztunk utánuk, pedig akkor már jószerivel el is haladtak alattunk... kicsinyke pontoknak látszóttak csupán lenn az árnyas völgyben...

Mondom, biztonságban tudtuk magunkat, azt hittük, most már mindent lehet, ordítózni, meg mindent...

No, akkor szépen visszajöttek, és elkezdtek körözni a fa alatt. Kora délután volt, gondoltuk, majd megunják, elmennek...

Aztán nem mentek el. Este sem, éjjel sem, másnap sem... napokig ott üvöltöttek a fa tövében, gondolni sem mertünk rá, hogy lejöjjünk.

Rásandítottam Timoškera: vajon miért meséli ezt most nekem, és én miért hallgatom, egyáltalán mit keresek én itt... Arca fehér volt és sima, mint egy gyermeké.

Szó nem volt róla, hogy lemerészkedjünk... suttogetta... Éjszakánként

üvöltöttek az éhségtől, és úgy letanyáztak a fa alatt, mintha sosem akarnának elszakadni tőle... Napokig, érted, hosszú napokig... Levélen nem tudsz meglenni, az a kevés harmat nemigen csillapítja a szomjad...

Hol az ördögben vannak most a prepások, mondogattuk, most, amikor még valami hasznukat is láthatnánk... Vagy az erdőkerülőt hogy nem eszi most ide a fene! És a medvéink, hol vannak a medvéink, hogy nem kíváncsiak rá, várja-e őket a két cipó a sziklán...?

És a rendőrfőnök vajon merre kószál ilyenkor? Most látna csak bennünket, egy szál semmiben a fa tetején, odalenn a vicsorgó farkasokkal... Vagy jönne legalább a sok farizeus, aki szerint bűn a meztelenség, jönne s mentene meg bennünket, bolond pucérok! Vagy mozdulna közelebb a nyáj... birkák, pásztorok, kutyák... Az nem lehet, hogy nem hallanak bennünket, hisz torkunk szakadtából ordítózunk: Segítség, mentsetek meg minket, itt fagyoskodunk ruhátlanul a hideg éjszakákban, segítséééég! Jöjjön már valaki, akárki, szabadítson meg bennünket a farkasoktól! Segítséééég, kiáltoztunk éhünkben és félelmünkben, segítséééééééég, éhesek vagyunk, és éhen halunk, és leesünk a fáról, és a farkasok megzabálnak bennünket, hogy csontunk sem marad. Segítség!... Magunk tehattunk róla, hogy ilyen kutyaszoritóba kerültünk... nyilvánvaló, ki más... Kellott nekünk izgágászkodnunk, azt hinnünk, hogy biztonságban vagyunk, hogy az isten sem bír velünk, nemhogy ezek a szájalmas ordások, pláne, hogy ilyen messze vannak már, hogy szinte apró pontocskáknak látszanak csupán.

Nagyon ébren voltam. Timošek annyira beleélte magát a régi históriába, hogy az egykori félelem szinte elfeledtette a korát, a tagjaiban megült gyengeséget... csak a szaga ne lett volna olyan rettenetes... mintha öléből (ahol egyre ott csillogott, susorgott a hagyma) magának a szorongásnak, a rettegségnek a bűze áradt volna... felborzolt szőrű szürke farkashátak, húst szimatoló ronda farkasporfák bűze... üvöltésbe feszült torkoké... dögre éhes, korgó, koldusbendőké... melyek alig várják, hogy megtömjék őket, alkalmasint éppen veled, aki gyengébb vagy náluknál.

Féltem a szemébe nézni. Nem éreztem már a gype melegét alattam, és sokkal szívesebben hallgattam volna most Elicát, hogy nézd, ezer darabra hullott, izzé-porrá tört a tetőnk (és kezében ott a szürke cseréptörmelék cáfolhatatlan bizonyítékként)... bármit, csak ezt ne, könyörgök, ezt a tekintetet ne, nem akarom látni, nem akarok tudni róla, miért mondja ezt el nekem egyáltalán, én csak véletlenül vagyok itt... Mi az ördögöt akar ezzel a régi farkashistóriával, micsoda farkasok, hol, mikor, tudjuk mi nagyon jól, hol vannak a farkasok, az állatkertben, az idegen déli erdőkben, messze északon, a hajdani mesékben, melyekhez nekem rég semmi közöm már...

Úgy feküdtem a fűben, mintha odaszegeztek volna. Fölöttem már-már valószerűtlenül kékllett az ég.

Timošek felől kellemetlen szag áradt, már ha a félelemnek valóban szaga van, s a szónak akkora ereje lehet, hogy megéreztesse veled ezt a szagot... a rettegetését... Ne mondd el nekem, mit is tettetek valójában, hisz most is olyan vagy, hogy a hideg futkároz a hátamon tőled!

Fonta, fonta a hagymafüzért, lankadatlanul, tempósan, s valahogy gyengéden, aszott, bütykös kezében semmi, de semmi durvaság nem volt, semmi türelmetlenség. Kutyjája némán nyűtte tovább a nyírvesszőseprőt.

Nem mertünk lejönni... mesélte Timošek... a farkasok továbbra is ott ólálkodtak alattunk, nem tudni, ők voltak-e éhesebbek, vagy mi... Igazán nem tudtuk, mitévők legyünk... Lehugyoztuk őket, ordítóztunk, szitkozództunk, elmondtuk őket mindennek, ami eszünkbe jutott, előszedtünk minden fenyegetést, amit benne tudtunk a szavainkban... mindennek elmondtuk őket... Igen, így volt... lihegett... végül is mi emberek voltunk, ők meg farkasok...

Ha Timošek olyan ember, mint a többi, ha világeletében jó alvó, nyilván elmeséli a történet végét is... Így azonban rám emelte pillátlan, fakó szemét... és mindjárt tudta, hányadán állunk... tudta, hogy szavai nyomán már jó ideje ott kalandozom én is ifjúkora virágzó hegyei közt, ahol kezdetben álmatag birkák bégettek, és legelték a virágot... Oda csalt (nem mondom, hogy szántsándékkal), s most úgy járok-kelek köztük, magam is pőrén, akárha a saját hegyeim közt volnék.

Na, elég volt a... a heverészésből, mondta... Gyere!

Segítettem neki bevinni a hagymát a kamrába. Én legalábbis kamrának néztem előbb, míg rá nem jöttem, hogy valójában ez a szobája. Iszonyú rendetlenség mindenütt, azaz talán nem is a rendetlenség a megfelelő kifejezés erre: kiszolgált, értelmüket vesztett dolgok, ki tudja, mikor vághatta őket Timošek sutba, azóta hozzájuk sem nyúlt.

Ennél lehetetlenebb házban soha életemben nem jártam még.

Minden, de minden, ajtó, ablak, kilincs, kosár, palack, fokhagymafüzér, láda, asztal kiszolgált, félredobott holmi volt, nem vagyontárgy, csak ön-maga pusztá képe... A sarokban hatalmas kupacban könyvek, ősrégi kötetek, gót, cirill és latin betűs felirat a gerincükön... és ezek a könyvek valóban olyanok voltak, amilyeneknek látszottak: elnyűttek, sutba vágottak, értelmüket vesztettek. Az óra rég nem járt már, a mellette heverő iránytű azonban rendületlenül mutatta tovább is északot. A vakolat repedésein át

nedves csillogással világított a kő. Penészszagot éreztem, a hagyma csípős illatát, enyhe és szerény öregemberszagot (milyen hamar megtört a szavak varázsa)... és meglehetősen erős vizeletszagot valamelyik láda alól.

Hangosan felsóhajtottam, hát megöregedtél te is, szegény barátom, meg, alaposan!

Nem mentegetőzött, hogy ne haragudj, nem áll rá a kezem, senkim sincs, aki gondoskodna rólam, pénzem sincs... Ez a pénz-dolog különben igaz sem volna, egyszer elmondta, hogy elég szép nyugdíjat kap... igaz, meg is mutatta: egy csomó borítékot szedett elő, olyasfélét, amiben a posta szokta a pénzt küldeni, volt belőlük jócskán, de egyik sem volt felbontva.

Arra gondoltam, megkérdem, vajon itt lapul-e még mindig a sok boríték az asztalfiában, de olyan áhitattal akasztgatta a hagymafüzéreket a kampóra, hogy nem akartam megzavarni... Dermesztő hideg volt a vastag falak közt, pedig igencsak benne jártunk már a nyárban, önkéntelenül is a tűzhely felé siklott a tekintetem: a tányéron vékony pókhálólepel ült... volt ott egy-két serpenyő is, szó szerint ujjnyi por-, hamu- és pókhálóréteg lepte valamennyit.

Mit keresek én itt, ötlött fel bennem ismét a kérdés, rokoni kapcsolat nem fűz hozzá, biológusnő nem vagyok, hogy azon rágódjam, hogy él valaki, akinek évtizedek óta nem jön álom a szemére a háborús borzalmak következtében, a háborúk sem érdekelnék már jó ideje, sem az első, sem a második... És ott láttam magam előtt Elica piciny kezét, mely oly vadul markolja a cserépdarabkát, hogy kifutott a vér az ujjperceiből...

Majd ha legközelebb eljössz, elmesélem, hogyan szabadultunk meg végül is azoktól az átkozott farkasoktól... Napokig ott őrködtek a fa alatt, s nem hagytak lejönni bennünket, mondta Timoések a szokott keménységgel a hangjában.

Meg sem fordult, amikor elmentem, és a kutya sem mordult felém a lugsából, amikor végigballagtam a köves udvaron.

Othton sötétbe merült ház fogadott. Kizártam az ajtót. A fészünk fölötti nyíláson beragyogtak a koraesti csillagok.

Helló, Elica, köszöntem hangosan, jó estét, Elica.

Jó estét, szólalt meg valamelyik sarokból. Villanyt gyújtottam. Ott ült az ajtófélfá mellett egy puffon. Kezében még mindig ott szorongatta a cserépdarabot.

Na, megjöttek a mesterek? kérdeztem.

Nem, felelte cseppnyi szemrehányás nélkül, de minden percben itt lehetnek.

KÉSZ REGÉNY (VIII.)

B R A S N Y Ó I S T V Á N

Mostanra tehát egészen mélyen jártunk a világ dolgaiban, egyszeriben itt is a származásomat kezdték pedzeni, mintha rövidnadrágban szeretnének látni, vajon miként is mutatnék úgy? Vagy amikor még nyuszibojt volt a sapkámon...

– Úgy nagyon nehéz boldogulni, ha az embernek nincsen senkije sem... Itt minden le van már foglalva.

– Hol nincs? Mondjon nekem egy olyan helyet, ahol nincsen minden lefoglalva! – kiáltottam szinte kétségbeesetten, pedig ez nem illett most hozzám, az úgysis továbbmenőhöz. Vagy valalmi hirtelenében ide kezdett volna fűzni? Engem? Hogy ne ismerjek magamra?

– Honnan tudjam én azt? De itt azért megalhat, ha akar. Majd szorítunk magának valahol helyet...

– A pinceablakban – mondta egy azok közül, akik eddig hallgattak, és csak néztek valahová, de annyi biztos, hogy nem énrám. Egyikükével sem találkozott eddig a tekintetem, igyekeztek megmaradni baljóslatúnak, hogy ezért én csak tartsak tőlük. Különben meg tartott tőlük a fene, legalábbis amíg megvan a táskám.

– Szóval, akkor nem lesz dohány – igyekeztem továbbra is meglovagolni üzleti vesszőparipámat.

– Mondtuk már, hogy nem, vagy magának mindent a végtelenségig kell hajtogatni? – váltott ingerültebbre a menyecske hangja. – Itt soha nem volt kifizető...

– Akkor mivel szoktak bajlódni, amikor éppen ráérnek? – iparkodtam, hogy mégse hagyjam magamat, habár tudtam, hogy nem sokáig leszek én képes állni a sarat ilyen nagy elszántsággal szemben. Jobb, ha az ember meghúzza magát, habár ez itt pusztán a beszélgetés kedvéért tartott, az ilyesmitől sohasem lesz harag.

– Most éppen libákkal, mert azoknak csak a tolláért mennyit adnak! Most nem, mert tél van, de majd tavaszra...

– Azok is szeretik a vizet. – Miként látható is, sehogyan sem tudtam elszakadni a víztől, mintha tengerre szeretnék szállni. Ez ugyan még meg sem fordult a fejemben, de most hirtelenében fölötltött bennem: a végtelen víztükrök!

– Itt ugyan szerethetik. De ha nyáron nagy eső esik, össze szokott szaladni a laposokban. Olyankor néha még gólyát is látni, de csak ácsorog a partján; hogy az meddig kibírja féllábon!

– Biztosan arra vár, hogy elkaphasson egy békát a vízben.

– Tavaly nem is nagyon kellett rá várni. Tavaly igazi békaeső esett, ha hallott már ilyenről. Mindenfelé ugráltak, hogy meg lehetett őket fogni, nem voltak nagyobbak az ember ujjá pörcénél.

– Hogyne hallottam volna – játszottam a tájékozottat. – Én már halakat is láttam esni, igaz, nem hosszabbakat a gyufaszálnál. Úszkáltak a barázdában, de aztán nem tudom, mi lett velük.

– A halakat a szivárvány szippantja föl, de a békák biztosan nem a szivárványból hullanak!

Így folyt közöttünk a társalgás a szivárványról meg a vizekről. Azt az esőt azonban, ami engem átmeszelt, nem is említettem, az történelmi eső volt, minden lehető átmeszelve, és olyan errefelé úgysem eshetett még soha. Itt még a békaeső járta, akár a Szentírásban, és ennek a baljós helyét igyekeztek elhelyezni valahol az életükben, afféle ránk jövő rossz még időben érkezett előjeleként.

– Szentírást nem árul? – kérdezte is az egyik hallgatag.

– Egyházi dolgokkal még nem foglakoztam – igyekeztem fölvilágosítani, hogy miért nem.

– Pedig az ilyen vigécből ezt is kinézhetné az ember – nyugtázta mentegőzésemet, és nekilátott cigarettát sodorni, szerintem klozetpapírba; erre kellett volna neki a bibliapapír? Nem hinném, inkább csak tisztelni, de olvasni: azt már nem és nem! – Mert, tudja, a Szentírásban minden benne van: az is, ami volt, meg az is, ami lesz. Tudja, hogyan fog elpusztulni a világ? Azt írja benne, hogy tűz által. Csak annyi ember marad, amennyi egy nagy fa árnyékában elfér.

– Az nem ég el? A fa?

– Ez a Szentírásban van, hogy egy nagy fa árnyékában...

– Különös. A saját szemével olvasta ezt a verset?

– Nem én, de olvasta más. Azok, akik olvasták, azt beszélik, hogy így lesz. Azért mondom, hogy jobban tenné, ha a dohányíratás helyett inkább Szentírást árulna.

– Nem is tudom – mondtam. – Ez valahogy fogósabb dolognak látszik – tűnődtem el ezen a hatalmas képtelenségen. Ha azt nézzük, hogy az imént meg a tengerre szállás állt szándékomban...

– No, ugye? Pedig azt mondom, hogy ez volna az igazi magának való munka. Nem cipelné hiába a táskáját. Más az, ha kiteszi a könyvet az asztalra, hogy itt van, ezt vegyék meg! Senkinek sem lenne képe visszautasítani olyan szent dolgot...

– Az biztos, hogy nem lenne képük... Itt el lehetne adni egy jó kocsiderekkel! Főleg, ha az ember helybe hozza. Ez már majdnem olyan, mintha a szent malasztal lenne úton.

– Hát mit mondtam? A nehéz időkben mindig újra kezd hinni istenben a nép... Különben meg nem csavarna maga is? – tolta felém a dohányát, amiből azonban természetesen nem állt szándékában semennyit sem íratni nálam. Lehetséges, hogy előleget kellett volna kínálnom, nem csak így beszélni a levegőbe, amikor azt sem tudtam, hogy tulajdonképpen van-e ceruzám, bár a pecsétnyomónak eredetileg kellett hogy legyen legalább egy elfaragott tintaceruzája, valahol a táska mélyén: hanem most lássak neki itt kipakolni, mit tudom én, milyen tárgyakat, amíg a nyomára nem bukkanok a ceruzacsonknak?

– Nem, én még nem szántam rá magam.

– Pedig én már asszonyokat is láttam cigarettázni...

– Az az asszonyok dolga – mondtam. – Vannak köztük mindenféle kergeteremtések. Ezt, persze, nem magára értem – tettem egy fél fejfurdulatot az ott ácsorgó menyecskeforma felé. – Magával éppen nagyon jól el lehet beszélgetni. – Pedig még nem is volt olyan irányú tapasztalatom, hogy az embereket szemtől szembe agyba-főbe kell dicsérgetni, ha valamire akarok velük jutni. Úrfi ennek a pokrócnak épp a másik oldala vagy a visszája volt, amelyet csak elagyabugyalás céljából lehetett volna valakire ráborítani, hogy mégse lássa, ki is volt az: nem muszáj mindenkinek mindenről pontos értesülést szereznie.

– Tán a tüdőbajtól fél? – kérdezte meg tőlem, miközben amaz hallgatógon füstölt, a többiek meg szóltanul nézték. – Mert ez már hatéves kora óta szívja, és semmi baja. Pontosan emlékszem, amikor édesapánkkal először csavart, nem is tudta megcsavarni, úgy kellett neki segíteni. Aztán kezdett csak iskolába járni... De azt sem járta ki, mert ott is mindig csak hallgatott, mint a kuka.

– Dehogy hallgattam! Amikor vertek, egyik sem tudott úgy ordítani, mint én. Csak szűkölte, de én ordítottam. Védekezésképpen – nevetett a leleményén.

– Maga járt iskolába? – kérdezte most tőlem, hogy minek alapján, nem tudnám megmodani, talán a megérezése játszott benne közre; most már látam, hogy majd óvakodnom kell tőle.

– Ojjé, jócskán – bizonygattam. – Végig ki is bírtam nevetés nélkül, úgy-ogy elhíheti.

Nemigen volt más választása, mint hogy elhiggye; meg akkor honnan lett volna a nagy tudományom?

– Az meg is látszik magán. Csak azt nem értem, miért van olyan fehéres színe, mintha lisztben hempergették volna meg, talán hogy kisüssék zsírban, ahogy a potykát szokás.

– Ááá, ez csak egy kis mész – mondtam –, éppen meszeltek valamit, tudja, milyenek az emberek ilyenkor, tavasszal. Sohasem férhetnek mindenes-tül a bőrükbe...

– Magára borították a meszesvödrot?

– Nem éppen, vagyis én már nem is emlékszem rá egészen pontosan. Csak annyit tudok, hogy folyt, de jó vastagon, azután pedig elfogyott, mint minden a világon. Egyszer csak abbamaradt...

– Maga meg semmit sem tett...

– Még most is szinte azzal vagyok, hogy én voltam az oka. Nem is kellett volna odateverednem. De az sem ment olyan simán. Egyszóval, ez nagyon hosszú mese. Elég az hozzá, hogy nem kellett volna ott lennem, még a közelében sem a helynek. Valami fölíratokat meszeltek át. Errefelé nem voltak fölíratok a falakon?

– Voltak, de nem nagyon értette itt a nép. A neveket, azokat igen, de senki sem túrta meg a háza falán. Még mit nem? Ezzel is csak a dolog lett egyre több.

– Lehet, hogy csak a házszámot szerették volna kiírni.

– Minek azt kiírni? Kiírja a kéménysöprő a kormos ujjával, és az nem is bántja a szemet.

Amazok továbbra is csak hallgattak, mintha nem is lenne szájuk, nem akartak beszélni. Ezek, biztosra vehető, hogy sohasem fognak beszélni semmiről sem, ha a legnagyobb titkot is bízzák rájuk. Látni lehetett rajtuk, milyen az, amikor az embernek beáll a pofája. Ez olyan, hogy lerí róluk, miszerint láttak olyan valakit, akinek nem állt be, illetve be nem állt volna, de mostanra beállt. Úgyhogy ezektől nincs is mit kérdezni, úgy meg van hőkkenve, mintha az ímént pukkant volna széjjel a kezükben az Úrfi fölfújt disznóhólyagja, és hát most: volt – nincs. Csak azt nem tudtam megállapítani, mi az ördög lehetett az? Ha már annyira fájlalják vagy mit tudom én, mit is csinálnak.

– Tulajdonképpen miről beszélünk mi most itt? – kérdeztem. – Szeretném tudni, hogy pontosan miről is folyik közöttünk a szó.

– A Szentírásról – mondta a dohányos hallgatag, mert bizonyára csak arra emlékezett.

– Vagy inkább arról, hogy mi volt előbb: a tyúk-e vagy a tojás? – vetette közbe egy másik, akinek eddig még a hangját sem hallottam; a haját laposan fölfelé fésülte, pedig a koponyaformája különben is azonos a neander-

völgyi emberével. Tőle, a származása folytán, bizonyára egyenes választ kaphattam volna erre a kérdésre, mivel az emlékezete – már a kinézete alapján is – közelebb kellett hogy álljon e tények ismeretéhez, illetve – egészen röviden – úgy gondoltam, hogy még szinte emlékeznie kellett volna rá.

– Szerintem a tojás – jelentettem ki, de egyetlen érvemet sem mertem megnevezni egy ilyen föltételezett szaktekintély előtt, akinek még első kézből származhattak az értesülései.

A felhők között végre előtűnt a lenyugvó nap, de csupán olyan volt, mint egy apadó félhold, vöröslött be az ablakon, és ha ez nincs, mostanra már lámpát kellett volna gyújtani, a menyecskeforma lehelgetett is a lámpa-üvegbe, és valami ruhát nyikorgatott az üveg belső falán, hogy tiszta legyen, keresztül lehessen látni rajta, láthassuk egymás pofáját, nehogy megbújhassak talán az elkormozódott oldala vetette árnyékban. Különböznél pedig mindannyian akkora csöndben és oly mozdulatlanul ültek, akár a szél-ütöttek, akik a vacsorájukat várják, talán ez az, amire azt lehetne mondani, hogy a leáldozó nap búcsúzó sugarainak a fényében érzelmileg egészen telítetté vált a levegő, majd hogy széjjel nem fröccsent benne a lelkünk – vagyis miféle lélek, a teremburáját! Inkább talán az a borospalack, amelyiket Félnadrág hajított el, és pergett, pergett a levegőben azzal az üzenettel, amelyik most kapott lábra bennünk, habár a palacknak nyoma sem volt, még a pendülését sem hallottuk, ahogy a laza talajra esett. Itt már biztosan azon törik a fejüket, hogyan torolhatnák meg ezt rajtam, mint e pillanat aféle értelmi szerzőjén. Mert volna-e kedvem kilépni a hamarosan beköszöntő tágas éjszakába? Nem érzem-e ezt a helyet valamiképpen máris hazának?

– Úgy ülünk itt, mint a vasútállomáson – mondtam végre a hallgatásuk közepébe, amelyben csak a törlórongy nyikorogott egyre, akár valami olyan hang, amely minden figyelmet képes lekötöni. – Csupán még azt nem tudjuk, hová szeretnénk utazni.

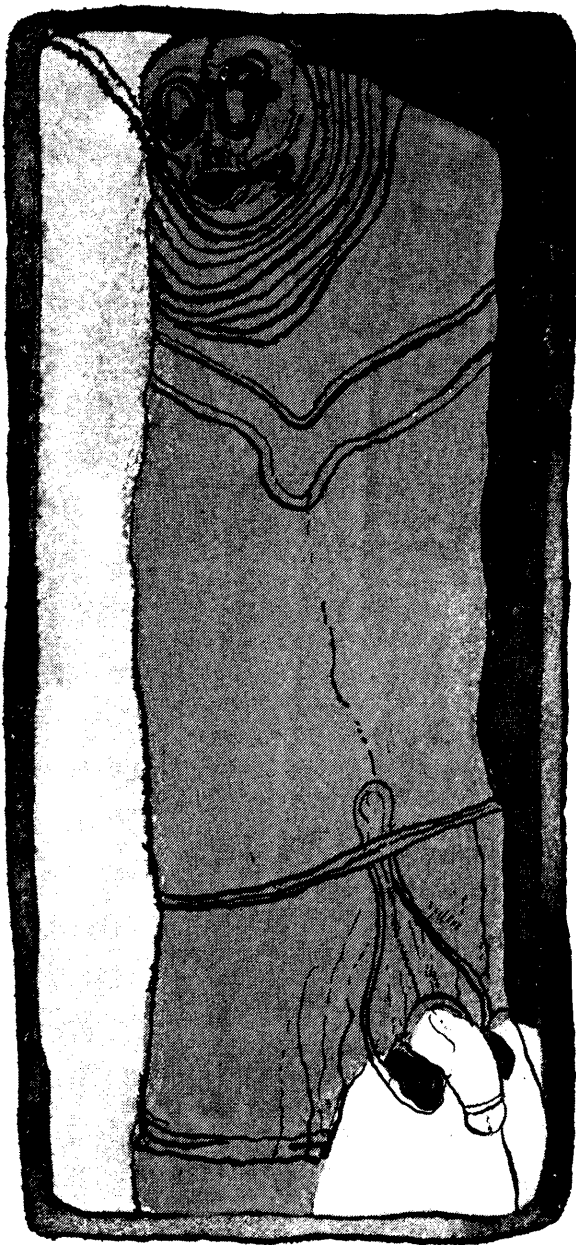
– Miért, maga hová szeretne? – kérdezte a menyecske, akiről mindeddig nem voltam képes megállapítani, hogy anyakönyvileg melyikükhöz tartozhat ebben a rideg világban.

– Nézze, ezt én így egyből nem tudnám megmondani. Vagy talán még a türelmét is elveszítené, azt hallgatva, ha nekilátnék felsorolni a különböző helyeket, mint valami bolygó lélek. Mintha a térképről vagy a menetrendből olvasnám. Szóval, mindenhová...

– Eljön az az idő is, amikor el fog szökni innen is a nép! – jelentette ki, mintha valami bizalmas dolgot közölné velem, és mintha máshonnan oly rengetegen szöknének.

– De majd ide vezetik ám a villanyt! Nem volt még szó róla, hogy ide vezetik? – érdeklődtem.

ILLUSZTRÁCIÓ

– Hova ide? Meg ki? Hacsak nem a drótjával kötözik össze az emberek lábát... Akkor biztosan nem mennek el.

Már láttam is őket odakötözve a székükhöz vörös szigetelésű, vastag kábelrel, de én mégis szabadon maradtam, vagyis egészen pontosan én meg kezemben a revolver. Ebből akárki következtethet a lényegemre, ha már ebből is kimaradnék.

– Minek is kellene összekötözni? Úgysem fog innen senki sem mozdulni, ahogy én elnézem: itt inkább már bele lett unva mindenbe. Nincsen feszítőerő. Itt mindenki le lett szoktatva a világról, elhiszi-e nekem? Egyszóval, a tojás volt előbb, most meg van a tojásnak a héja, és az ezer évig is kibírja, még a föld alatt is. Hogy aztán meg mi lesz, ki tudja azt?

– Benne van a Szentírásban! – közölte a hallgatag, eloltva a cigarettáját.

– Bassza meg a Szentírást! – kiáltottam indulatosan. – Hát maga nem tud mást kitalálni?

– Ki van itt már minden találva, mi a fenét kellene még kitalálni? – kérdezte higgadtan, pedig azt gondoltam, hogy legalább az asztalt fogja rám borítani.

– Talán épp azért olyan fehér a tojás héja, mert ezt is átmeszelték, mint magát? – nyelvelte a menyecske.

– Lehet, látja, ez könnyen meglehet – feleltem immár meghunyászkodva, hogy lássák, hamis volt bennem az indulat.

Am a koraestben – az ablakon keresztül nagyon szembetűnő volt – egy lángoló folt tűnt föl az égaljon, a földek fölött, amely jobbról balfelé haladt, és egyre inkább kiteljesedett, akár egy, a mindenségből elszabadult csillag, s mintha időnként oda-odaütődött volna a földhöz, s azután egyszerre csak hallani lehetett a motor kepelését is, s amikor a motor hangja egészen kivehetően ideért, a csóva megállt és magasra lobbant, mintha máglyát gyújtottak volna, világítani a boszorkányoknak.

– Az a motoros kigyulladt! – ugrottam föl a helyemről, és kinyújtott kézzel mutattam az ablakon keresztül, hogy hol. Pedig anélkül is látták, de semmi fölindulás nem látszott az arcukon. Talán ha a láng az arcukba ver, akkor sem hökkentek volna meg. – Vele mentem reggel a Suhogóba, most meg mekkora lánggal ég! – kiáltottam, hogy ezzel talán majd rá tudom venni őket, tegyenek valamit a félszegúszóért.

– Messze van az, és ha csakugyan ég, akkor már csak imádkozni lehet érte! – állította a tojás szakértője, és nagyon meg volt elégedve a megállapításával. – Régen repülőt is láttunk égni, hát gondolja, hogy maradt belőle valami?

A távoli tűz lassan lohadni kezdett, ám én úgy éreztem, mintha a futtában összetekert batyu égne bennem: csoda, hogy nem kezdtem el tüzet okádni, ahogy az egész látvány zsugorodott a bensőmben.

– Azoknak, akik benne voltak, úgy összesült a fejük, hogy nem volt nagyobb, mint az ember ökle. – Mintha épp én rámt tett volna célzást, ám honnan tudhatta, miből is vagyok valójában?

– Ez nem lehet igaz! Ez a maguk határtalan közönye! – kiabáltam és nélkülöttem kikapcsolni a táskának azt a csatját, amerről a revolver volt benne.

A menyecske megátalkodva abbahagyta a lámpacilinder törölgetését, és a többiek is némán meredtek rám. Előhúztam a revolvért, és kirontottam az ajtón, majd négy-öt lövést adtam le abba az irányba, amerre az ekkorra már biztosan kihunytt tüzet sejtettem. Már egészen besötétedett, a lövések villanásai elvakítottak, mindegyiket egy időben láttam magam előtt, de egyenként össze tudtam volna számolni őket, mintha csak önmagamot lőttem volna főbe.

Hogy mennyire elhagyatottan ácsorogtam ott egy ideig, a lövéseket számlálgatva, forgatva a golyóhegyeket a fejemben, amelyek valahol a végtelenben bizonyára egymásra találtak, együtt voltak megint, határozottan éreztem a lüktetésüket, meg azt is, hogy talán idősebb vagyok, mint némelyik országút, és ha még életben vagyok, ez annyit jelenthet, hogy a saját fejemet is képtelen lennék eltalálni, még erre is meg kellene kérnem valakit, hogy lőjön agyon, habár a ház lakói közül nem hinném, hogy akárki is vállalkozna rá: ezek odabenn mind olyanok, akár a földbe szakadt sárgarépa: vannak ugyan, de megközelíthetetlenek, nem lehetne hozzájuk férni – szerintem még csak nem is mozdultak azóta, amióta magukra hagytam őket, néznek utánam meg a nyitott ajtón keresztül az estébe.

Úgy mentem tehát vissza, mintha mi sem történt volna, mintha már magam sem hinnék abban, hogy valami komolyabb dolog játszódott le odakinn, sőt, velem, aki sohasem mutattam valami nagy hajlandóságot semmiféle vállalkozásra sem, most meg itt, hirtelen, minden ok nélkül elkezdek lövöldözni egy idegen fegyverből, és még ha valami céloom lett volna velem! Hacsak nem az, hogy megfagyasszam a zsírt a tűzhelyre tett lábasukban, amennyiben amúgy is nem felejtettek el alágyújtani.

– Ha volnának itt gyerekek – mondtam, amint visszamentem a konyhájukba –, most odaadhatnám nekik játszani az üres töltényhüvelyeket. Nem szükséges ugyanis elszámolnom velük.

– Szerintem a pálinka gyulladt meg benne, maga meg most szépen agyonlőtte. De nem is érdemel mást az ilyen! – hagyta helyben eljárásomat a menyecske.

– Hogyhogy a pálinka? Gondolja, hogy a száján jön kifelé a lángja, ha meggyullad valakiben? Az különben sem szesz láng volt, a szesz kékellő lánggal ég, ez meg majdnem bordó volt. Szétszivárgott a benzin, és az gyulladhatott meg.

– Valóságos háborút csinálhatott itt ezekkel a lövésekkel – állította a

szentírásos. – Aki csak hallotta a környéken, meg a lángokat is látta, most meg lehet győződve, hogy megint kitört a háború. Sokan összevissza fognak álmodni az éjszaka! Abból is gyaníthatják, hogy mostanában sokakat berukkoltattak.

– Magának fogalma sincs arról, hogy miként ment az a rukkoltatás! Ha valamit álmodni lehet, azt aztán csakugyan álmodta valaki... Én nem hiszem, hogy azok közül egyetlenegy is eljutott bármiféle hadseregbe is. Valaki ezt ki szeretne volna találni, de ennek mostanra már vége! Inkább mindenkit haza fognak engedni. Olyan lesz, mintha föltámadást vagy végítéletet tartanának! – uralkodott el rajtam a szentírásos hév. – Akkora béke van, hogy abba szinte mindenki bele fog dögleni – tettem vissza a revolvert mindenesetre a táskámba. – Így ni! És csak a búcsúban fognak a pojcákra lövöldözni...

– Érdekes, mintha már nem is lenne igaz, ami nem is oly rég végbement itt – állapította meg a másik, aki a tojás kérdésében szeretett volna még az imént vitába keveredni velem.

– Áh, én ezt sem így érzem – voltam kénytelen ellentmondani neki. – Ez ehhez még nagyon is friss, nekem még mindig cseng tőle a fülem. Meg a golyók is mintha itt lennének a fejemben.

Ezt követően a menyecske hozott egy hatalmas, kormosra égett tetejű kenyeret, akkorát, mintha az Úrfi egész kovászát, amit az ágyamban kelesztett, betették volna a kemencébe, s lám, micsoda épületes dolog sült ki belőle! Ha legalább én ilyenre sikeredtem volna – gondolkodtam el egy pillanatig a világ során. De én csak vaktában lövöldözöm égő célpontokra, hogy legalább ezzel tegyek valamit, elgondolásom szerint jót, csakhogy hol van itt a jó? – A lámpafény úgy tükröződött a szinte nem létezőre fényesített cilinderben, mintha a mozdulatlan lángból valaki kétágú pillantással figyelt volna bennünket, vagy csupán engem, esetleg az elszabadult gondolatmenetemet, amelynek a megállítására már többeknek kellett volna szövetkezniük, ha már egymagamban semmire sem juthattam ellene: ez valószínű örület volt, ha lett volna bennem szégyenérzet, talán szégyenkeznem kellett volna miatta. A másik oldalról, ahol semmi keresnivalóm sem volt, valahogy ugyanoda keveredtem, mostanra már tudtam, ahol éppen úgy semmi keresnivalóm sincs. Most itt a kettő viszonylatában örültem a fejemben a kilőtt pisztolygolyóimat: hogy meg fogom kedvelni a kenyerüket, akárminek is tartanak.

Igazság szerint különben is csak idegen házaknál szerettem étkezni, első sorban azért, mert ott tartania kellett magát valamihez az embernek, másodsorban meg azért, mert nem is volt saját házam, amit egyáltalán nem sajnáltam, mert mi lett volna abból is, meg belőlem is? Mondjuk, amikor elmegy a hó, és a fal tövében visszamarad a magas, színét veszítette avar –

jobb is, ha nem kezdek bele elmagyarázni, nem szólok azokról a helyekről és szélárnyékokról, ahol az akácfák lehullott lombját szokta fölhalmozni a szél, térdmagasságig, alatta pedig meglapul mindeféle féreg: no, hogy én aztán itt bent üljek, naphosszat, kimondottan fűtetelen helyen; akkor már inkább azt a fehér harisnyás képet választom, amikor lábamat magam alá húzva a kezembe nyomják a tamburát, s olyasvalamit kérdeznek talán tőlem:

– Hogy tetszik a karácsonyfa? Az idén állítottunk először karácsonyfát!
– Viszont a legjobb tudomásom szerint már oda a tél, még mikor elvonultak a szilveszterezők, engem pedig mintha kényszeríteni akarnának, hogy emebben a hitben éljek: úgyhogy akkor én talán most a hit elől is menekülök, amelyben eredetileg élnem kellene, amikor én semmiféle hitben sem akarok élni, inkább akkor már legyen ez a hatalmas semmitmondás körülöttem, mint bármiféle hit!

Tehát végül is úgy valahogy jön ki, hogy immár visszavonhatatlanul a menekülést tekintem igazi megszületésemnek és sohasem kiteljesedett formámnak, mivel állandóan tevékenykednem kell rajta, hogy előbbre juthassak kialakításában, mert mégiscsak valami csúcs felé tartok, csupán azt nem tudom, hogy ez a valós domborzat része-e, vagy már ezt is elszalasztottam a szemem elől, kifutott a talpam alól: ejnye, földrész kacifántja, melyikünk is lehetne valójában az, amelyik majd megnevezi ezt a semmit sem jelentő csúcst, vagy meg sem nevezi, hanem csak oda jut? A leginkább helyénvaló lenne eltüntetni ezt a jelképet, a leghatásosabb módon, hogy a továbbiakban mit sem sejtthessek felőle:

– Már ne haragudjon, vághatnék magamnak ebből a szalonnából? Megfoghatom ilyen kézzel? – kérdezem a menyecske formájú teremtet, mivel nem kis tudom, hamarjában ki máshoz fordulhatnék, mert elég sokan öszszesereglettek ebben a konyhában, mintha én lennék az, akinek csodájára járnak, pedig sokkalta inkább a fegyver érdekelné őket, hátha a fülük halatára még egyet a mennyezetbe lőnék vele.

– Csak nyugodtan! El sem tudtam képzelni, hogy elvárná: ennyi ember szeme láttára kínálgassák.

– Tudja, magával tudok itt a legkönnyebben szót érteni. Ha magával beszél az ember, nem kell annyira megválogatni a szavakat. Akárki más szóljon itt hozzám, mintha idegen nyelven mondaná, amit értek, de nem árt előbb gondolkoznom azon, hogy mit is válaszoljak. Előbb mintha mindent a visszájára kellene fordítanom, hogy megnézzem, mi van a beszédnek a tarsolyában. Aztán látom, hogy semmi.

– Maga mennyire vigyáz? (Már hogy a számra vigyázok, azt gondolja.) Ezekről nincs mit tartania, némelyik már rab is volt, csak úgy, isten nevében. Most ilyen a törvény, várják, hogy elmúljon, és utána majd kezdenek valamihez.

- Ne mondja! Már ennek a hallatára is ágynak esek!
- Csak egye meg a vacsoráját... Vagy nem szereti ezt? Készíthetek valami mást: süssek tojást?
- Á, nem, nem; nem kérek tojást, csak tojást ne!
- Fél, hogy van benne valami?
- A héjától félek, hogy abban van valami. Az előbb már elmondtam, hogy meddig képes megmaradni a héja.

Mostanra már mindenütt voltak emberek, ahol csak ülni lehetett. Kettő a kemence melletti priccsen is hevert, hasmánt, mintha deresre húzták volna őket, és alaposan megfigyelték átmeszelt alakomat: talán azt fontolgatták, nem láttak-e már valahol; vajon melyik időből jöhetek, ha már ott ennyire érvénytelenítettek? És hogy nekem semmi hozzáadnivalóm nincs ehhez az egészhez?

– Magát ide bekvártélyozták? – kérdezte végre a priccsen heverők egyike, aki mintha nem győzné kivárni a botütéseket? Vagy nincsen semmi veszténivalója ilyen kései órán?

– Ki a csoda kvártélyozott volna be? – kérdeztem. – Azzal voltam eddig, hogy azt találják érdekesnek, hogy sehova sem vagyok bekvártélyozva...

– Amikor végrehajtás lesz, előző este mindig bekvártélyoznak valakit. Fiatal nőket szoktak küldeni, éppen ezért csodálkozunk magán – kanyarította szépen a képembe a mondanivalóját, akár egy nagy darab szart, amit nekem szánt.

– Hogy nem vagyok fiatal nő, arra gondol? Vagy egyáltalán mire gondol? – néztem vele szembe a lámpa cilinderén keresztül.

– Arra, hogy eddig még egy sem lövöldözött azok közül, akiket valahova bekvártélyoztak.

– Nem tudom én azt megmondani, hogy miféle lövöldözés volt az az imént. Csak valami félreértésként lehetne megmagyarázni, de valójában nem az volt. Valami más volt – néztem rá keresztül a lángon, s az forgott a fejemben, hogy ha a félszegúszóval maradok, mennyivel rosszabbul járok. Így legalább nincsen semmi bajom, még a fülkagylóm sem perzselődött meg, csupán valami gazemberséggel gyanúsítanak. Egyszer csak meg vannak győződve róla, azért jöttem, hogy fosztogassam a gazdaságukat.

– Mert ami itt megy, abban nem lehet benne az állam keze, az nem lehet érdeke – mondta.

– Mit tudhat maga az államról azon a deresen fekvő? – kérdeztem tőle vitatkozó hévvel. – Maga szerint hol van az állam, és maga hol van az államban? Ezen törje a fejét, és ne azon, hogy kit hova kvártélyoznak be, és bekvártélyoznak-e egyáltalán. Mondok magának valamit: fogja meg és dobja ki, akár fiatal nő, akár nem, hogy csak úgy nyekkenjen. Legalább ennyit megtehet, nem?

– De aztán jön ám a fekete leves!

– A birtoklás kockázata. Ám ha értelmét látja, keljen a tulajdona védelmére. Ebből is tudomásul vehet annyit, hogy nekem nincsen ilyen gondom. Én e tekintetben senkivel sem vehetem föl a versenyt. Ez a bekvártélyozás nekem is vadonatúj. Én ennek az egésznek a megkerülésével vagyok itt, és ha nem félnek attól, hogy kimenjek az ajtón, akkor tovább is megyek. Vegyék úgy, hogy semmit sem akartam, csak nagyon el voltam keseredve. Nem én hozom magukra a bajt...

Mi kényszeríthetett arra, hogy ilyen hülyén beszéljek, hogy szónoklatot tartsak a semmiről! Jó színben akartam volna föltűnni? Valakiket megsajnáltam? Emellett még csak azt vettem észre, hogy így átmeszelve szinte zavarihetővé lettem. „Jobban tennéd, süket parasztja, ha megfognád a vasvilla nyelét, és védekeznél még ellenem is, ahogy tudsz!” – de ezt már nem mondtam. És hogy milyen időt végig nem ültem én ott mozdulatlanul, miközben a menyecske mindenáron meggybefőttel szeretett volna megetetni. Így beoptam magam a szívébe!

• – Hát a maga ura? – kérdeztem. – Itt van a maga ura is?

– Nincsen, katona az, már mióta katona!

– De szabadságra csak elengedik...

– Ritkán, mert messze van.

– Akkor csak írni szokott magának?

– Ír néha, de nem nagyon van miről írni. Vigyázni kell, hogy mit ír, meg nekem is vigyázni kell, hogy mit írok, elolvassák. Úgyhogy önmagáról restell is írni az ember, ha már más is olvassa.

– De azért csak eltelik valahogy az idő...

– Üres idő ez, nemigen van minek telnie. Mintha elkapták volna a gúnár nyakát, az meg hiába tátog, honnan lenne hangja?

(Folytatjuk)

BÁLINT JÓZSEF ÖNÉLETRAJZÁBÓL II.

A SZERELEM

Beköszöntött nálunk is Gyulafalván a spanyolnátha, kaszált a halál, legények, lányok haltak meg sokan, az én Pista bátyám is hazajött szabadságra az olasz frontról, nem ment vissza, a hároméves fia meghalt, azután úgy négy hétre ő is meghalt október utolsó napjaiban. Így csak férfi magam maradtam, meg a két néném. Az öregebb özvegyen maradt, a férjéről soha többé nem hallottunk. A Roza néném férje, az szerencsésen hazaért az olasz frontról az összemolás után.

(1980. január 19.) 1919. évhez érkeztem. Amelyben azt hittem, hogy most fordul meg életemnek útja, vagy hosszú örömré, vagy örökös búra. Mivel a háború elmúlt, a legények, akik maradtak, a farsang folyamán nagyon sok lakodalom volt, hetente tíz pár is esküdött, így, én mivel mindenkivel jóban voltam, és jól tudtam dalolni, táncolni, mulatni, sok helyre meg voltam híva vagy mint vendég, vagy mint vőfény, volt nagyon sok férjhez menendő lány, én még igaz, csak a huszadik évembe léptem, még fiatal legény voltam, de azért mivel az édesanyámnak is elkelt volna segítség, meg nekem is, mert a fejést is én végeztem. De nagy akadály volt előttem a házassággal kapcsolatban. Lány volt sok, de azért nekem csak egy volt, a Kati, akit szerettem, és ő is engem. Becsületes, tisztességes, meg a mi házunk sem volt hiba nélküli, mást nem láttam senkit, aki hozzám való volt volna, és már kétszer otthagytam ok nélkül, de most harmadszor is megpróbáltam, hátha az édesanyám beleegyez. Sőt, még jobban ellenezte, mint idáig, mert most már egy fiú voltam, én a gazdagságra nem néztem akkor sem, de az édesanyámat sem akartam szomorítani, mert szegénynek csak bennem volt öröme. Tehát így a szép piros, barna lányt harmadszor is ott kellett hagynom, ok nélkül szegényt, sajnáltam. És már magamat tartottam bűnösnek, hogy csalogattam harmadik éve. Elkieseredni nem tudtam, otthon nem látták meg rajtam, hogy engem valami bánt, örömmel dolgoztam, füttyültem, daloltam. Csak az istenre bíztam a sorsomat s ügyemet. Elmúlt a

húsvét is. A néném félig még Bajmokon lakott, félig meg már itthon. Mondja a néném, hogy ott van Bajmokon egy jó családba egy becsületes lány, igaz, két évvel öregebb, mint én, meg az egyik karját nem bírja egyenesen felemelni, pl. földművesnél, kévét hányni, trágyát hányni, tele zsákot feladni, de az asszonyi munkában kitűnő. Látom, az édesanyám nem ellenzi a tanácsot. Egy szombaton délután a nénémmel elementünk Bajmokra kocsival a nénémnek volt férje nénjéékhez, este elmentünk a házhoz, megmondtuk, mi járatban vagyunk, kissé beszélgettünk erről-arról, a lány meglátott engem, én megláttam őtet, szépségre közepes, beszédje értelmes, úgy valahogy megtetszett, mondom, hogy majd holnap vasárnap eljövök, el is mentem, nem sokat beszélgettünk, abban állapodtunk meg, hogy a néném ott marad Bajmokon egy pár nap, és amit gondolnak, majd a nénémnek megmondják. Utána szerdán a néném hazajött, mondja, hogy a lány nemmel felelt, ok, hogy a karja így van, baj talál lenni. Lehet, hogy ez volt az ok, de én másra is gondoltam. Mert volt ott egy gyulai asszony, és azt bizonyára kérdezheték, hogy ilyen fiatal legény, és vidékre megy nőszülni, ennek valami oka lehet, az asszony nemrég került Bajmokra, az én kapcsolatomat a Katival nagyon jól ismerte, mert a Katiék szomszédságukból ment férjhez Bajmokra. Így most másik lányt kell nézni. A néném itt, Gyulán nem ismerte a lányokat, mert már nyolc évet Bajmokon töltött, de eljött egyszer a kocsmába megismerni a lányokat, akiket én táncoltatok, megmagyarázta az édesanyámnak, és megállapodtak, hogy ez jó lesz, a néném egy asszony által tudatta, hogy megyünk kérébe. A szüleim és én, hárman. Tudtak is róla, hogy megyünk, nem sokat kellett jövetelünk céljáról beszélni. A szülők részéről gyorsan el lett intézve, mert éppen nem eldobni való földműves legény voltam, ismertek azok a figyelmes emberek, akik látták, hogy a helyemet megálltam a földművesmunkában. És én is és a leány is valahogy megegyeztünk. Utána való szombaton fel is iratkoztunk a község-házánál és a plébániahivatalban. És a templomban háromszor ki lettünk hirdetve, de ahogy közeledtünk az esküvőnap meghatározásához, úgy távolodtunk az esküvő megtartásától. Ebben nekem az is segített, mert a lánynak a bátyja nem talált még menyasszonynakvalót, mert egybe akarták megtartani a lakodalmat. Így volt időm jól meggondolni, hogy mit cselekszek. Igaz, félttem a szüleimtől, ha elválok, azt gondolják, hogy a Kati végett válok el, akihez már három évben jártam. De nem az volt, hanem mintha a jó isten súgta volna: „Te fiú, neked isten és ember előtt meg kell esküdnöd, hogy szeretlek, és hamisan esküdsz, mert nem szereted, és ez nagy bűn.” És mintha a szentlélek sugallta volna, mert pünkösöd napján elhatároztam, hogy lesz, ami lesz. Tehát 1919. év pünkösöd másnapján, vagyis hétfőn ünnep volt, mondom a nénémnek az édesanyám előtt, vigye vissza a jegykendőt, ne mondjon semmi rosszat, de nem is mondhattam, de ne-

ezt meg kellett tennem, még nem késő. Este elmentem a kocsmába, ott volt a Kati, kihívtam az utcára, megköszöntem neki a hozzám való szeretetét, bocsánatot kértem tőle, búcsúzóul azt mondtam neki, énrám ne várakozz, ha szerencséd akad, menj férjhez. Csak akkor azt kellett volna danolnom: „Adjon az ég oly szeretőt, aki téged el is vesz, mert mikor én házasodok, isten tudja, mikor lesz.” És ezt el is mondtam neki. „Adjon a jó isten szebbet, jobbat nálamnál, nekem pedig csak olyat, mint te voltál.” Ezek után felszabadultam, és víg voltam, egyik lányra sem mondhattam semmi rosszszót, de ők sem énrám...

... Tovább halad az idő, különösebb eset nem történt velem. 1921-et írunk, sem a nősülést nem szorgalmaztam, csak munkával és csendes legénységgel voltam. De azért mégis visszatérek az 1919-es évre, mert az írásomnak egy részét kihagytam, ami az életem folyásában vagy fordulójában nagyot jelentett később. Vagyis 1919. év pünkösdkor Julisnak a jegykendőt visszaküldtem, a Katitól véglegesen elbúcsúztam. Ezek után is csak figyeltem én a lányokat, nem azért, hogy nagyon válogatós lettem volna, hanem hogy nekem tetsszen, és az édesanyámnak is jó legyen. Így hát akadt egy lány, akit jónak gondoltam. 1919. év, úgy szeptemberben egy vasárnap délután tűnt a szemembe a kocsmába. El is hívtam egy nótán táncolni, nem sokat beszéltem vele, de nagyon megtetszett nekem, de még csak 14–15 éves volt, én meg 20 éves, de még volt egy nénje, lány és két legény bátyja, meg ezek után sokáig nem láttam a kocsmában. De az idő halad, eljutottam az 1920. évbe, a farsangon a Kati is férjhez ment, és így már az édesanyám meg is nyugodott, és amint írtam, az 1920. évben nem történt velem ezen részről különösebb eset. 1921-ben az a lány, aki már két éve megtetszett, járt a kocsmába, de nemigen bírtam vele táncolni, a Rozával, mert aki valamilyen módosabb vagy gálántabb volt, elkapkodták előlem a táncba, ahogy ismerem a legényeket, talán tízen is akarták, de a lánynak nem volt kiválasztottja egy sem. Becsületes és szép lány volt, és igazi vallásos család volt, öten voltak testvérek, a fiatalabb bátyjával barátokoztam, de sohasem mondtam neki, hogy a hűgát szeretném feleségül venni, meg azt láttam, hogy vannak nálam különbek, akik szeretnék, így hát félig-meddig lemondtam róla. És így még egy próbát tettem a néném kívánságára, még egyszer elmentem Bajmokra lánynézőbe. A nénémnek a komájával, olyan 32 év körüli emberrel elmentünk a táncmulatságra, én olyan helyre álltam, ahol jól lehetett nagyobb részt a lányokat látni, de bizony még annyit sem nézhettem le róluk, mint a telecskai lányokról, mégis mintha egy szemrevaló lett volna, mutatom a sógornak, de ő erre lekicsinylőleg csak ennyit mondott, az egy szegény zenésznek a lánya. Ekkor úgy gondoltam, hogy Telecskán vannak jó földművelő lányok, akik a mi házunkhoz valók volnának, és el is kapnák egyet közülük, mert ha kicsi is vagyok, de hála istennek, a becsületesemet

megőriztem, szorgalmas földműveslegény voltam, nem dohányoztam, sokat voltam lakodalmakban, akár mint vendég vagy vőfény, engem nem láttak részegen, ittam bort, de annál több tiszta vizet, de azért talán nem volt olyan legény, aki annyit dalolt, táncolt, mulatott, mint én. De káromkodni engem nem hallott senki, és senkivel nem veszem össze, mindenkivel jóban voltam. De most elég ebből ennyi, a nyár folyamán a szüleim elhatározták, hogy a jövő évben felmagosítjuk a házat, a régi épületfalakat meghagyva, és hogy két szoba, egy konyha és egy kiskonyha a folyosó végibe, és onnat beljebb egy kis kamra padlásfeljáróval, és egy ötméteres hosszú és nyolcméteres széles istálló, ezt mind új fákra, nyolcméteres gerendákra, utca felől magas téglavég, vagyis tüztől mentesítve, a tetőt nagy cserépre. Tehát a búza betakarítása után hozzáfogtunk téglát hordani, az épületfát megvásároltuk Zomborban, onnan kocsikkal hazaszállítottuk. Ez megvolt, még a dohányszedés, kukorica és a szántás, búzavetés és a dohánycsomózás. De ismét jött egy reám vonatkozó ügy, ami a katolikus keresztény magyar nemzeti érzésemet megbolygatta, amit idáig elkerültem. A jó isten megmentett a katonai szolgálattól, most hívatnak a községházára katonai ügyben, és megint az 1899 és 1900-as években születésüekkel kezdték, most nem merem várni, nehogy megint a csendőrök kísérenek, mentem jelentkezni, a községházához érek, jönnek a jelentkezők kifelé, kérдем tőlük, hogy mi újság, mondják, hogy alá kell írni, hogy akarok vagy nem akarok szolgálni az S–H–S Királyság hadseregébe. Így nekem mindjárt az a gondolatom támadt, hogy nem akarok, és ők szintén azt mondják, hogy azt írták, hogy nem akarok, éppen az előtt az aljegyző előtt kell az aláírást végezni, aki már nekem 16 hónapja, hogy mondta, hogy meg van a felmentésem a katonai szolgálattól. Így csak azt írhatom, hogy nem akarok szolgálni az S–H–S Királyság hadseregében. De ahogy odapillantott az írásomra, mérgeesen reám kiált, hogy majd adnak ők minekünk, de ezek után talán 45 éves korig megtették az aláírást, de talán 90%-a azt írta, hogy akarok. Így minket egy vasárnap este be akartak vinni a fogdába, de észrevettük, és kimenekültünk a sötétbe, egyet közülünk bevittek a rendőrök, de reggel kiengedték, és azután nemsokára bementem a községházára, mondom az aljegyzőnek, hogy kijavítom az aláírást, mert az év vége felé haladunk, és az esküdtetést az aljegyző végzi (én nőszülni akarok), nehogy akadályt gördítsen elébem. De ő azt mondja, a könyvet beküldte Zomborba, ha visszajön, majd aláírok, de nem hívott ezért soha...

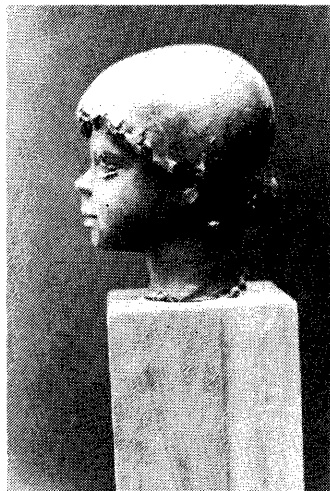
... Minthogy voltam már Bajmokon is lányt nézni, és itt nálunk is, de most már úgy láttam, hogy a két lány közt kell választanom. A Roza szép piros barna, öten vannak testvérek, anyagilag jól állnak, és a legvallásosabbak közé tartozik, de nem merek neki szólni, de meg kérni vagy kéretni sem. A Julis, akinek két évnek előtte a jegykendőt visszaküldtem, szölke,

kissé sárgásfehér arcú, hatan vannak testvérek, anyagilag úgy állnak, mint a Rozáék, de ezt is becsületes, jó földművelőnek ismertem, és ekkor nem néztem a vagyont, sem a szépséget, mert a vagyon elfogyhat, a szépség rövid idő alatt elmúlhat, így lealáztam magam, és a Julist megszólítottam, és újra elfogadott, a múltat föl sem hoztuk, már ott álltam, hogy előhozom, hogy itt jön az újév, a farsang és az egybekelésnek az ideje, mert húsvét után nekünk erre nincs időnk, mert idejében hozzáfogunk az építkezéshez. Az édesanyám bizonyára tudott róla, hogy járok a Julishoz, de nem szólt semmit, de én se neki. Hát elérkezett a szent karácsony ünnepe, és nekem is 22 évem betöltése, nem vagyok már gyerek, amit a jó isten ad. Még Szent István napja estéjén elmentem a Julishoz, de nem sokat beszélgettünk, hívnak ki az utcára a három barátom, akikkel legjobban szoktam barátkozni, egy István és két Ferenc, az egyik a Rozának a bátyja, hívnak, hogy menjek velük István poharára, így hát mondom a Julisnak (ez volt hétfő este), hogy szerdán este eljövök. És ment a négy jóbarát István poharára. Jó éjszakát mondtam a Julisnak, és mentünk. Szerdán este készülök a Julishoz, az édesanyám elkezd az indokokat felhozni a Julis ellen. Én semmi ellenvétést nem tettem a szava ellen, hogy két és fél évnek előtte, mikor a Katit szerettem volna, ő nagyon ellenezte. A Julist jónak minősítette, és most a Julist is ellenezte, pedig ő nem tudott semmit az én igazi választottamról, mert még én sem hittem, hogy ez lesz az enyém. De az édesanyámat nagyon szerettem. És a jó édesanya a gyermekének jót akar. De én a Julishoz többé nem mentem. Szegény, az is nem tudta, mi történt. De nekem megint egy gondolatom támadt, hogy honnan? Bizonyára az adta a gondolatot, aki a szíveket és elméket kormányozza. Hogy Jóska, van tenéked, akit igazán szeretnél, az lesz a tied, csak türelem, rózsát terem. Eljött az 1922-es újév, mintha semmi sem történt volna, pedig nagyon nagy fordulat történt az én életemben. Január 15-e körül, amikor már úgy gondoltam, hogy a Roza tudomást szerzett, hogy a Julist elhagytam. Két asszonyt küldtem el a Rozáékhoz csütörtök este, hogy kérjék meg a lányt a részemre. Az egyik az öregebb néném, a másik bérmakeresztanyám, első onokabátyám felesége. Mind a kettő értette a beszédet, de akárhogy beszéltek is volna, ha nem ismertek volna, aki vagyok. Én meg lefeküdtem, nem vártam az asszonyokat. Csak másnap mondja a néném, hogy nagyon szívesen és örömmel fogadták őket. A szülei és testvérei is beleegyezésüket mutatták, csak a lányról nem sok biztatót mondtak, csak hogy menjek el szombat este, majd nekem megmondja. Szombat este megyek, benyitom a kaput, szólok, jön is a leány az utcára, én gyorsan kérdeztem, hogy mit gondolt, ő meg gondolkodás nélkül gyorsan rávágta, hogy ő nem akar még férjhez menni, mert még ez sincs neki, az sincs neki, én meg őszintén mondtam, mert én nem tudtam sem hízlelni, sem hazudozni, hogy én most már nem fogok várni, vára-

kozni, most van erre időm, a farsangon, de húsvét után nem lesz, mert építeni akarunk, meg nekem elég volt a legénykedésből. Megértette, de nemet mondott. Ezzel neki is csak azt mondtam, amit a Katinak két és fél évnek előtte, mikor elbúcsúztam tőle, hogy: Adjon a jó isten szebbet, jobbat nálamnál; Nekem pedig csak olyat, mint te voltál. Ezzel jó éjszakát mondtam, és eljöttem. Mindjárt nem jöttem haza, átmentem a másik utcára a kocsmába, kértem egy pohár bort, lassan fogyasztottam, mert az sem akart lemenni, de a fejemből sem akart kimenni, hogy most mi lesz. Elkeseredni azért nem szabad. Hazajöttem, másnap vasárnap, kérdezik a szüleim és a nénéim, hogy mi van. Nyugodtan elmondtam mindent.

(1980. január 23.) Vasárnap van, este elmegyek a kocsmába, a Rozának a bátyja, a Ferenc jön hozzám, és kérdé csendesen, hogy mit mondott a Roza. En szépen elmondtam négyszemközt mindent, amit én és amit a Roza mondott. Ő erre olyan sajnálkozó formán mondja, hogy dehogynem megy. Kedves olvasó, lehet, hogy te is azt gondolod, hogy úgy lett a leány hozzám kényszerítve, mert ő nem akart. De a leány sem gondolta föl, hogy ő is már a 18-ik évibe jár, és ha olyan sokan akarják is, csak egyet választhat. És lehet nálam szebb is, derekabb is, gazdagabb is, de olyan jó, mint én, talán nem. És amint a bátyjával már két éve barátkozom, és biztosan figyelt engem, és mindenkit nagyon jól ismert, akik a Rozát akarják. És az egész család előtt le lett tárgyalva, hogy jöjjön hozzám. Tehát én már sok mindenre átestem ezen házassági ügyben, ismét a jó istenre bíztam a sorsomat. Mondom a Ferencnek, hogy csütörtök este elmegyünk az édesanyámmal, és meg kell neki mondani, hogy hozzám jön-e vagy nem. Itt még egy kis megjegyzést teszek. Mivel igaz őszintén szerettem a lányt, nem restelltem, egyszer már kikoszarozott, még egyszer próbát teszek. Ha nem sikerül, akkor lemondok róla, de akkor nekem sem lett volna ilyen szerencsém, de a lánynak sem. El is mentünk az édesanyámmal. És megtörtént az eljegyzés, semmi akadály nem volt. Szombaton feliratkoztunk a községházánál és a plébániahivatalban. És így a jó isten segítségével elkaptam azt, akit megérdemeltem, és ő is, akit megérdemelt. Itt megjegyzés: 58 évi házasságunk után, hogy mi talán nem is olyan nagy szerelmi készüléttel kerültünk össze, mint sokan mások, aki 1–2 évig nyalják-falják egymást, és amikor összekerülnek, két vagy három év és széjjel válnak. Mi pedig isten akaratából, és holtomig vagy holtodig, ahogy a szent házasságnál szokták mondani. Folytatom, az esküvőt megtartottuk 1922. február 20-án. Nagyon szép idő volt, előtte való hetekben nagyon sok hó volt, csak szánkón jártunk, 19-én vasárnap délután megenyhült az idő, éjjel elborult és reggel kitisztult az ég alja, és egész napon át olyan melegen sütött a nap, amilyen ritka eset, mintha talán a mi életünk sorát jelezte volna, nagyon sok hó olvadt e napon. Két nap tartott a lakodalom. Az esküvőnapon volt egy híres trombitás

zenészbanda. Másnap hajnalban két vendégember megharagudott a zenészekre, és a vendégek elbocsátották őket. Énnekem, mit volt mit tenni, sajnáltam az esetet, kifizettem őket, amire megegyeztünk, és elmentek. Utána a lakodalmasnép, fór neki voltak melegegdedve, de nincs zene! És az édesapámtól kiértették, hogy kállató is lesz, mert bor is van meg hús is. És most, Jóska, eredj, és keress zenészt, mert nincs vége a lakodalomnak, volt ekkor nálunk zenebanda több is, de négy helyen is volt tegnap lakodalom. Elmentem egy harmonikáshoz, de nincs otthon, úgy szégyelltem, hogy így jártam, el is voltam kissé fáradva, mert vasárnap este bálba, búcsúzás a légénységemtől. Hétfőn talpon egész nap, egész éjjel, már az istállóba húzódtam meg, ott volt egy ágy, de megkerestek. Úgy voltam, mint a kánai menyegzőn, hogy nincs boruk. Itt meg, hogy nincs zenész. De mégiscsak egyszer felhangzik a trombita hangja. A szomszédunknak eszébe jutott, hogy ő majd segít a bajon. Vagyis volt egy új trombitásbanda, a szomszédnak az öccse volt a karmester, aki tanította őket. A vendégeknek mindjárt olyan jókedvük támadt, majd az egész községet bejárták. Betelt az egész ház, és kitartottak egész estig, és úgy mondták az utóbbi zenészek, hogy többet kerestek, mint az elsők, és még maradt hús is meg bor is. És ha most, 81 éves koromból visszagondolok az életem éveire, napjaira, ez a szent házassági nap volt egész életem legszerencsésebb napja. De most már munkához kell látni, még a határban nem lehet dolgozni, hozzáfogtunk a földhordáshoz. A kertünk vége felé magasabb volt a föld, mint itt, elől, és kocsival sok földet hordtunk. Az öreg falak megmaradtak, úgy verettünk rá földet, olyan 120 centi körül, el is készült 1922-ben úgy, mint abban az időben, ilyen kevesebb földiek építettek.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT SZIRMAI KÁROLY

MINDENKI MÁSTÓL KÜLÖNBÖZÖTT

HERCEG JÁNOS

Mintha átmeneti kor lett volna a harmincas évek kora, amikor irodalmunk helyet kért magának a jugoszláviai magyarok tudatában. Addig még bejárt az *Új Idők*, de főleg a *Színházi Élet*, faluszéli kastélyok és parvenü polgárházak olvasóin megosztozva. Amikor Kendétől megvonták a lapterjesztés jogát, s máról holnapra a hivatalos távirati iroda kapta meg rá a koncessziót, gyakorlatilag az irodalmi érdeklődésnek is meg kellett szünnie, mert egy-egy magyar folyóirat csak dugárúként jöhetett át a határon. Ebbe a kísérteties siri csendbe kiáltott be verbászi magányából Szirmai Károly. Messzibb tájakon talán még ismerősen is hangzott volna, hiszen nem sokkal előbb Edgar Poe verte fel ezt a csendet, hogy hírt hozzon a képzelet lehetséges poklairól, úgyhogy Hollóját szorgalmasan fordították még jó darabig lángoló szavú költők és vidéki műkedvelők.

Szirmai Hollója, bár nem kevésbé kísértetiesen, de hangjával és egész alkátával merőben más volt, úgyhogy lírai felhangjai az olvasónak inkább a széperzékhéhez szóltak. S az ismeretlen magyar elbeszélő abba is hagyta jó időre az írást, hétköznapi gondjaival Budapestről hazatérve, egy nem kevésbé kísérteties légkörbe, a verbászi cukorgyár kietlen vidékére, amelyet csak a képzelet volt képes valamelyest megszépíteni, s továbbszállni aztán vidámabb, színebb, kiesebb tájak felé. S otthagyni az elbeszélőt, ha nem is a realitások határai között, de elnémíthatatlan emlékeiben a gyerekkornak, a bicskás, boros Bácska déli részein, szerbek, szlovákok, németek, ruszinok között, itt-ott földhözragadt szegény magyarokkal kiegészítve ezt a konglomerátumot.

Ebben a mindenkire másra riasztólag ható, félelmetes magányban nem is lehetett mást tenni talán, mint írni. Olykor a „muzsikáló messzeség” hangjaitól elbágyasztva, máskor a „halál kiskocsisának” szemével nézve széjjel ezen az egész istenverte világon.

Szirmai Károly mind a két végletet formába tudta önteni, s egészen eredeti módon, hol aprólékosan részletezve, hol tömör drámaisággal közölni látomá-

sait. A vízió akkor már nem volt újdonság a magyar irodalomban. De ahogy Szirmai novelláiban lett látható, minden reményt könyörtelenül eloszlatva, vigasztalanul, csak a clair-obscur adottságait alkalmazva, talán senki se tudta. Meg is maradt sokáig a víziók írójának, s így emlékeznek meg róla időnként még sápadó utókorában is.

Pedig főleg élete utolsó éveiben micsoda vehemenciával vetette rá magát a szürkesség, az eseménytelenség, a minden tartalmat nélkülöző élet változataira! A valóságra! A sivár, hétköznapi élet egy-egy részletét választva témájának, s olyan történeteket kanyarítva belőlük, amelyekben nem történik semmi, és éppen ez a félelmetes bennük! Az emberi életnek ez az ő vigasztalan, unalmas, a végsőkéig üres és reménytelen helyzetjelentése messze-messze túltesz a képzeletből született történeteken. Már azért is, mert tudjuk, hogy ezek is a való életnek a határain kívül játszódnak, s így nyugodtan, minden veszély nélkül követhetjük mint olvasók a mesét a leghátborzongatóbb irrealitásba. Az olyat is, mint a Hé, kocsmáros italt adjál! című danse macabre-ját, amely az egykor divatos E. T. Hoffmann meséin is túltesz talán.

A szerző maga azt a magyarázatot fűzte különben ehhez a látomásos írásához, hogy ő Szenteleky halálfélelmét vélte átélni, amit annál könnyebb volt elhinni neki, mert a környezet, amelyben élt, nem is nagyon hagyott más, vigasztalóbb játékot a képzeletnek, mint efféle viaskodást a valóságon túli rémekkel. Hogy a való élet mennyivel ijesztőbb tud lenni, Szirmai megannyi novellája bizonyítja. Nem azzal, ami a háttérben van. Azzal, ami nagyon is látható! Nem szólva a víziók feltételezett valósághitelének hiányáról, mint a Hé, kocsmáros! esetében, ha tudjuk is, és hogy szegény Szenteleky nem félt a haláltól.

Az ügyvéd felesége című kurta kis történet a mindennapi élet peremvidékéről való, miközben Szirmai úgy indítja a mesét, hogy hangulatot teremt hozzá. „Porhivat söpörve, élesen vágó északi szél rohangált a város utcáin...” – kezdi, s azzal már be is mutatja hőstét: „A járókelők közt egy testes, sötétkék télikabátos, tányérkalapos, széles barna arcú férfi ballagott kényelmesen, bőrkesztyűs kezében elegáns, sárga irattáskával.”

Ehhez a portréhoz jön aztán a történet, minthogy a „barna arcú” férfi benyit ügyvédjének irodájába, hogy visszakövetelje a pénzt, amit az perében kicsalt tőle. De az ügyvéd nincs otthon, csak a felesége. Azzal kezd, nem is tárgyalni, hanem határozottan fellépve követelni a pénzét. A látogató kellő fölénnyel, az asszony növekvő rémülettel, mert attól fél, hogy az ura börtönbe kerül, ha nem adja vissza a kicsalt pénzt. Csakhogy neki nincs pénze, így hát az izgalmas alkudozásban kénytelen odaadni az ékszereit. „Ezek anyám egyetlen emlékei... – mondja az asszony s hozzáteszi sírva: – Ezeket adjam oda?”

De nincs könyörület, oda kell adnia az ékszert, s aztán látogatóját úgy követni „... a becsapódó ajtóig, mint egy engesztelhetetlenül üldöző fekete árnyék.” Ennyi az egész hétoldalas novella!

Más – majdnem azt mondtam: normális – elbeszélőnek ez nem téma. Szirmainak azonban ennyi is elég, hogy ebből a semmiből izgalmas dráma legyen. Mintha mégse csak a témán múlna, hogy lélegzetvisszafojtva nézzen vissza az ilyen semmiből az olvasó.

Másutt férfiak vacsoráznak valamilyen étteremben, amikor belép „egy hatvanas évekre taposó, testes, tokás arcú férfi...” A társaság egyik tagja elébe siet, üdvözlí, s vele együtt tér vissza az asztalhoz. „Mi már ismerjük egymást! – mondja a jövevény, mikor kezét nyújt az egyik úrnak –, régebben egy vállalatnál dolgoztunk...” – A másik hallgat, magába fojtja szorongását, mert e váratlan találkozás eszébe juttatja, „milyen kedvezőtlenül nyilatkozott róla annak idején”. – S ezzel az író az olvasóra bízta az emlékezetes történelmi fordulat felidézését, amikor bőven akadtak olyan helyzetek, hogy emberek „kedvezőtlenül nyilatkozhattak” egymásról. Kovács azonban egyetlen szóval sem említi azt a „nyilatkozatot”. „Nagylelkűen túltette magát egykori sérelmein...”, s így a lelkifurdaláson túl az aljasság érzése ad értelmet a történetnek.

Persze a halál itt is, Szirmai utolsó kötetében is minduntalan megjelenik. Most azonban már nem kíséri az a hátborzongató hangulat, amely a látomásos történetek velejárója volt. Egyszerűbb, hétköznapiabb, érezhetően hozzátartozik az élethez. Az egyik történetben például öregember ül egy utcai ablaknál, mintha kinézne, s őt is mindenki látja. Az író – mert egyes szám első személyben mesél – bizonyos idő múlva gyanúsnak találja az öregember mozdulatlanágát, beront hát a házba, szól az öregemberhez, de amikor hozzáért, „tuskóként lefordult székéről”.

Egy másik történetben a szép, fiatal lány enged a nőcsábász ostromának, s elmegy vele annak megszokott randevühelyére, „...egy ötablakos sárga házba” – hogy legalább ennyire idézzük az elbeszélő részletező kedvét, s annál hatásosabb legyen, hogy amikor kinyitják a szoba ajtaját, Marika felsikoltson, s kirohanjon, mert egy felravatalozott halott feküdt előtte, aki „sárga hunytszemű koponyájával oly borzalmasan emlékeztette a nagynénje meséiből ismert Drakulára vagy még inkább magára a koporsóba fektetett halálra”.

A *Falak, puszta falak* című kötetből való történeteket kiegészítette Szirmai fiatalkorából maradt írásokkal, mivel a halálfélelem fiatalságában is vele volt, de már nyolcvanévesen útra készen állt, s talán ezért jelent meg előtte megszokott, hétköznapi környezetben a halál. S azzal, hogy ilyen egyszerű lett, csak kellett, a kései novellákban a halál jelenléte elvesztette az olvasóra tett korábbi hatását. A *Falak, puszta falak* novelláinak egész anyagából hiányzik az a belső ragyogás, amely régebben oly jellemző volt Szirmai Károly írásművészetére, mert az mintha éppen a halálfélelemtől kapta volna fényét. Hol vannak ezek a csak öt évvel később begyűjtött történetek *A csend vízióitól!* Azokban az emberi élet határain kívül is meg tudta játszani az író a nagyság bámulatának hangulatában természet és technika halálos viaskodását, mire a szelíd szellő azt mondta, „el-

megyek apámhoz, a szélhez”, miközben légbárcák úsztak a felhők alatt, aztán összeálltak, hogy ciklonként végigsüvöltsenek a világon, illetve Gigantopoliszon. Majd amikor mindennek mégis vége lett, a „gyönyörű légbárcák roncsai fölött ott lengedezett a szél és vihar lánya: a merengő szellő”.

A novellák emberi társadalma is más lett: egyszerűbb és természetesebb, mint amikor még Báze Bul, a foltozó suszter talpalta egy szegény kis kiszolgálólány cipellőjét valahol a pesti Erzsébet-híd tövében, s amikor hazavitte azt a cipőt, nem tudta átadni, mert a lányt éppen akkor vitték kórházba, úgyhogy ő hamar hazasietett, és elrejtett pénzét, csengő aranyait vitte be cipő helyett a lánynak a kórházba.

A megszokott, ismerős és valóságos világ Szirmaiánál időnként eltűnik, hogy egy egészen sajátos, külön bejáratú mesevilágnak adja át a helyét, ahol az esőcsináló ember is élt, akihez bátran elmehetett a szépséges menyasszony, hogy eskővője napjára szép időt kérjen. De hát ennek ára lett volna, méghozzá teljesíthetetlen, mert az esőcsináló „a vénemberek undok kéjsóvárgásával megindult a leány felé, hogy birtokába vegye”.

Máskor távoli homoksviatag felől szálló hangok indították el a mesét a tevék kolompjainak hangjával: „dzin-dzin, don-don, gau-gau”, mintha az Ezeregyészaka meséiből maradt volna egy a verbászi elbeszélő tollán. De persze, itt is megjelenik a halál, mint elkerülhetetlen válasz mindenre, ami él „... a halál végtelenséget lehelő sivatag nyugati peremén, akár egy halott okkersárga arca, még sokáig ott függött mozdulatlanul a letűnő nap”.

Itt még nem takarékoskodott a díszítéssel, olykor jócskán meg is terhelve epitheton ornansaival a történetet, mint ezt a sivatagi idillt, hogy öregkorára szinte keresse majd az egyszerűséget, csupán egy-egy lírai futamot megeresztve bennük, rendszerint a búcsú hangulatában.

Alakjai ugyancsak hétköznapi emberek, közvetlen környezetből valók, s csak mintha az elbeszélő jellemző túlzásaiban lennének hősök. Az irodakissasszony, akit leváltottak: szerényebb beosztást kapott, az öregasszony, aki nem tudta, hogy megszűnt egy járat, amelyet megszokott, s elmegy a vonatra várni, mint régen: a lány, aki egy kirakatnál állva téli bundáról álmodozik hiába, s mint a többiben, megszólalnak benne az emlékek. De az író nyílt kártyával játszik, tudja, hogy ő is csak az elméikből él már, azért írhatta könyve bevezetéseként: „Az élet emlékezés, de hiányos, mint egy csonka fésű.” Emlékeiben minduntalan visszamegy hát a gyerekkorába, olyan mozzanatokot is felidézve, amelyekben persze ugyancsak ott leleskedik a halál, mint az Új gyerek a faluban című történetben, amikor neki, Szkalin Benő főjegyző fiának is be kell alakulnia a parasztyerekek világába, vagy amikor az eltűnt tanyavilágot kénytelen megsíratni, amelyből csak pusztá falak láthatók még itt-ott, úgyhogy most már csak a létre kell gondolni, „... amikor egyetlen fehérség lesz a mező, s macskabagoly nyivákol át egyik tanyaromból a másikba”.

A halál változatlan vonulását most már természetesnek kell venni Szirmai Károly kései novelláiban, amitől viszont még szebb és fenségesebb lesz az élet, úgyhogy kötete végén valóságos himnuszt kell a szerzőnek zengenie róla: „Ragyogj föl, virradó Nap, áraszd el aranyhegyű nyilaid miriádjaival a Hajnal öleléséből kibontakozó földet, tágulj ki fölöttem, májusi Ég, s feszítsd fölém világoskék selyem kupolád, kelettől nyugatig. Itt állok, mert el kellett zarándokolnom, hogy tövedhez borulva még egyszer igyam tovatűnt ifjúságom felejthetetlen forrásából.”

Egy nagy, mindenki mástól különböző elbeszélőt kell ünnepelnünk Szirmai Károly születésének századik évfordulóján!

SZAVAK ESTÉJE

S Z I R M A I K Á R O L Y

Már rég volt, hogy lezsilipelt az Éj
s a szertelocsogó fekete árban
– ki tudja – hol jár a barna hajós,
hisz oly rég volt,
hogy utoljára kiabált fel a piros szemű tornyok alól: „Éj van!” –
s hogy az ablakok odafenn kialudtak.

Csak itt a magányos kupolateremben ég még a lámpa
s két ablakom még fáradtan nyilazza a fényt – pedig úgyis hiába –
közönyösen hallgat a vastag Sötétség,
unottan malmozik az Idő lomha sarokban
az Ember hortyogva aluszik a jászlak alatt.

S ők mégis csak jönnek...

Tízezer kőfalon keresztül idehallom,
mint vágódik ki tízezer sziklaüregre rácsapott ajtó
mint suhan tízezer nesztelen láb a néma folyosókon,
s mint ácsorog tízezer árnyék dermedt-riadtan
kávátlan kút-szajak éjébe hajolva,
mialatt szívük ijedten kalapálja: „Jaj, itt a halál!” –
S mint várják, hogy valaki kezüket megfogja, nevükön becézze s fénybe vezesse.

S hiába várják.

Most félénk-riadtan az agylabirintus ajtaján kopogtat az ujjuk.
– Ó, hogy könyörögnek! – Ó, hogy rimánkodnak! –
Sóvárgó seregük széljárta tornyom tetejébe engedjem,

s húzzam meg harangjuk lecsüngő kötelét,
hogy szerteriadjon az Éj s az Ember térdre boruljon, ha hallja:
mint kondul meg odafenn egyszerre tízezer harangszó a templomtoronyban
[zengőn.]

Csak nézem őket s az örökös éjt. –
„Bizony, mondom Tinéktek:
meg vannak számlálva a napok, melyeken még harangozni fogtok emberi fülekbe
s melyeken a maguk örömen-bánatán búsuló szívvel
néhányan szomorú keverők: hangotok zengését ujjaik hegyén próbálják.”

Bizony – átlépte már az Idő a Holnap küszöbét.
mikor már csak mosogató lányai lesztek a Napnak –
s hamarább megszokja az ember a ti egyforma locsogástok,
mikor rádió-tölcséren csurogtok szét szerzte a világba –
– hamarább megszokja, megunja s nem hallja,
mint hömpölygő folyók zúgását,
pedig azok beszélő morájában is ó, hány és hány millió vízcsepp
[dalolja naponta
a maga gyönyörű énekét szerzte a világból.]

Bizony mondok Tinéktek! – Eljő az Este,
mikor már egy nemzet fiai sem értik meg egymást –
s messzebbvalókról beszélvén:
úgy fognak dadogni, akár az őseiber –
s nyelvük lapátján forogván:
oly nehezek lesztek, akár az érc kavics...
S csak azt fogják érteni,
mit gépeik imaházában kell mondaniok egymásnak –
vagy a gyomor- és véretetőknel.

S bizony, megvirrad még egyszer a Holnapután,
mikor sírva kaparnának ki Benneteket a könyv-temetőből,
de nem lesz már senki, ki neveteket tudja.

ÖNÉLETRAJZ

SZIRMAI KÁROLY

Születtem 1890. június 27-én Temerinben, ahol Budapestről leköltözött apám egy ideig aljegyzősködött. De onnan még abban az évben Deszpot Szent Ivánra, a későbbi Úrszentivánra kerültünk, mert apámat oda nevezték ki községi jegyzőnek.

A Ferenc József csatorna melletti községben gör. kel. és nazarénus vallású szerbek, evangélikus és református németek laktak, a falun kívül, délnyugat felé, a lóvontatta szárazmalom közelében meg vályogvető és muzsikus, szerb nyelven beszélő cigányok.

A szerbek általában jómódúak voltak, sőt akadtak köztük elég gazdagok. A németek viszont többnyire szegények és szerény viszonyok közt élők. A szerbek lakta főutcában nem is akadt közülük csak egy kocsmáros, egy bádogos, meg egy kereskedő.

A község területének egy része hollandok által birtokolt rizstelep volt. A faluban lakott csatornán túli nagybirtokán levő kastélyában a Bácskában évtizedekig nagy szerepet játszott, eredetileg német származású Szemző család. Szemző Gyula, későbbi bajai főispán pl. hírhedt volt üzelmeiről meg kártyacsatáiról, melyeknek egy része – sajnos – apám hálószobájában zajlott le a falusi szerb pap s néhány újvidéki úr társaságában, s csak hajnalra ért véget.

A gör. keleti szerbeknek szép, magas, fehérre meszelt templomuk volt a falu délkeleti, ősmocsár felőli domboldalas bejáratának sarkán, míg a nazarénus vallásúaknak kertünk végével szemben, az evangélikus németek utcájában, egy szép, nagy, négyszögletes imaházuk. Az evangélikus németeknek csak egy haranglábra telt, a református vallásúaknak meg egy magasabb ház padlásáról felnyúló kisebb toronyra.

Öt- és hatéves koromban nagy kedvteléssel rajzolgattam, kivált amikor színes írónokhoz is hozzájutottam, úgyhogy apám mérnök látogatói határozott tehetséget véltek bennem fölfedezni. Különösen a tájak kötöttek le, éppúgy, mint később írásaiban.

A faluban rajtunk és a végrehajtókon kívül nem volt más magyar.

Reám gyermekkoromban nagy hatással volt a Szilbás felől huzódó s falu alatt tovalejtő, apám által 1900. vége előtt lecsapoltatott ősmocsár, nádereivel, sásaival, kákásaival, vidráival, egy-egy vadmacskájával, valamint gazdag és ritka madárvilágával, köztük kócsagjaival, fekete gólyaival, egy-egy magasban tova szálló s engemet később írásra ihlető hollójával, valamint ősszel gágogással délre huzódó vadlibacsapataival. Sosem felejttem el ezenkívül a falu két végén levő lövontatta szárazmalmokat, a Szilbás felőli határrészen föltárt homokbányát sok embercsontvázával s egyéb leleteivel. Nem kevésbé hatottak reám a főútcán elvonuló hosszú, fehér fátylas szerb esküvők szép menyasszonyaival, nyakukon a sok aranypénz füzérrel (dukáttal), valamint a házunk előtt szerb temetések elvonuló és hosszan síró szerb asszonyok, a komor lakomával összekötött halotti torok, melyeken kiskoromban néha én is részt vettem apámmal, meg a kocsmaudvari szabad ég alatt eltáncolt kólók és régi világba vezetett, ma már sohasem hallható, sajátos szerb népdalok. Ugyanúgy magam előtt látom a július 7-ei szerb búcsúra, „Ivan dan”-ra, Temerinből két kocsin hozott magyar cigányokat, akik udvarunkban egy kis banyakemencés házikóban húzódtak meg ott-tartózkodásuk alatt, szabad idejükben, s akik Aranyszájú Szent Jánosnak nevezett cigányprímásukkal két hétig húzták éjfél utánig a tágas folyosón a régi magyar dalokat és pesti vendég rokonainknak a talapalávaló magyar csárdásokat. Ugyanúgy most is élénken emlékszem a sarki bejáratról fölmagasodó, fehér falú, fekete tornyú szerb templom harangjainak kongására. De mindezekről már írtam már Hát itt szerettem én valamikor? c. elbeszélésemben sokkal részletesebben.

Az iskolákban, Aponyi gróf törvényéig, magyarul egyáltalában nem tanítottak. Én, a végrehajtó fia s még 3 gazdag nazarénus vallású szerb fiú az öreg, nyugdíjas, evangélikus tanítónál, Róder bácsinál igyekeztünk fizetés ellenében a magyar iskolai tananyagból a legszükségesebbeket elsajátítani. Kilencéves korom múltával sikerült minden iskolai bizonyítvány nélkül beiratkoznom az újvidéki r. kat. elemi iskolába, s az 5. osztályt sikerrel elvégeznem. Utána az újvidéki lebontott örmény templom melletti régi katolikus magyar gimnáziumba iratkoztam be, s ott fejeztem be, kitűnő érettségi bizonyítvánnyal, 36-ról 11-re csappant tanulótársammal, a 8. osztályt is. Jellemző, hogy voltak köztünk szerb diákok is.

A pesti mintagimnáziumból odakerült fiatal (történelmi, természettani és magyar irodalmi) tanáiraikról, éppúgy, mint az évek óta ott tanító öregektől, csak a legnagyobb elismeréssel és megbecsüléssel nyilatkozhatom. Én is foglalkoztam a gondolattal, hogy természettani vagy magyar irodalmi tanár leszek.

Eleinte hosszabb, később 1907–1908-ban, rövidebb ideig Tomán Sándor nagyszüleinek Petőfi utcai 76. számú házában laktam egy-két diáktársammal. Kéttablakos udvari diákszobánkból nagyon szép kilátás nyílt a vasúti fűtőházon

és hosszú töltésen túl elterülő s úgyszólván Dunáig húzódó Nagylimánra, valamint a Fruška gora velünk szemben fekvő lankás hegyvonalatára. Őszi éjszákánként, a magas ablak mellé állva, elbűvöltem hallgattuk a Duna felől ködben dudáló gőzhajókat meg a péterváradi alagút felé elszakatoló vonatokat.

Szerettem azonkívül a Kamenicáról Pétervárad felé húzódó és római légiók által épített Trandžamentet, alatta a hegybe vájt kristálytisza vizű hegyi forrást, a kamenicai Karácsonyi-parkot, a Duna utca végén túli városit, a nagy távával, ladikjaival, vízimadaraival, valamint szép, meleg délutánok végén felhangzó katonai zenekarával. Újvidék és környéke kitűnő alkalmat nyújtott nemcsak növénygyűjtésre, hanem a legkülönbélebb bogarakéira is.

Ezekre az időkre gondolva írtam jóval később Az emlékezet városában című elbeszélésemet. Többet nem.

Újvidéken csak 1907-ben kezdtem Petőfi utcai diáklakásunkban írogatni, mégpedig verseket, de mivel éreztem rajtuk Arany és Petőfi hatását, később összetéptem őket.

Míg Úrszentivánon laktunk, akár apám, én is nagy vadász voltam, de különösen nagy horgász.

Mivel apám később mint nyugdíjas Budapesten, az egyik minisztériumban helyezkedett el, s családunk családalapítások következtében szétoszlott, én nyári szünidőmet két-három évig bátyámnál, Glozsánban, a későbbi Dunagáloson töltöttem el, vagy Ósován, nővérem férjénél.

A Duna mente s a Duna, ahol szintén sokat horgásztam, meg az ottani élmények később nagy hatással voltak reám. Onnan merítettem pl. a Benőtte a fű, Az örvény, az Üzent az ősz s A koporsós szobában c. írásaim témáit is.

Ugyanitt kezdtem bátyám fekete zongoráján, egy ujjal, sajátos dalokat komponálni, amelyekből kettőt ma is szeretek.

Érdekes, hogy a tiszta szlovák lakosságú község iskoláiban elszlovákosodott magyar nemesi családból származók tanítottak, de akik kifogástalanul beszéltek magyarul. Egyikük kitűnően zongorázott, a másik meg nagyszerűen hegedült. Az előbbit Thuróczyknak hívták, az utóbbit pedig nemes podhrágyai Podhradszkynak. Utóbbi sok régi szép magyar dalt tudott. Tőle tanultam meg pl. a „Nincs cserepes tanyám, sem szűröm, sem subám nékem...” címűt.

Lakott még ott egy lahotai Lehotszky nevű nyugdíjas is, akinek fia mint festő nagy sikereket ért el Prágában.

E tanítók ősei valószínűleg II. Rákóczi Ferenctől kapták a nemességet, mert halált megvetően részt vettek az észak-magyarországi szabadságharcban.

Az érettségi után nagy gondot jelentett nekem, hogy milyen egyetemi szakra iratkozzam be, mivel pénzem nem volt, sem hozzátartozóimnak, hogy Budapesten lakhassam. Ezért kezdetben, fél évig, bátyám mellett, Dunagáloson segédjegyzősködtem. Végre úgy határoztam, hogy nem leszek tanár, hanem beiratkozom, másokhoz hasonlóan, a fővárosi egyetem jogi fakultására távhall-

gátónak, és közben igyekszem valamiből élni. Ezért egy ideig ügyvédi irodákban dolgoztam, majd elvállaltam a budapesti Regnum Marianumban egy gazdag fővárosi család bukott fiának tanítását, ógörögből is, mert a latin mellett akkor még az is kötelező tantárgy volt.

Közben szorgalmasan tanultam a szükséges jogi anyagot, hogy félvétenként lekollokválhassak és tandíjmentes lehessenek.

Az első alapvizsgát azonban nem Budapesten, hanem Egerben tettem le, ahol olcsóbban élve, megtakarított pénzemből mintegy 4 hónapon át rendszeresen hallgathattam az előadásokat. Ide az is vonzott, hogy megboldogult anyámnak több nemesi rokona élt a városban. Sosem felejttem el a város történelmi emlékeit és érseki menzáját, ahol sokkal jobban étkezhettem, mint a budapesti Molnár utcai egyetemem, ahonnan hamarosan ki is maradtam, s inkább kisebb vendéglőkben étkeztem, esténként pedig tejfeléket.

Utána egy dunántúli császári és királyi kamarásnál vállaltam el pusztájukon – egy évre – két fiának gimnáziumi tanítását. Ott kezdtem esténként, külön kis házban levő szobámban újra írni, elbeszéléseimet megmutatva a Nyugat-folyóiratbarát és nagy műveltségű földbirtokosnőnek, aki közülük néhányat nagyon sikerültnek talált, úgyhogy az írást ottlétem alatt tovább folytattam, de később, ide-oda vetődésem közben, az egész dossziéba fűzött anyag elveszett.

Sok-sok évvel később innen merítettem néhány írásom témáját, így pl. A szilveszteréji látogató s a Tépjétek föl az ablakokat! c. írásaimét.

Következő állomásom a Vásárhelyi pusztá volt Csanád megyében, ahol egy földbirtokos család fiát készítettem elő a jogi fakultás második alapvizsgájára.

Újabb állomásom Andrássy Sándor gróf homonnai, IV. Béla idejéből való, nagyon vastag falú, emeletes kastélya volt, ahol velem egy idős fiát készítettem elő a jogi szak első esztendei, a következő évben pedig második esztendei alapvizsgájára.

Onnan ki-kirándultunk velejteit, majd hardicsai birtokukra, s egyszer átruccantunk Eszterházy hercegékhez Sárospatakra, II. Rákóczi Ferenc régi kúriájába.

Az ott töltött hónapok azonban nem hagytak bennem lelkileg mélyebb nyomot, és egyetlen témát sem kínáltak. Csak a táj történelmi hangulata maradt meg bennem halványan.

Igy, ha időt vesztem is, a magam erejéből elvégeztem a jogot, közben nagyon sokat olvastam, láttam és tanultam, de az írással fölthagytam.

Jellemző, hogy első elbeszélésem Két lélek címmel még 1909-ben jelent meg Budapesten, az Andor József szerkesztette *Élet* c. kat. folyóiratban, Regnum Marianum-beli élményem alapján írva.

Jogi tanulmányaim befejeztével, mielőtt végleg pályát választottam volna, egyik rokonom unszolására elvállaltam a Baja melletti, Árpádház-kori Bátmonostor község 2. segédjegyzői állását.

A község tele volt őstörténeti és későbbi korok leleteivel. Ott élő régész rokonom nagy kedvveléssel gyűjtötte őket, sőt több helyen még ásott is. A leleteket részben a zombori, részben pedig a budapesti múzeumba juttatta. Érdekes, hogy a régi községháza egyik nagyon sötét padlászugában régi községi iratokra bukkant, ami nagy ritkaságnak számított. Én egy sárgás őstörténeti koponyát kaptam tőle, melyet évekig magammal vittem mindenhová. Ő hívta föl figyelmemet a község délnyugati részén levő *dombos, réges-régi magyar lovas-sírokra*. Egy helyen ugyanis ott is ásott, s így jött rá eredetükre.

A községben nagyon szerettem a jóindulatú, egyszerű parasztleányeket és kedves parasztlányokat. Amint kitavaszkodott, nemegyszer sétáltam ki velük beszélgetve a határban levő Árpádház-kori, de a török idők alatt romba döntött apátság nagy, fehér márványköves romjaihoz. Ily alkonyatba nyúló kirándulásaink alkalmával nemegyszer énekeltünk magyar népdalokat, melyek közül néhányat tőlük hallottam először, mint pl. ezt:

*Úgy elmegyek, hírt sem hallasz felőlem,
Síró-rívó vadgalamb lesz belőlem,
Rászállok egy zöld leveles bokorra,
Fészket rakok egy nefelejcsbokorra.
Tisza partján van egy csónak kikötve,
Benne van egy árva legény megölve,
Gyertek, lányok, öltöztessük bíborba,
Temessük el egy nefelejcsbokorba.*

Katlanban című regényemben, szétszórva, bevettem egyet-mást itteni élményeimből.

De mivel Ferenc Ferdinánd trónörökös, akinek az volt az elképzelése, hogy a Habsburg Monarchiában a katolikus szlávokat juttatja a magyarok háttérbe szorításával vezető szerephez, 1914 nyár elején Boszniában megölték, és kitörőben volt az első világháború, állásomat sietve otthagytam, és Ósóvéra mentem nővéremhez és sógoromhoz, aki évek óta ott aljgyezősködött, s mintegy 7 hónapig, a szabadkai 6. honvédezedhez való bevonulásomig, a szerb, német és állateladással foglalkozó cigány lakosságú falu községházában dolgoztam. Rajtuk kívül ugyanis csak 3 zsidó és 5 magyar család élt a faluban, köztük a rendőrőrmester.

Innen merítettem Staro sunce c. kisregényem, valamint a Viszontlátás c. szorozat első darabjának témáját.

Mínthogy rossz látásom miatt Szabadkán hamarosan elbocsátottak a katonaságtól, a nyáron fölutaztam Budapestre, ahol fővárosnál vezető állásban levő nagybátyám, önálló hatáskörrel, bejuttatott az egyik osztályba.

Ott azonban nem maradtam sokáig, csak 1916 elejéig, mert egy velem érett-

ségiző barátom bejuttatott osztályfőnökhelyettesi minőségben és hatszoros fizetéssel az úgyszólván egész Nádor utcát betöltő s mintegy 3500 személyt foglalkoztató Haditermény RT-hez, ahol rengeteg fiatal, 15–16 éves fiatal leány dolgozott, meg sok fölmentett zsidó, köztük a szabadkőművesek nagyon rokonszenves titkára is, aki különben ügyvéd volt. Itt oly sok volt az elfoglaltságunk, hogy eleinte – többször – 8–9 óráig is dolgoztunk, s írásra nem is gondolhattam. Ebből az időből való témáimat csak jóval későbbben, Verbászon dolgoztam föl, s jelentettem meg 1933-ban Ködben, meg 1952-ben Viharban c. könyveimben.

Itt éltem végig a különféle politikai eseményeket. Velem dolgozott Károlyi Mihály gróf titkárának, a szegedi származású Simonyi Henriknek és osztályunk megválasztott bizalmi férfia. Tőle sok mindenről értesültünk, Károlyi másik bizalmasáról, Kériről is.

Igen, itt éltem végig az első világháborús győzelmeket, majd annak elvesztését (Lásd a Katlanban c. regényemben!), az 1918 októberi, ún. Károlyi-forradalom kitörését, a világháborúban részt vett katonák Olaszországból való hazatérését, a megmaradt tengerészek József körüti tüntető felvonulását, 1919. végén, egyik este, a híres New York kávéház alsó helyiségében azt a pillanatot, amikor váratlanul megjelent fönn a lépcsőkön egy katona sarló-kalapácsos lobogóval, és hangos „Élvtársak!” szóval kihirdette a kommunizmus kikiáltását, majd az azt követő sok éhezést, a ludovikások tavaszi lázadását és leveretését, utána az országnak románok által történt megszállását, nagymértékű kifosztását, az országnak nyár végi fölszabadulását, ősszel pedig Horthyék Dunántúlról történt bevonulását, az azt követő sok letartóztatást, bebörtönöést és kivégzéseket, melynek egyik részét a Duna-parti Hungária nagyszállóból irányította egy tiszt.

Horthyék bevonulása után a Haditermény Rt. napjai meg voltak számlálva. S mivel a nagy kiterjedésű Rt-nél túlnyomóan zsidó személyek voltak hozzáértésüknél fogva az irányítók, a helyébe került Futura szinte kizárólag keresztényeket vett föl tisztviselőknek.

Otthagya a Haditerményt, néhány hónapos várakozás után ajánlással én is a Futurá-hoz kerültem, mégpedig a belvárosi Bécsi utcában levő s a jugoszláv vagonok javításához szükséges anyagok és alkatrészek beszerzését közvetítő egészen kis létszámú osztályba, melynek elnöke dr. Pavlinovity Bernát, későbbi jugoszláv konzul volt, igazgatója pedig egy szerb származású magyar százados. Én titkárként működtem, később, elnökünk ajánlására, délután 4 órától kezdve este 8-ig külön feladatkört kaptam a jugoszláv követség katonaiügyi osztályán Bodi alezredesnél, későbbi tábornoknál, mégpedig a románok okozta károk szerb nyelvű csoportosítását. A Károly király-puccs idejében e feladatkört a Duna-parti Hungária szálló egyik utcára néző emeleti szobájában láttam el, szomszédságomban nyugati követségek

ugyanily feladatkört végző személyzetével, a Párizsban székelő jóvátételi bizottság számára.

Mint titkárnak elég szép fizetésem volt, de nem sokáig, mert osztályunk két vasúti anyagbeszerzéssel foglalkozó főtisztviselője – jogtalanul – nagy summákat vágott zsebre, melyekből még emeletes házakat is vásároltak. Mivel az osztályunknál levő szerb kiküldött, Trebinjac, közben rájött galád s a vagonjavítást megdrágító üzelmeikre, feladatkörüket a MÁV rongyos ruhákban járó főmérnökeire bízta, úgyhogy osztályunk létjogosultsága megszűnt, s én is az utcára kerültem.

Munkanélküliségemben, kezdetben, ügyvéd ismerőseimnek intéztem el különféle ügyeket megszerzett összeköttetéseim útján, majd miután egyik bácskai ügyvéd barátom megszerezte a hazajutáshoz szükséges útleveleket, a Dunántúlon át Horvátországba, onnan pedig Bácskába utaztunk ósóvéi rokonaimhoz, ott várva be álláshoz jutásomat.

A jobbára dologtalan pesti hónapok idején kezdtem az egyik Andrassy úti kávéházban – órák hosszán át – újra írni, mégpedig komoly és izgalmas nekilendüléssel. Itt írtam meg pl. először A hollót meg más néhány elbeszélésemet, melyeket Schöpflin Aladár író rokonom oly sikerülteknek talált, hogy azt ajánlotta, juttassam el őket a *Nyugathoz*. Közbejött hazautazásunk ezt azonban meggátolta, s az a gépíró, akivel a lekopogtatást végeztettem, ezt elutazásom után elmulasztotta, s kézírataimat is elhányta. Ezért kellett Verbászon, később, A hollót s néhány más elbeszélésemet újra megírnom.

1925 nyarán felkerestem elhunyt apám jó barátját, dr. Dungyerszki Gédót, a Bácskai Cukorgyár Rt. elnökét, s megkértem, juttasson be a cukorgyárhoz. Így kerültem 1925. szeptember 25-én Verbászra, a gyárhoz, mégpedig kezdetben ideiglenes minőségben, a répaosztályra. Itt, mivel kampány volt, naponta este 8 óráig dolgoztunk, úgyhogy a sáros, csúszós, havas, szélviharos, sötét esteiken, az országúton botladozva, rendszerint 9 órakor érkeztem haza. Így gyalogoltam naponta kétszer, reggel és este, délben odakünn csak valami hideget ebédelve, mert a gyár csak később szerzett be omnibuszt, és állított forgalomba. Autóbuszt még későbbben.

1927. április elsején változás következett be életemben. Szerény egyszobás kendergyártelepi künnlakással állandósítottak, s osztályfőnök lettem. Hatásköröm alá tartozott a számottevő expedíció intézése, a mintegy 30 padlásszobai helyiségen levő sok esztendőös gyári irattár s a vállalatot érintő rendeletek és törvények fordítása, valamint azoknak pesti központunkhoz való azonnali elküldése.

Irodám egy nagy, két magas ablakos szobából állott a folyosó végén, meg két mellékhelyiségből. Ablakaim a közbeeső széles úton túl levő parkra nyíltak, melyben pávák sétáltak, rikácsoltak, és kis őzek csatangoltak, meg japán kacsák csoszogtak. Irodám melegét egy magas, barna cserépkályha szolgáltatta. Ami-

kor egyedül voltam, s nem akadt elfoglaltságom, itt kezdtem újra írni, mégpedig kezdetben verseket. Az elsőt a muzsikáló cserépkályhához, ily kezdettel:

*Mit zümmögsz, mit énekelsz, mit kiabálsz,
mit lázadozol folyton, le-fölszaladozva a végtelenbe csavarodó
[kéménylétrákon,
és miért hallgatsz el egyszerre rémülten visszahőkölve a
[tüzes rostélyszáj mögött?*

Igen, itt kezdtem újra komolyan dolgozni. De mivel írógépem nem volt, írásaimat szívességből az igazgató titkárnője gépelte le kifogástalanul. Ezeket küldtem el teljesen ismeretlenül a budapesti *Napkelet* főszerkesztőjének, Tormay Cecil írónőnek, aki mindjárt válaszolt is, levelét ily megszólítással kezdve: „A holló költőjének!”

Azonnal meg is jelentette a *Napkelet* első írásaként 1927 elején, utána pedig a Veszteglő vonatok a sötétben címűt stb.

Így indultam el íróként 37 éves koromban, Pestről tekintélyes tiszteletdíjat kapva.

1928 végén s 1929-ben kezdtem az újvidéki *Reggeli Újságnak* kéziratokat küldeni. Andrée Dezső valamennyit közölte. A szabadai *Bácsmegyei Naplónak* csak egy meghirdetett novellapályázatra küldtem írást, mégpedig a Veszteglő vonatok a sötétben címűt, de mivel a bírálóbizottság semmibe vette, s helyette a Péterke gatyát kap címűt díjazta, visszatértem a *Reggeli Újsághoz*.

Így kerültem levelezés útján összeköttetésbe Szenteleky Kornállal, aki főszerkesztője lett az újság *A Mi Irodalmunk* c. mellékletének, melynek életre hívása, akár az 1932 tavaszán megindított *Kalangya* folyóiraté, Csuka Zoltán érdeme. Ő nyerte meg az Ószivácon élő és orvoskodó Szenteleky Kornélt mind az 1928-ban megszűnt *Vajdasági Írás*, mind *A Mi Irodalmunk* és a *Kalangya* folyóirat főszerkesztőjének.

Mint Szenteleky leveleiből kitűnik, hozzá juttatott s már Verbászon írt novelláim és verseim őszintén megnyerték tetszését. Ő írta az 1931 körüli díjnyertes *A holló* c. írásom gyönyörű, ékesszóló méltatását, melyet azóta, rólam írva, sokan idéztek.

Ekkor már egy megürült, nekem kiutalt, Delta kiscsatorna melletti, a műútól mintegy 150 m távolságra levő fehér, villaszerű épületben laktunk. Az új lakásból gyönyörű kilátás nyílt a műúton s a zombori vonalon túl elterülő, szinte végtelenbe vesző pusztaságba, meg a Fruška gora hegyvonulatára, ami nemegyszer hangolt írásra.

Ebből a lakásból utaztam többször Szentelekyhez, aki engemet is bevont az óbecsei Magyar Népkörben tartott irodalmi estekre.

Barátságunk néhány év múlva annyira elmélyült, hogy 1933 nyarán tüdőbaj-

ból eredő közeli halálát érezvén engemet tett meg az 1933 januárjában, Csuka Zoltántól, Budapestre távozása előtt Kende Ferentől átvett és pénzelt folyóirat irodalmi szerkesztőjévé.

Itt nem hallgathatom el, hogy én, közeli halálát érezvén, akkor írtam meg róla szóló Hé, kocsmáros italt adjál! c. víziós elbeszélésemet.

Kende Ferenc a szabadkai literaria felszámolásban levő vállalatánál megtakarított pénzéből 1936 november végéig tartotta fenn a Kalangyát. Utána Újvidékre költözött, s a *Reggeli Újságnál* helyezkedett el.

Én mint irodalmi szerkesztő a nálunk többször két napra is megszálló Kendevel, később pedig Herceg Jánossal együtt végeztem az anyaggyűjtést, annak válogatását, szükségesnek mutatkozó javítását és besorozását. A levelezést többnyire Kende végezte, meg felszámolásban levő lap- és könyvterjesztő vállalatának Inotay Béla nevű fiatal tisztviselője.

Kezdetől fogva én is többekkel leveleztem. Így már 1932 őszén Németh László magyarországi íróval, aki a *Nyugat* szerkesztőségétől megbántva nekem ajánlotta föl Ember és szerep c., önéletrajznak is nevezhető regényének közlését, melyet idősebb Ignotus Pál – igaztalanul – megtámadott az egyik pesti újságban.

Ő küldte el nekem 1938 decemberében a később Budapesten előadott VII. Gergely pápa c. drámáját, majd utána a Papucshős c. színdarabját, valamint Budapest meghódítása c. érdekes írását. Azonkívül azt ajánlotta, hogy vegyek át az akkortájt megindult Tanú folyóiratból is anyagot.

Megbántottságában 1938. decemberében többek közt ezeket írta: „Mindenki tudja, hogy gyötört, nyomott, rágalmazott engem a *Tanú* idejében a zsidó sajtó”. Ezért elhatározta, hogy ezentúl csak magamagának ír, tehát nekünk sem, amit nagyon sajnáltam.

Érdekes itt megemlítenem, hogy Ember és szerep c. regénye korrektúráját magának tartotta fenn, amit én teljesítettem is.

Az új lakásban állítottam össze a Kende Ferenc által megindított és pénzelt két könyvsorozatot, mégpedig a Kalangya Könyvtár egyik kötetének, a *Ködben* c. novelláskönyvemnek anyagát, melybe bevettem néhány víziómat, világháborús és pesti háttérű, valamint a bácskai tájból vett írásaimat, köztük a Staro sunce c. kisregényemet.

Verbásznak ez a falutól távolabb eső része lett csatornaparti telecskai, de kivált Fruška gorai látképével kedvencem és írásra hangolóm.

Később gyári élményeimből is fölhasználtam néhányat, de inkább 1950. után, amikor 9 éves szünet után ismét írni kezdtem.

Itt kell megemlítenem, hogy az óbecsei Magyar Népkör 1936 tavaszán kiűztetett az első ezüstkoszorúval.

A folyóirat kendei korszakában Verbászon is tartottunk a kaszinóban kétszer irodalmi felolvasást meghívott írókkal, mégpedig nagy sikerrel.

Itt meg kell említenem, hogy Bródy 1933 nyarának elején a Fenyves család által szerkesztett *Bácsmegyei Napló* vetélytársaként megindította Szabadkán a Jugoszláviai Magyar Újságot, melynek irodalmi szerkesztőjéül engemet kért föl, főmunkatársként pedig Kende Ferencet. Itt több írásunk jelent meg, de a lap megfelelő számú előfizető hiányában 1933 végefelé megszűnt. Az újságban egyébként csak azok írtak, akik a Szenteleky-csoporthoz tartoztak. A *Bácsmegyei Napló* munkatársai közül senki.

Hallván, hogy Kosztolányi Dezső milyen rosszul van, megbeszéltem Kendevel, hogy az 1936. márciusi számot néki szenteljük. Én értesítettem is őt e szándékunkról, aminek láthatóan megörült. Utána azonnal érintkezésbe léptem neves pesti írókkal, mint Babits Mihállyal és másokkal, hogy küldjenek e számba Kosztolányiról szóló írást, aminek mindannyian eleget is tettek. Így jelent meg az 1936. márciusi kimagasló Kosztolányi-szám, melyet az én róla szóló s A halál költője c. nagy és költői hangszerelésű, 1943-ban a szegedi *Délvidéki Szemle* különkiadásában is megjelent tanulmányom vezetett be. Kosztolányi azonban, bármennyire is várta, a *Kalangyának* e számát nem olvashatta el. Felesége ugyanis, mint halála után közölte velem, nem merete neki súlyos lelki állapotában odaadni.

1937. márciusában történt, hogy dr. Draskóczy Ede óbecsei ügyvéd barátomnál s későbbi szerkesztőtársamnál történt összejövetelünk alkalmával megbízást kaptam a jelenvoltak egyikétől, hogy indítsam meg újra a *Kalangyát*. E célra biztosított számomra havi 4500 dinárt. A havonta tekintélyes portóköltiséget külön térítette meg. Mert sokat kellett leveleznem mind az írókkal, mind az olvasókkal, mind pedig határon túli magyar folyóiratok szerkesztőivel. A fenti összegből szerkesztői díj címén 500 dinárt kaptam. Ez azonban többször nem fedezte a gyakori írói látogatásokkal kapcsolatban felmerülő kiadásainkat, úgyhogy nemegyszer szerény fizetésemhez kellett nyúlnom.

A fennmaradt összegből fizettem a nyomdaköltséget, havonta Szabadkára történt utazásom költségeit meg a szerény írói tiszteletdíjak részét. A többit a befolyó csekély előfizetési díjakból fedeztem. Az 1933. eleji indulásunkkor nyilvántartott mintegy 1000 előfizetőből ugyanis alig maradt 1936. november végére 260. Ennyivel indítottam el én 1937. áprilisában újra a folyóiratot.

A legtöbb tiszteletdíjat a Beográdban élő Kázmér Ernő kapta, aki magyarországi és világirodalmi könyveket ismertetett havonta Irodalmi Szemle c. rovatában.

Utána Csuka János azóta Budapesten elhunyt újságírót kell megemlítenem, akinek egy nagy jelentőségű kisebbségi cikkéért 500 dinárt fizettem. Ő különben is nagy szolgálatot tett a *Kalangyának*, mert illetékes fórumon keresztül vitte kényesebb természetű írások megjelenését.

Schwarz Jenő cukorgyári vezérigazgató pártolta szerkesztői tevékenységemet, s amikor az általa kiírt és a magyar–szerb közeledés ügyét szolgáló 9000

dináros regénypályázatra érdemes írói mű nem futott be, csak néhány kezdő elbeszélése, a fennmaradt összegből Kristály István, Börcsök Erzsébet, Kisbéry János és Laták István íróknak – egyenként – 500 dináros segélyt utalt ki. Sőt Laták még egyszer kapott tőle ugyanennyit. Csépe Imrének pedig télikabátot küldetett.

Ő jelentette meg diszkötésben ajánlásomra Jankulov Vladislav püspökhe-lyettes Madách Imre *Az ember tragédiájának* szerb fordítását 25 000 dinárért, mégpedig 500 példányban, ezek közt 100-at bőrkötésben. Ezekből küldetett velem a királyi családtól kezdve sok helyre tiszteletpéldányt, ideszámítva né-hány neves szerb író is.

Én írtam Budapestre a Magyar Nemzeti Színház igazgatóságának, hogy ad-janak kölcsön a tragédia szerb nyelvű bemutatására kosztümöket, de a birto-komban levő levelük szerint azt válaszolták, hogy a régi már nincs meg, új pe-dig még nem készült el.

Mint irodalmi szerkesztő azon voltam, hogy a folyóiratot minél gazdagabb anyaggal töltssem ki. Ezt bizonyítják egy-egy évfolyam gazdag tartalommutatói, melyekben minden irodalmi műfaj megtalálható éppúgy, mint kisebbségi vonatkozású, társadalmi s európai látóhatárú írások. Hazai írókén kívül mag-yarországiaké is, mint pl. Weöres Sándor bírálata Dudás Kálmán *Déli szél* és Czakó (Létmányi) Tibor *Fekete kenyéren* c. verseskönyvéről írott bírálata, Békássy Gyöngyi írásai, meg Cs. Szabó Lászlóé. De kivált sokat szerepelt költe-ményeivel és egyéb írásaival az USA-beli Clevelandben élő, de 1956. nyarán hirtelen elhunyt dr. Reményi József ottani egyetemi tanár, a közép-európai irodalmak, köztük a magyarak is hírneves ismertetője.

A *Books Abroad an International Quarterly* oklahomai egyetem folyóiratá-ban beszámolt a vajdasági magyar irodalom egy-egy jelesebb képviselőről is, így többek közt Szenteleky Kornélról, Herceg Jánosról és rólam is. Több regé-nye – amerikai magyar háttérrel – megjelent a budapesti Franklin Társulat ki-adásában is.

Arról már megemlékeztem, hogy Németh László megtisztelte folyóiratun-kat *Ember és szerep* c. regényével, VII. Gergely pápa és Papucshős c. színda-rabjaival és utoljára Budapest meghódítása c. rendkívül érdekes írásával, vala-mint hogy az 1936. márciusi Kosztolányi-számba Babits Mihály, Schöpflin Aladár és más magyarországi írók is küldtek írást.

Ezenkívül megjelentettem Bartha Katalinnak a szlavóniai magyarságról szó-ló két értékes tanulmányát: az Egy elfelejtett magyar népszízetet meg a Szlavó-niai babonák, babonás történetek és cselekményeket. Továbbá Bartucz Lajos dr. pécsi egyetemi tanárnak A magyarság faji összetételéről, valamint Békássy Gyöngyinek A magyar zene rokonságáról szóló tanulmányát. Majd amikor 1940-ben Erdély egy része visszakerült az anyaországához, bevontam munka-társaink közé az *Erdélyi Helikon* nélkül maradt ottani írókat is. Így pl. Szemlér

Ferencet költeményeivel, Méliusz Józsefet pedig Álom és tűzvész c. hosszú írásával és másokat. De az itteniektől is sok társadalmi és egyéb vonatkozású írást közöltem. Így pl. Ágoston Sándor ref. püspöktől A szlavóniai magyarság és a Julián-Egyesület, Manojlovity Tódor hírneves szerb írótól pedig a Horthy Miklós admirális jubileuma c. írást. A szabadkai Csuka János is sok írásával gazdagította folyóiratunkat. Így pl. „A magyar munkás élet- és bérvizonyai”-ról, „Akiktől a földet elvették, és akiknek odaadták”-ról, valamint a „Jugoszlávia lakosságának rohamos szaporodása s ennek következményei”-ről szólókkal, csak hogy néhányat említsek közülük. Ugyanúgy meg kell emlékeznem a nemrég meginterjúvolt Garay Bélának a „Százötven éves magyar színészet”-et tárgyaló, Kerék Mihálynak az agrárreformról szóló hosszú, valamint a nagyenyedi (aindi), romániai Vita Zsigmondnak Kuncz Aladárt méltató s A fekete kolostor c. regényét is részletező kitűnő megemlékezéséről. De mint már előzőleg megállapítottam, fölsorolhatnék egy egész sereget az ilyen írásokból, tőlem is nem egyet.

Igen, se szeri, se száma a nemcsak érdekes, hanem értékes irodalmi, társadalmi, mozgalmi, és kortörténeti írásoknak, mint pl. Ferdiándy Mihálynak és Gogolák Lajosnak a Magyarok és délszlávokról című könyvéről írott méltatásom, úgyhogy érdemes volna velük egy külön tanulmányban foglalkozni. Egész sor író kerülne benne listára, az itteniek közül pl. Herceg János, Kázmér Ernő, Kisbéry (Epling) János, Kosztolányi fölfedezette és ösztökélte, én és többen mások.

Figyelmem mindenre kiterjedt, feladatomat kedvvel, kitartással végeztem. Közben fölfedeztem néhány új, biztató tehetséget. Elsősorban a muraközi Kramarits Ernát. Azonkívül Beszterczey Annát, Havas Endrét stb. De most sehol sem találkozom nevükkel. Éppúgy, mint a szép költeményeivel és elbeszéléseivel ugyancsak sokat szereplő s innen Bajára távozott, Laták részéről is említett Berényi János nevével sem. Úgy látszik, a második világháborúban odavesztek, vagy ki tudja, hová lettek. Nagyon sajnáltam pl. hogy az erdélyi származású Fekete Lajos, akit Babits Mihály Baumgarten-díjjal tüntetett ki, Erdélire történt költözése után s ugyanúgy Csuka Zoltán is nem küldött a *Kalangyába* verseket, pedig ők emelkedtek ki itt azelőtt a legjobban.

Szólnom kell arról is, hogy Kisbérynek kijártam kérésére az egyik gyári igazgatótól nagyobb pénzsegélyt. De szegény, nincsteleségében átállt tőlünk dr. Nagy Iván újvidéki ügyvéd fasiszta újságjához, majd kiment a világháború végén Németországba, ahol később elmeagyógyintézetbe került, és meg is halt.

Itt kell megemlítenem, hogy Erdély egy részének Magyarországhoz való visszacsatolása után, az *Erdélyi Helikon* folyóirat nélkül maradt s román uralom alatt élő magyar íróknak tucatszámra küldtem a *Kalangya*-számokat, amiről később hálával emlékeztek meg.

A sok értékes tanulmány között megjelentettem a zombori származású, de

később Magyarországra költözött dr. Kiss Lajos rendkívüli értékes írását: „A szlavóniai sziget-magyarság ősi népzeneje”-ről, a régi dalok szövegeivel és kottáival. Amikor ott járt, mintegy 40 énekes dalát vette hanglemezre. Többünket joggal lepett meg, hogy a nagy törökdúlás idején ennyi ősi magyar népdal megmaradhatott, s azokat még 1940-ben is énekelték Kórógyon, Harasztin, Lászlón, amikor II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverése után egész Magyarországon alig maradt 2 millió magyar, sőt egyes területeken a törökök népünket úgyszólván teljesen kiirtották, mint a Duna és Tisza közötti táj nagy részén. És minő gazdag választékban számol be dr. Kiss Lajos a megmaradt magyar ősi dalokról. De íme: 1.) alkalomhoz kötöttek, 2.) lakodalmas dalok, 3.) siratóénekek, 4.) arató- és egyéb munkadalok, 5.) párosító dalok, 6.) regös és gyermekjátékdallamok.

De hadd mutatok be egyet eredeti szövegében, ifj. Péter István énekében:

1. *Imhol kerekedik egy fekete felhő,
Abba tollázkodik sárga lábu holló.*
2. *Aójj meg holou, ájj meg,
Had üzenek tőüled
Apaómnak, anyaómnak,
Jegybéli maótkáómnak.*
3. *Látod-e angyalkaóm
Azt a szaóráz nyárfáót?
Majd ha az kizőüdü, l,
Akor megyek hozzáó d.*
4. *Rab vagyok, rab vagyok,
Szabadulaó st vaárok, (csak)
A jó Isten tuga,
Mikor szabadú lok.*
5. *Ha megszabadú lok,
Oly fogadaó st tesztek:
Mindennap haáromszor
A templomba megyek.*
6. *Ot sem imádkozom,
A megholt hivekér,
Hanem azokért a
Szegény jó rabokért.*

1940 nyarának elején hosszú beszámolót írtam a zombori Magyar Kultúrparlament üléséről, melyen szép számmal jelentek meg. Az ügyészségnek ez azonban nem tetszett, s az újverbászi községi előljáróság útján beidéztetett felelősségvonásra. Szerencsémre az akkori idősebb szerb jegyző nemeslelkűen el-

simította az ügyet, úgyhogy nem történt semmi bajom sem. Ezért nagyon bántott, amikor a magyar katonaság bevonulása után – később – arról értesültem, hogy a jegyzőt az egyik Sajkás-vidéki városban szintén kivégezték.

A teljesség kedvéért meg kell említenem, hogy bár a *Híd* írói közül Laták István és a zentai Thurzó Lajos többször írt a *Kalangyába*, Herceg Jánossal együtt tárgyaltunk Mayer Ottmárral Szabadkán, hogy íróik közül másokat is bevonjunk munkatársaink közé, úgy, ahogy a *Bácsmegyei Napló* köré csoportosult írókat, mint elsősorban Szegedi Emilt, majd Havas Károlyt, Ambrus Balázs költőt, Munk Artúr regényíró, dr. Töröknét, Lúciát stb. Gál László, a Grimasz szerkesztője állandó munkatársunk volt.

Abban az időben történt, hogy két-három Szenteleky-korszakból való író-társunk – a nevüket itt nem óhajtom felsorolni – katolikus képes lap alapítása céljából azt híresztelte a *Kalangyáról*, hogy zsidó folyóirat, ami természetesen nem felelt meg a valóságnak, még ha Schwarz Jenő a szerb–magyar közeledés érdekében pályázatot is hirdetett benne, meg kiadta Jankulov Vladislav noviszádi gör. kel. püspökhelyettes Madách *Az ember tragédiájának* fordítását, díszkötésben. Ezzel kárt okoztak nekünk, mert a Tisza-táji r. kat. papok lemondták a további előfizetést, de mások is, így pl. a temerini Fernbach nagybirtokos, akivel e hazug vád miatt súlyosan odavágó levélváltásom volt.

Ugyanily támadás érte a *Kalangyát* dr. Nagy Ivánék, a magyar fasiszták részéről Újvidékről, akik Czako Tibor szerkesztésével nemsokára rá meg is indítottak egy másik folyóiratot.

És mindezen felül 1940 őszén fölhívást kaptunk pénzelőnktől, hogy munkatársaink közül azonnal kapcsoljuk ki a zsidókat meg a kommunistákat, amit további megjelenésünk érdekében végre kellett hajtানunk. Ettől kezdve Kázmér Ernő nem szerkeszthette az Irodalmi Szemlét, Havas Károly nem folytathatta regényét, Radó Imre nem lehetett tovább a folyóirat felelős szerkesztője stb. Kázmér munkakörét Herceg Jánossal együtt én és Kisbéry vettük át, s megindítottuk még külön a külföldön megjelenő magyar folyóiratok rendszeres havi szemláját.

Én, amióta 1937 elején megbízást kaptam a *Kalangya* újbóli megindítására, még nagyobb gondot fordítottam a folyóiratban közlendő írások színvonalára, s ezért nemegyszer javítottam át őket, itt-ott még költeményeket is. Dr. Draskóczy Ede óbecsei ügyvéd és szerkesztőtársam, valamint Radó Imre író és folyóiratunk Szabadkán élő felelős szerkesztője csak helyeselték eljárásomat, ami több dilettáns írónak természetesen nem tetszett. Ez is közrejátszott abban, hogy külön kat. képes lapot szerettek volna megindítani.

1941. március végén történt, hogy amikor Herceg Jánossal együtt Beográdba utaztunk, tanúi voltunk a németek részéről támasztott igények kiváltotta forradalom kitörésének.

Az ezt követő események arra készítettek, hogy a *Kalangya* további megjelenését, kellő anyagi fedezet hiányában, beszüntessem.

Nem is jelent meg jó ideig, csak (a magyar idők alatt) 1941 őszén, de már Herceg János zombori könyvtáros szerkesztésében. Az történt ugyanis, hogy megjelent dr. Deák Leó zombori főispánnál dr. Batizfalvy János szegedi egyetemi tanár, s azt szerette volna, hogy a Szegeden megindítandó *Délvidéki Szemle* vegye át a Vajdaság április eleji visszacsatolása után megszűnt *Kalangya* szerepét is. Ezt azonban az ülésen jelenvoltak ellenkezése folytán nem sikerült keresztülvinnie. Ekkor kapott Herceg János megbízást a folyóirat újbóli megindítására és szerkesztésére, amit 1944. őszéig, bár megcsappant számú régi íróval s kevésbé ismert anyaországból jöttekkel, lelkiismeretesen el is látott.

Beográdi, március végi élményünk után tanúja voltam a lakásunk közelében levő, valamikori kendergyárban beszállásolt és védelemre kirendelt jugoszláv tisztek és katonák eltávozásának, a Beograd ellen támadásra indult német repülőgépek lakásunk fölötti odaszállásának, majd a magyar hadsereg Kúla felőli bevonulásának, az első utcában az őket érő szörványos lövöldözéseknek, az azt követő néhány letartóztatásnak, egyáltalában a Délvidék fölötti hatalomátvételének, az azt követő különféle intézkedéseknek, így a cukorgyár élére a leváltott zsidó származású vezérigazgató helyére ideiglenes hatósági biztos kiűldetésének.

Irodalmi tevékenységem ezzel jó időre megszakadt, annál is inkább, mert amikor a pesti központból új igazgatónak egy angolbarát volt vezérkari őrnagyot neveztek ki, én lettem a Chilébe emigrált Abodity helyett az új cukorgyári titkár, ami nemegyszer délutáni többórás elfoglaltságot is jelentett, s havonta többszöri elutazást Zomborra dr. Deák Leó főispánhoz, ennek vagy annak a kieszközlésére.

1942 elején egyik ottlétemkor elmondta, hogy nemrég kénytelen volt fölutazni Budapestre Keresztes Fischer belügyminiszterhez, s őt kellő fölvilágosítás után arra kérni, hogy vessen véget az Újvidéken és Sajkás vidéken dúló vérengzéseknek, melyeket még Zomborra és Bácska egyéb részeire is ki akartak Czeidner és társai terjeszteni, mivel az ő erélyes tiltakozását egyáltalában nem vették figyelembe. Így az ő felutazása vetett véget a szerbek és zsidók mészárlásának, melynek később, az uralomváltozás után kétszer annyi, többnyire szegény magyar itta meg a levét, s melynek, mikor értesült róla, Tito államfő vetett szigorú rendelkezésével véget. Itt nem hallgathatom el, hogy az óbecsei Nagy Iván-isták még dr. Draskóczy Ede szerkesztőtársamat is el akarták hurcolni, de szerencséjére egy olyan csendőrszázados jelent meg nála, ezt megelőzően, aki a vele történt beszélgetés után elhurcolását nem engedte meg.

1941. nyarának elején történt, hogy Herceg János, Dudás Kálmán és én felutaztunk Budapestre, hogy megbeszélés szerint találkozzunk ott a romániai és a csehszlovákiai felszabadult területek magyar íróival, és utána közösen lefényképezzük. Itt ismertem meg az *Erdélyi Helikon* folyóiratot támogató báró Kemény Jánost s a pozsonyi gróf Esterházyt is. Utána részt vettünk a Csuka

Zoltán által előkészített írói felolvasóesten. Fekete Lajos, a kiváló költő, szintén velünk volt.

Herceg János szerkesztése idején én, elfoglaltságom folytán, a *Kalangyába* mindössze 3–4 írást adhattam el. Ezenkívül megjelent Szekfű Gyula *Magyar Szemléjében* egy irodalmi visszatekintésem, a szegedi *Délvidéki Szemlében* pedig a Kosztolányiról szóló s a *Kalangyában* már 1936-ban megjelent A halál költője c. hosszú, lírai hangszövésszerű tanulmányom, de ezúttal különnyomatban. Itt számoltam be írónk palicsi táborozásáról, melyen zsidó íróársaink már nem vehettek részt.

1943-ban s 1944-ben, mint másokat is általában, a rádióból hallott vagy lapokban olvasott hadi és vele kapcsolatos hírek kötöttek le, még pedig – okkal – egyre aggasztóbb mértékben, kivált a Vajdaság német katonasággal történt 1944. március végi megszállása után.

1942-ben történt, hogy zsidó íróársaimat is elbocsátották, a Szálasi-korszak idején pedig, hogy innen is, onnan is útnak indították a zsidókat hírhedt németországi táborokba, úgyhogy ezt a sorsot csak az idejében elmenekültek kerülhették ki, köztük vezérigazgatónk és kereskedelmi igazgatónk is.

Nem kívánok itt részletesen foglalkozni mindazzal, amit 1944 karácsonyáig megéltem: elsősorban a Vajdaságnak, köztük Verbásznak is március végén bekövetkezett német megszállásával, a fölöttünk Szerbia megszállt tájai felé tovaszálló szovjet repülőgépekkel, a Magyarország bombázására indult s egünket valósággal elborító amerikai bombázókkal, 1944 őszén a bori zsidó munkaszolgálatosok verbász-kulai műúton történő hosszú vonulásával, a Dunántúlra távozó német katonák híd- és egyéb épületrobbantásaival, a vajdasági német lakosság egy részének éjszakai, lámpással világított kocsikon való Németországba menekülésével, a szovjet csapatok rohamos közeledésével, csupán azzal a rettegéssel, mely bennünket is eltöltött az őszi éjszakákon, s mely miatt én sokszor jóval éjjel után feküdtem le, folyton kifelé figyelve, hogy az általános zűrzavart kihasználó gazok – mint nem egy helyen – nem törnek-e reánk is rabló és gyilkoló szándékkal, vagy – mint sokakat – nem akarnak-e engemet is elhurcolni s megölni, aminek az újverbászi községháza udvarán síró, zokogó szegény magyar asszonyokat látva, egy emberséges és erélyes szovjet őrnagynő vetett számonkérő és megtorlással fenyegető föllépésével véget, újév után pedig, erről tudomást szerezve, maga Tito államfő. Nálunk csupán egy éhes szovjet katona kopogtatott be egy este, aki miután megvacsoráztattuk, azt megköszönve, továbbment.

Utólag még meg kell említenem, hogy a magyar hadak bevonulása után a mi gyárunk is üzemi parancsnokot kapott egy katonatiszt személyében, többek között azzal a feladattal, hogy szemmel tartsa és ellenőrizze a gyárban foglalkoztatottakat. Ennek ellenére, mint utólag kiderült, a munkások között mégis akadt néhány titkos kommunista.

Az üzemi parancsnok intézkedett arról is, hogy 1944 őszén a gyári csatornaparti kikötőhöz rendelt hajóval kik távozhattak Magyarországra, az onnan jötteket előnyben részesítve, többünket viszont mellőzve.

Amikor a szovjet csapatok odaértek, néhány fiatalabb, köztük egy-két nő is, egy időre elszállásolta magát az irodák fölötti lakások szobáiban, de sajnos, azok tisztaságára oly kevés gondot fordítottak, hogy a bűz leáramlott többször az ajtó nélküli lépcsőházból az irodai folyosóra. E fiatalok közül egyik-másik be-bekukkantott a beszerzési osztályba, s hol ezt, hogy azt kért a tisztviselőktől, így írószereket is.

Utoljára egy idősebb, magasabb rangú katonatiszt költözött a helyükre, egymagában, akit csak épp hogy láttunk naponta, amint lejött az emeletről egyet járkálni, sétálni, anélkül hogy valamelyikünket is megszólította volna. Komoly, tartózkodó férfinak látszott mint parancsnok, aki később úgy távozott el, hogy nem tudtuk, mikor.

Gyárunk élére „prinudni upravitelj”-ként Barić Mile, egy horvát nemzetiségű, józanul gondolkozó s a gyár ügyeit meglehetősen tájékozottsággal intéző felső szakképzettségű munkás kerül át, akit a magyar időkben mint titkár, én tartottam vissza azzal, hogy egy magyar kormányrendelet védi a régóta ott dolgozókat, amit később nem felejtett el, s amire hálásan emlékezett vissza. Az ő idejében oly rendben és tisztán tartott volt a gyár, környéke, a park, a lakások s a barakkok, mint utána később sohasem.

A kommunizmus kikiáltása utáni időben kezdődött meg a különben moziul szolgáló teremben a gyárban foglalkoztatottak konferenciáinak tartása. Olykor a munkaidő végével fél vagy egy órára, többnyire azonban késő délutánonként vagy esténként. A megválasztott munkásvezetőség itt tájékoztatta az egybegyűlteket a változásokról, intézkedésekről, vagy itt vitatta meg a tennivalókat. A vezetők bizalmasainak egyike-másika nem tett mást, mint szót kérve, betátnítva és fontoskodva elbiflázta ugyanazt, amit az előtte felszólaló vezető előbb már elmondott, amivel csak szükségtelenül húzta az időt.

A kezdeti években alig múlt el olyan hét, melyen háromszor-négyszer is ne tartottak volna konferenciát, úgyhogy egy-egy gyári foglalkoztatottnak alig jutott ideje arra, hogy együtt lehessen családjával.

Emelett a gyári hangosbeszélő is megszólalt napközben nemegyszer, amire föl kellett figyelni, hátha tartalmaz valami fontosat.

Barić Mile hetenként egyszer a távolabb eső, volt kendergyári telepen lakó gyárbeliek számára az ottani elemi iskola egyik termében este hét órai kezdettel külön konferenciát tartott, melyen a megjelenteket mindig tájékoztatta valami fontosabbról a magával hozott újságból, meglepően okos magyarázatot fűzve hozzá vagy válaszolva a föltett kérdésekre. Minthogy ott laktam, engemet is bevont többször, hogy a szerbül nem értőknek megmagyarázzam, amiről szó volt. Ugyanúgy bevonta a szomszédságunkban lakó tanítót is.

Néhány év múlva a konferenciák egyre jobban meggyérültek, s amikor egy új munkásigazgató került újra a gyár élére, lassan teljesen meg is szűntek.

A kezdet kezdetén a gyárba még két politikai biztost is rendeltek. Az egyik falubeli volt, a másik gyári munkás.

Az elsőnek a tevékenységével sehogy sem voltam megelégedve. Visszaélt kapott megbízatásával, s olyasmit tett, amire valójában alig lehetett fölhatalmazása. Így pl. beszolgáltatta a gyári írógépek egy részét, s ugyanúgy a rádiókat is, hogy tulajdonosaik ne hallgathassák. Az előbbieket odaadta az óverbázi községházának, ahol hozzá nem értő kezek hamarosan tönkretették őket, pedig a cukorgyári irodáknak szükségük lett volna rájuk. Hogy a rádiókkal mi történt, nem tudom.

Önhatalmaskodása másra is kiterjedt. Legjellemzőbb volt az az intézkedése, hogy elszállásolt a volt vezérigazgatói villában a Libra nevű cigánynegyedből és annak környékéről mintegy 40, elemit is alig végzett fiatal leányt s néhány fiút, együttlakással, majd beosztotta őket a gyárban maradt tisztviselők és tisztviselőnők mellé, azzal a céllal, hogy elsajátítsák tennivalóikat, s utána, később, fölváltsák őket. Elképzelhető, hogy ebből a fantasztikus elképzelésből minő lehetetlen állapot kerekedett volna. Szerencsére, önkényeskedése a gyárban nem tartott sokáig. Én is kaptam magam mellé először egy pisis bugyis gyereklányt, majd egy engemet figyelőt, hogy vajon nem követek-e el valami jelenteni valót, majd egy nagyon rendes és tisztességes óverbázi leányt, aki rendelkezéseimet engedelmesen teljesítette, s aki mint egyik tisztviselő felesége most is ott él a gyárban.

A másik, azóta rég elhunyt politikai biztos egy kommunista gyári munkás volt, akire csak tisztelettel tudok visszagondolni, mert ténykedésében emberségesnek mutatkozott, tudtommal nem üldözött senkit, s amikor a gyárban foglalkoztatott s a magyar idők alatt odakerült bukovinai székelyeket telepítette ki s szállíttatta őket vonaton a határon túlra, akkor is hatósági rendelkezésnek tett eleget. Egyébként mivel én akkortájt személyügyi előadó voltam, több esetben meghallgatott engemet, s úgy intézkedett, ahogy én javasoltam. Egyébként ő is elég hamar elkerült.

A gyárban az uralomváltozással a régi munkaidőt megváltoztatták, s elrendelték, hogy tisztviselő és munkás egyaránt reggel 6 órára legyen munkahegyén.

A kivált vagyonos némettség Németországba történt távozása után elhagyott házakat s a hozzájuk tartozó földbirtokokat – a fölszabadító harcokban történt részvételük jutalmául – Crna Gora-i telepések kapták meg, kik nem sokkal később, egy időre, földművelési szövetkezetbe tömörültek.

Én az uralomváltozás után kezdetben még mint titkár, majd mint személyügyi előadó dolgoztam. Ezt az állást nem sokkal később egy alig néhány osztályt végzett fiatalember kapta, én pedig oly munkakört kaptam, mely kezdete

volt a nemsokára kialakuló, beográdi központú és irányítású terveződési osztálynak.

Ebben az időben történt, hogy engemet lakásomban fölkereső magyar értelmiségiek kérésére beleegyeztem abba, hogy elnöke leszek Verbász község „népfrontja”-nak, melynek ülésein kezdetben még a r. kat. pap is megjelent. De mivel a „munkatáborok”-ba elkezdtek olyanokat is bevinni, akik, bár német nevük volt, de nem voltak sohasem kulturbundisták, s mindig magyaroknak vallották magukat, egyik ülésén erélyesen felszólaltam, hogy ez ellen tiltakozom, s ha szándékuktól nem állnak el, inkább lemondok elnöki tisztségemről, amit nemsokára meg is tettem, s ami miatt egy nyilvános óverbázi összejövetelen éppen egy vezérszerepet játszó német kommunista azt kívánta, hogy fölakasszanak. Lemondásom miatt a gyári falí újságra is rákerültem, s egy-két nemrég jött igyekezett kellemetlenkedni, de eredménytelenül.

Közben egy beográdi (majd egy verbázi jogvégzettségű fiatalember) vezetésével megalakult nálunk is a terveződési osztály, melyben én a statisztikai részleg vezetője lettem, két fiatal magyar leánnyal dolgozva.

A negyvenes évek végén osztályunkat áthelyezték az emeletre, három helyiségbe, melyek közül az egyik egész terem volt, melynek utolsó, főnöki szobaajtáját, a munkaidő leteltével egy megbízott fiatalember mindig gondosan lepecsételte, mivel az osztály bizalmas adatait odabenn tartották. Ez azonban később, újabb emeleti helyiségcsere után, lassan megszűnt.

1947-ben s 1948-ban, amikor csak én kaptam élelmiszerjegyet, s a feleségem nem, noha a kommunizmus kezdetén nagy szerepet játszó AFZ által elrendelt közmunkákban ő is ugyancsak kivette részét, nagy ínségben éltünk, mint sok más család is, amit bizonyára az is előidézhettek, hogy az oroszok mint Csehszlovákiából és más kelet-európai országokból, a meglévő élelmiszerek egy részét elvitték. Elég pl. megemlítenem, hogy egy személyre – jeggyel – csak néhány deka hús jutott. Ez idő tájt toppant be hozzánk – váratlanul – Czákó Tibor régi költő barátom, s mikor látta, hogy mily nélkülözések közt élünk, s ugyancsak olcsón néhány értékes festményünket is pénzzé tettük, azt javasolta, hogy kezdjek újra írni, mert ha nem is sokat, mégis megkeresek vele valami pénzt. Tanácsát meg is fogadtam, s lassan újra hozzáfogtam az íráshoz.

Nem sokkal ezután történt, hogy kiéleződött a helyzet Jugoszlávia és a Szovjetunió között, majd elkezdődött az itt telepedett régi oroszok hazánkba való kitelepítése, mégpedig a magyar határon át. Ez a rendelkezés érintette a gyárunkban foglalkoztatott orosz értelmiségieket, akik közül egy fiatal, férjétől elvált asszony, hogy anyját és nevelőapját ne érje ugyanez a sors, azt tette, hogy a gyári udvás tisztnek – hazug, kitalált vádakkal följelentett több, vezető állást betöltő magyar tisztviselőt, köztük engemet is, úgymint mindannyian átkerültünk a külai járási UDBA-börtönbe. Én súlyos betegen, 40 fokos lázzal. Cellatársam egy önművelt, nagyon emberséges, de szovjetbarát külai crnogo-

rac volt. Itt szenvedtem a Ranković-korszakban, 1950 elején, április 23-ától június 2-áig, szabadulásomig, amikor végre elismerték, hogy az ellenem felhozott vádak hazugok. Nem óhajtok az itt megélt sok minden részletezésével foglalkozni. Köztük csak egyetlen említek, mégpedig: mivel nem akartam, hogy a szomszédos cellákban levő tisztviselőtársaim azt higgyék, hogy a többszöri kihallgatásomkor megismételt kérdésekre az orosz nő kitalált vádjaiba én is belekevertem őket, egy szombat délután ezt cellánk nyitott felső ablakán jó hangosan kikiáltottam, amit az UDBA-épület rézsút eső emeleti ablakán át a mögötte dolgozó magyar tisztviselő is meghallott, és sietett jelenteni. Erre a következő héten, kedd este, 8 óra tájban egy udbás és főudbás sorra járta a cellákat, hogy megtudja a kikiáltó kilétét, de eredménytelenül, mert sem a szovjetbarátságuk miatt letartóztatott Crna Gora-iak, sem tisztviselőtársaim nem árulták el, hogy ki volt a kikiabáló. Erre az udbások megismételték a cellák járását, s ekkor egy nemrég elhunyt tisztviselőtársam mégis megmondta, hogy ki volt az illető. Amikor kiszabadulásunk után megkérdeztem tőle, hogy miért tette, azt válaszolta, hogy mint vallásos ember nem hazudhatott.

Ennek következményeként engemet és crnogorac cellatársamat – ingben, alsonadrágban – kiállítottak a hideg éjszakai udvarba a fal mellé, majd – büntetésül – bezártak mindkettőnket a legutolsó sivar cellába. Cellatársamat másnap máshová tették, úgyhogy napokon át egyedül maradtam, s alig kaptam enni. Bár télikabát volt rajtam, a hideg betonon fekvésem nagyon fájtam. Egyik éjszaka a vaksötétben, azután behajítottak mellém egy ruszin földművest, majd még egy szintén ruszin gyógyszerészt, úgyhogy egymáshoz bújva mégis jobban bírtuk a betonpadló hidegét. De mivel sehogy sem tudták rám bizonyítani a fiatal orosz nő, név szerint Ugnjivenko Ludmilla részéről ellenem emelt vádat, fölmentettek, s két udbás tiszt, kötelességemmé téve rendelkezésükre állásomat, udvariasan hazavitt autójukon.

Másnap a gyárba menve megtudtam, hogy az akkori titkár letartóztatásom miatt törölni akart a tisztviselők sorából, de Drágin Nikola későbbi vezérigazgató, jól ismerve engemet, ezt nem engedte meg.

A tervgazdálkodási osztályon új főnököt, egy boszniai származású, középiskolát végzett, kedves és udvarias embert találtam, aki szívélyesen fogadott, s mivel időnkénti beszélgetéseink közben több mindent elmesélt háború előtti és alatti élményeiből, közülük nem egyet földolgoztam, így pl. személyes élmény: a Versenyt, valamint világháborúsaiból A feladatot, meg három miniatúrát: a Megelevenedett kart, Az embérvéres kenyeret, a Mozdulatlan asszonyt. Valamennyit bevettem 1952-ben, az Olajos Mihály irányítása alatt álló Testvériség-Egység Kiadóvállalatnál megjelent *Vibarban* című második novelláskönyvembe, melynek megjelenését Olajos Mihály jóindulatán kívül az elhunyt B. Szabó Györgynek köszönhetem. A könyvhöz Herceg János írt szép utószót.

E kötetbe sok minden belekerült, mind Pesten töltött éveimből, mind itteni, második világháború előtti és utáni élményeimből, azonkívül képzeletemből s másoktól hallott történetekből merített írásaimból és vízióimból, mint pl. a Szenteleky Kornél halálát előérzően megírt Hé, kocsmáros, italt adjál! című.

Mivel a terveződési osztály említett főnöke hamarosan a fővárosban helyezkedett el, én lettem utódja, s délelőttönként, tíz órakor, én jelentgettem rejtnyelven Beogradba a központba Zoricának, a jelentést fölvevő tisztviselő-nőnek az új adatokat, amiről osztályunk hamaros megszüntetése után Isten veled, Zorica! címmel egy novellát írtam, mely 1960-ban, a Forum kiadásában megjelent *Már nem jön senki* című harmadik novelláskötetem utolsó írása.

Csak azt sajnáltam, hogy *Viharban* című kötetembe nem került bele az 1941–44. közötti magyar időkből vett néhány hosszú írásom, így pl. a Kien-gesztelő köszöntés, valamint az akkori székelyföldi származású igazgató által ide hozatott székely inasokról szóló Igazgatói kihallgatás, mely – fiatal szereplőkkel – félórás színdarabként is előadható, s mely tele van többektől fölpanaszolt mulatságosnál mulatságosabb kópéságaikkal, amikre az itt élő Szócs Dávid s a Kanadába került Bálint István még most is oly szívesen emlékszik vissza.

Mivel az ötvenes évek elején osztályunk munkaköre egyre csökkent, teendőit átvette logikusan a gyár műszaki osztálya, hiszen adatait – jobbjára – tulajdonképpen az szolgáltatta. Isvanyeckí, az akkori műszaki igazgató ekkor föl-kért, hogy menjek át hozzájuk, s végezzem tovább a beléjük olvadt osztály megcsökkent teendőit. Így lettem a műszaki osztály adminisztrációjának főnöke, aki szabad időmben nem egy novellámat kezdtem gépelni irodámban.

Bár 1955 végén 38 éves és néhány hónapos munkakorral nyugdíjaztattam magamat, tevékenységemet nyugdíjasként, négy órára csökkentett munkaidő-vel továbbra is lelkiismeretesen elláttam, de nemsokára egy hozzám beosztott, középiskolát végzett, rokonszenves crnogorac fiatalemberrel, aki rövid ideig utódom lett, s aki feleségül vette azt a szép és kedves óverbázi szerb leányt, aki – miként előbb már megírtam – az uralomváltás után utolsó beosztottként nálam dolgozott.

A gyárból végképpen 1960 augusztusában léptem ki, de mivel a gyárat nagyon megszoktam, miként Mindennapos látogató című elbeszélésemben megírtam, délelőttönként be-begyalogoltam volt kendergyári, erdő melletti, villa-szerű lakásomból a cukorgyárba, hogy ide vagy oda benézve s beköszönve be-térjek végül a központi többemeletes irodaépület hosszú, földszinti folyosójá-nak végén levő kis feketekávé-főző szobába, s ott én is megigyam napi por-ciómat.

Ugyancsak gyári háttérű írásom az utolsó kötetben megjelent Mit óhajt, ké-rem? is. De föl sorolhatnék még többet is. Vagy verbázi témagyökerűt.

„Messze, mesze...” indítóval kezdtem 1957-ben írni jelképes című, Katlan-

ban s egy urasági révészgazda Ilonka nevű kisleányáról szóló, fejezetekből föl-épített regényemet, mely 1958-ban szintén a Testvériség–Egység Kiadóvállalatnál jelent meg.

A könyv 11. oldalán azt írom a kisleányról, hogy az „uraság” az ő tudatában a függést, a valamennyiük életét beárnyékoló hatalmat jelentette, s a kiszolgáltatottságot meg ínséget. Mert annyiuk se volt, hogy jóllakhattak volna. S tetejébe apja, Egri Mihály révészgazda, nyomorúságukon való elkeseredésében többször betért a „zalai patkányfogó”-ba, s annyira ott feledkezett, hogy fizetésekor alig maradt valamije, mert a butikos tartozását levonatta.

Igen, a regényben – többek közt – azt óhajtottam érzékeltetni, hogy közvetlenül az első világháború előtt és alatt mily mostoha sorsa volt egy Budapest közeli grófi uradalomban foglalkoztatott munkáscsaládnak, és kisleányuknak mennyi minden kellett átmennie, a regény végén, hogy a világháború befejeztével áldozata legyen egy arra terepszemlélő csehszlovák monitor egyik, parancsnoka tudta nélkül, mulatságból partra géppuskázó matrózának.

A regényben ezenkívül történelmileg hiteles adatokkal bemutatta, hogy mily szomorú sorssal végződött a Ferenc József „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam” szavaival elindított háború az Olaszországból visszamenekülő magyar katonákra. Sajnos, B. Szabó György íróársam és barátom és Gál Lászlón kívül regényem két-három bírálónak nem tetszett. B. Szabó György viszont véges-végig kitarított mellettem, sőt buzdított, hogy itt-ott változtassak valamit, hogy regényem tökéletes legyen.

1960-ban jelent meg, nehezen, ezúttal a Forum kiadásában *Már nem jön senki* című harmadik novelláskötetem. Ezekben új tematikájú történeteket dolgoztam föl, itt-ott a változó világ kérdéseire fordulva, bennük az idősebb emberek helyét vizsgálva, s reájuk gyakorolt hatását érzékeltetve. Egyáltalában e könyvbe sorozott írásaim túlnyomóan új háttérűek. E könyvről dr. Szelei István írt annak idején, kiemelve tömör fölépítésüket.

Sokkal nagyobb sikert értem el az 1962-ben, ugyancsak a Forum kiadásában megjelent *Örvény* című negyedik novelláskötetemmel, melyről pl. dr. Bori Imre, mikor írt róla az újságban, megjegyezte, hogy Híd-díjat is kaphat.

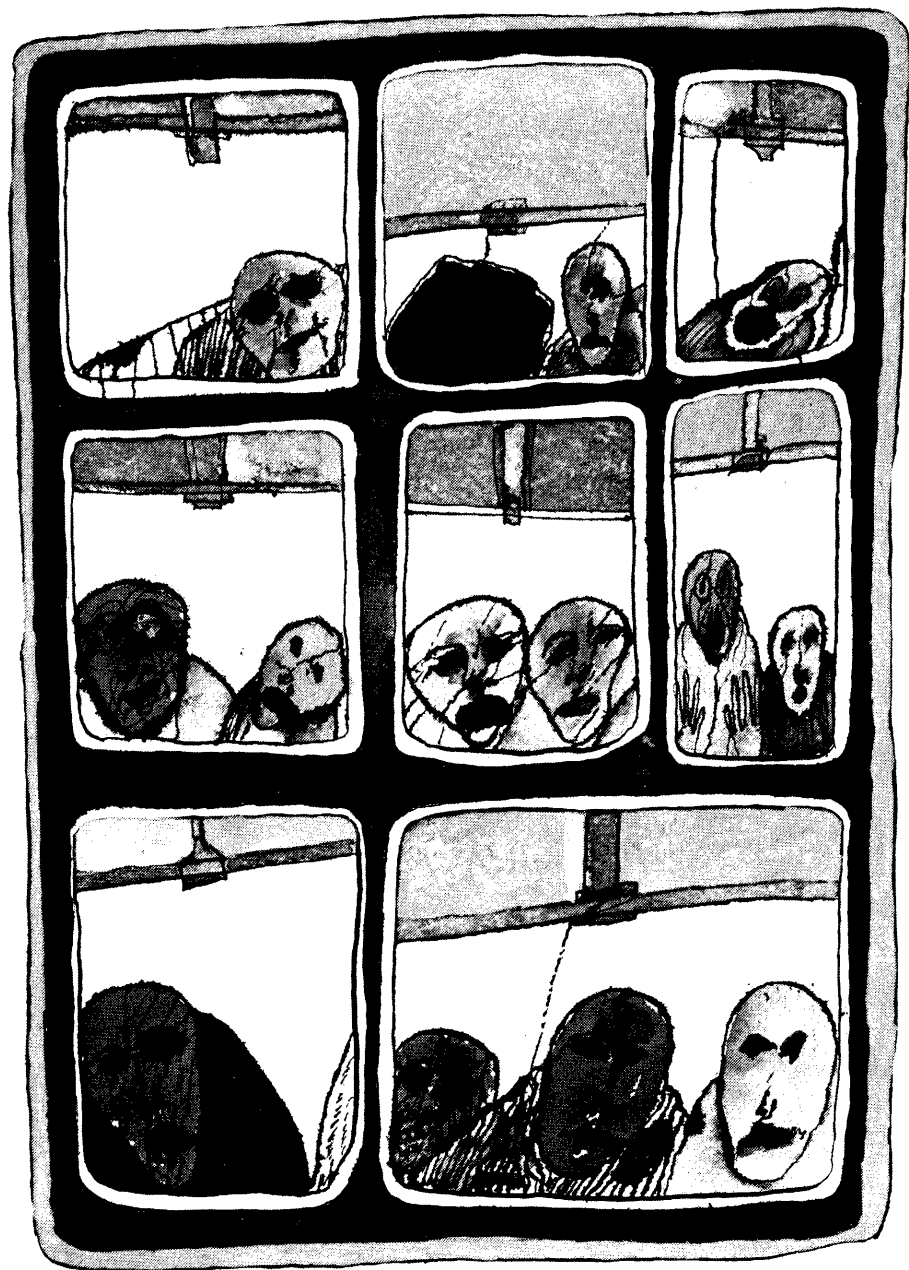
Bár 1964-ben egy nem biztosan vezető verbászi igazgató, szabálytalanul hajtva, elgázolt a cukorgyár felé vezető műúton, mintegy három hónap múlva felgyógyultam. E hírről értesülve, fölkeresett Farkas Nándor a Forumtól, valamint néhány közeli íróársam.

Ennek az évnek nyarán másolni kezdtem Tomán író barátom fölkerésére az általa kiválasztott és jubileumi kötetembe kerülő írásaimat, ami sokáig elfoglalt. E jubileumi könyvem *A csend víziói* címmel 1965-ben jelent meg Tomán László nagyon szép méltatásával. Az ez alkalommal a Forumban rendezett ünnepélyen Herceg János mondott figyelemreméltó köszöntőt, éppúgy, mint ahogy ő írt 1969 őszén megjelent *Muzsikáló messzeség* című utolsó könyvemhez kitüntető előszót.

Sajnos, 1967 végén elkezdtek a lakásunk előtt húzódó Delta kiscsatorna túl-só oldalán gabona és liszt tárolására egy kilencemeletes silót építeni, amely, amikor elkészült, teljesen elfogta dél felé a kilátást, úgyhogy nem láthattuk a távolabbi műúton közlekedő autókat, valamint odébb, a zombori vonalon tovaszáguldó és zakatoló vonatokat, sem rajta túl a felénk tárulkozó pusztaságot s a messziről halaványan odakéklő Fruška gorát, ami annyiszor hangolt írásra. (Lásd pl. A dombtetőről szóló költeményemet.) Emiatt arra határoztam el magamat, hogy majd harmincöt éves lakásjogom alapján lakást kérek a kombinátusunk által a város központjában épített, leghosszabb, ötemeletes új házban, amit teljesítettek is. Így kerültem be egy harmadik bejáratú, földszintes, háromszobás lakásba, melynek ablakai észak felé egy nagy térre s két templomtornyra néznek, dél felé pedig az utasokat szállító autóbuszok járta Sava Kovačević utcába. Igen, itt élünk feleségemmel 1968. június 10-e óta, de sehogy sem tudjuk megszokni, még most is idegeneknek érezzük magunkat, idegeneknek és otthontalanoknak. Ezért lélekben, nemegyszer, vissza-visszavágyom a régi évekbe, amikor erdő melletti villaszerű házunk ablakaiból, írásra hangolón, egészen a Fruška goráig is elláthattam, s ebből, mint pl. az Elment, nem egy szép novellám témáját merítettem. Megvallom, hogy különösen most érzem ezt nyomasztóan, amikor, amennyiben megérem, már a 80. év kopogtat üressé vált életem ajtaján, úgyhogy többször ki-kivágyom a régi lakásunkból odalátzó távoli pusztaságra – pillanat alatt nem lenni, megsemmisülni.

(1970)

OKOK ÉS INDÍTÉKOK

Előszó Szirmai Károly *Veszteglő vonatok* I (1910–1944) című, összegyűjtött novelláit tartalmazó kötetéhez

BORDÁS GYÖZŐ

Gazdag szakirodalma van már Szirmai Károly munkásságának, mi újat lehetne mondani most, összegyűjtött művei induló sorozatának útra bocsátásakor? És éppen ezekre a két háború közötti elbeszélésekre figyelt oda a kritika eddig is, annak tudatában természetesen, hogy a húszas évek vége és a harmincas évek eleje munkásságának az az időszaka, amikor nemcsak kibontakozik, hanem azonnal csúcspontjára is ér az igazi Szirmai-novella, minden jellemző isméréssel: témák és hangulatok dolgában éppúgy, mint a maga néha expresszionista, néha szürrealista vagy ugyancsak nem ritkán realista voltában. Az alap e novellák formai és tartalmi elemzéséhez adott, elég csak utasi Csaba Kalangyamonográfiájára gondolni, meg Herceg János, Bori Imre, Szeli István, Tomán László és Bányai János tanulmányaira. Az általuk behatárolt körön belül mozog a két magyarországi monográfus, Benkő László és Rónay László is.

Valamennyien a „lélek rezdüléseit” találják meg ezekben a szövegekben, a „lét és a nemlét” mezsgyéjén játszódó folyamatokat elemzik, minthogy – Utasi szavaival élve – „novellahősei is innen, erről a sávról indulnak, ide érkeznek, innen lépnek a semmibe, vagy éppen innen próbálnak menekülni”.

Szirmai novellái nagy általánosságban valóban két csoportra oszthatók: a valóság talajára épültekre és látomásos, víziós, tehát valóság felettiekre. De az olvasó, aki folyamatosan halad majd a kronologikus sorrendben közölt novellákon, gyorsan tapasztalhatja: mégis egy az a világ, amelybe Szirmai Károly bevezeti, függetlenül attól, hogy realista történet vagy „poetizált látomás” tárul-e majd elének. S ez a világ földrajzilag behatárolhatatlan, nem azért, mert csak nagy ritkán találkozunk novelláiban falutáblával, konkrét város- vagy folyónévvel, hanem mert nincs is különösebb funkciója a helynek; őt kevésbé a *hol*, sokkal inkább a *mi* kérdés foglalkoztatja. Érdekes paradoxona ez novellisztikájának, már csak azért is, mert jellegzetesen kisebbségi sorsban élő írja őket, a két világháború közötti „Beszélj az állam nyelvén!” időszakában. De nála ez a kisebbségi tudat csak a háttérben jelentkezik, csak onnan szűrhető ki, az elő-

térben pedig mindig az egyén lelkének a magánya, a magáramaradottság borzasztó gyötrelme látható, poroszkáljanak hősei Pest polgárházaiban, nagyvárosi szállodákban, színház- vagy koncerttermekben, avagy valahol itt a Duna és a Tisza közötti poros falvakban vagy a gázlámpás kisvárosokban. Szirmai novellabeli világának tehát nincsenek határai, mint ahogy a szárnyaló képzeletnek sem lehet konkrét teret szabni, pontosabban az őáltala bejárt tér akkora, amekkorát a gondolat bejárhat: végtelen. Még akkor is, ha csak egy tenyérnyi szobácskában fordul meg a hős, ha mindössze a temetőig és vissza vezet az útja.

Kétségtől bonyolult írói feladatra vállalkozott Szirmai már a kezdet kezdetén, a tízes évek legelején, majd pedig újraindulásakor 1927 táján is, amikor a szellemi és lelki tartalmak megragadását tűzte ki célul, elsőnek az akkor alakuló jugoszláviai magyar irodalomban. Nem csoda hát, hogy Szenteleky Kornél gyorsan fölfigyel rá, már 1929 nyarán boldogan közölve: „... sok örömmel olvastam írásait; képgazdagsága, nemes miszticizmusa, stílusának sajátos íze és ereje komoly értékeket jelentenek”. Már Szenteleky is a „lengye finomságot”, a „lelkes párás kontúrokat” és az „irrealitást” fedezi föl Szirmaiban, tehát olyan ismérveket, amelyeknek akkor ezen a vidéken irodalmunkban párja nem akadt.

Ezekből a Szenteleky-levelekből ered aztán Kafkával való párhuzamba állítása is, akit írónk – önéletrajzából tudjuk – nem is ismert, nemhogy olvasta volna. De az is kétségtől, hogy sorsukban és írói munkásságukban is van hasonlóság. Mert amennyire Kafka a világirodalomban az elidegenedés egyik legnagyobb írója, úgy Szirmai is minden bizonnyal ugyanaz szűkebb pátriánkban. És a sehova se tartozás Szirmaiánál is éppúgy kimutatható, mint nagy kortársánál. Félig szláv, félig magyar családban született, és a Skalin vezetéknévre hallgatott, Pesten jogi doktorátust szerez, de nem jut hivatalhoz, a verbászi cukorgyár tisztviselőként alkalmazza, de ő írónak érzi magát. Még ez a környezet sem fogadja be egészen, mert Pesten hagyva első feleségét családi problémákkal is küszködve szöki meg, Fuimus álnév mögé rejtje valódi kilétét, Szenteleky pedig erővel a Késmárki álnevet erőszakolná rá („különösen a Helikonba szeretném, ha friss és jó hangzású pseudonymmal közölném dolgait” – írja 1930 szeptemberében). Kell-e több ahhoz, hogy az ember mindenütt idegennek érezze magát? S éppen egy olyan, mindenre a szeizmográf érzékenységgel reagáló embernek?

Első novellája, az *Imrike* is egy haldokló gyermek lázálmának a leírása, amelyben mint később is annyiszor, a múlt emlékképei és a jelen történései mosódnak egybe. Téma és forma tekintetében is már prototípusa ez a későbbi elbeszélések jelentős hányadának. Figyeljük meg, hogyan ábrázolja itt a haldokló gyermeket: „A félelmetes, komor éjben pedig megállott újra a haldokló csend, s a kisfiú reményvesztett, üveges szemekkel és ölelésre merevedett két karral bámult ki örök mozdulatlansággal az ablakból belátszó fekete fenyvesek

felé.” A csend szimbolizálta félelem, bizonytalanság és végső fokon a halál később még erőteljesebben, még expresszívebben jelentkezik novelláiban. Az éjben, ijesztő, végtelen pusztán robogó, majd nem tudni, miért hirtelen megálló vonat utasai a reménytelennek tűnő hosszú várakozás után valami történésnek lesznek tanúi: „Halk nesz a kocsioldalon. Valami fölfelé tapogatózik majd, ablaküveg zörren, s vékony hangú karcolás sürol rajta végig: éles, kemény köröm. Mindenki egyszerre kifelé fordul. S iszonyodva torzuló tekintettel mered a fekete ablakra, melyről üvegre tapadó sárga arccal néz be rájuk a rettenetes CSEND” (*Vesztéglő vonatok a sötétben*).

Ezekkel a csendnovellákkal már valójában a halálnovellák előszobájába lépünk, mert Szirmainál a kettő már-már ugyanaz: a csend szüli a halált. Jellemző módon azonban az író aránylag ritkán lesi meg a halál pillanatát, mint mondjuk, az *Illés, az amerikai* című novellában, leginkább megelőzi a halál. Alakjai, mint a halottképek, közvetlenül a halál beálta után érkeznek, a tűzhelyben még langyos a pernye, de a halott keze már hideg (*A tűzhely előtt*), s így van ez *Az idő hídján* vagy az *Utolsó látogató* esetében is. Mintha csak egy vihardúlta rózsakertben járna az író, hogy konstatalja a tényt: minden elpusztult. Egyetlen sikoly minden ilyen típusú Szirmai-novella, ténymegállapítás utáni tehetetlen kiáltás.

A témák látszólagos hasonlósága ellenére mégsem egysíkúak ezek a novellák, mert a halálhoz vezető okokban, az indítékokban megtaláljuk azokat a különbözőségeket, amelyek túlmutatnak a látszatonosságon, s jelzik – mint térképeken a sötétebb és világosabb barna színek az alacsonyabb és magasabb hegycsúcsokat – a halálérzés intenzitását. *Az utolsó ház* című, a halott szülőikkel való találkozását így vezeti be: „Csak mentem előre, magam előtt láttam a vörhenyes, végtelen, őszi pusztát, az országút hosszú, egyenes csíkját s a föld pereméig sorakozó nyárfákat. S bár az éles északi szél vágta arcomat, mégis úgy tetszett, hogy semminek sincs köze a valósághoz, minden reszkető kép, amelyet a következő pillanat elfújhat, örök sötétségbe léphet. Magam sem voltam több bizonytalan lebegésnél, s a nap csak fölfestett visszfénye egy távoli napnak”, hogy aztán: „szóltanul néztük egymást, mind akik tudják, hogy ennek így kell lennie. Talán le is hajtottuk fejünket, de nem sírtunk. Utána fölléptem a tornácra, s megfogtam apám kezét. Lassan bemélyedtem, mint a tészta vagy puha anyag, és úgy maradt. Megborzongtam. Éreztem, hogy apám halott, s anyám is. Odabenn a házban most jéghideg van, s nem lehet tüzelni.”

Szirmainál még a víg mulatozásokon is ott kísért a halál. A *Marionett-kert* című novellában például a vigadozást egy „rikoltott különös hang” zavarja meg, ami fonákjára fordítja a táncot. Ezután: „Mindenki megremegett. Félajult szorongás kerítette hatalmába a táncolókat. Fullasztóvá sűrűsödött a levegő. De senki sem tudott megállni. A táncot folytatni kellett. Büvületben, elvarázsoltnan. Az ütem így parancsolta. Tovább kellett keringeni. Már nem a muzsika

hangjára, hanem valami mindent áthatoló, rettentő csontfurulyáéra. Hogy a lihegésbe fulladt tánc végén az ember egyszerre szemtől szembe találja magát a kezét szorító s azt többé el nem eresztő Halállal. A Halállal, egész förtelmességében, borzalmasságában. Behorpadt orrával, foszlásnak indult húsával, kiütöközött hullafoltjaival.”

Szirmai novelláiban a látomás a valóság tartozéka, ám a vízió teszi egyúttal erősen poétikussá is szövegeit. Egy szubjektív állapotot objektivizál, s ezért adja át helyét a valóság a látomásnak. Ezekben a víziókban ugyanis megszűnik a tárgyi lét, minden visszájára fordul, minthogy itt már nem az élők irányítják a holtakat, hanem éppen fordítva, a holtak az élőket. Ezért kell az időt is kívül helyezni a valóságon, mint ahogy nála mindig minden „kívül” és nem „belül” van. A fonákhelyzetre való rádöbbenés lehetett Szirmai üzenete számunkra, s igazat kell adnunk Bányai Jánosnak, aki a legmélyebbre látva a halálnovellák lélektanában, mondja; „A végérvényes elmúláson túl is jelentéssel telítettek ezek a novellák. Az emberi döbbenet, a rémület csak sejteti a végső szituációt, az utolsó pillanatot is az élesen látás, a pontos leírás, a körültekintő közlés eszközével eleveníti meg. Így, ezekben a novellákban a képek, a leírások részletes jelentést hordoznak, egyrészt ellenőrizhetően a reális elemeket tartalmazzák, ugyanakkor a halál közelében szimbolikusakká válnak. E két jelentésréteg állandó összejátszása, a reális és irreális, a konkrét és a jelképes, a prózai és a költői, az álom és a valóság közötti feszültségrétegbe helyezi Szirmai Károly írásait. Voltaképpen a közölhető és a közölhetetlen állandó összefüggés-láncolatát mutatják így az írások, kiemelkedve a pusztá közlésszintről, és felemelkedve a költői dokumentumszintre”.

Már ebből az idézetből is nyilvánvalóan kitetszett, hogy ezek a novellák akár prózaversekként is fölfoghatók, mert nyilvánvaló, hogy Szirmai Károly kép-associációi, érzelemmel telített jelzői és tájleírásai inkább költői, mintsem prózai fogantatásúak. Első írói sikerét, *A hollót* sokan prózaversnek minősítették, jogosan. Ezeket a sorokat pl. nyugodtan versbe is lehetne tördelni: „Fönn, az egyik kiálló kőszirten magányos holló. Csak maga magát kívánó, társtalan, büszke. Kopár, csalódott célhozérésében a nagyszerűnek festett, koldus álomvalóságban”. Vagy: „Pusztá kőszirt, magányos madár. Szárnyak szabadsága: álom, lelkek börtöne: nagy természet. De kinyújtóznak néha a vágykarok, s megfeszülve, szétverik a börtönfalakat. S ki tudná megmondani, mi a fontosabb: a vágyak élete-e, vagy a kemény, kíméletlen valóságé?”

Szirmai novelláit elemezve nemegyszer, akár a versben, a táj vagy érzelem egy adott hangulat felkeltőjévé válik. Ezért mondjuk azt, hogy minden novella egy-egy sikoly, egy-egy felharsanó kiáltás. Úgy érezzük, az írónál az értelem mindig összefonódik és együttműködik az intuícióval, különösen olyankor, amikor mint egy különös lelki kirándulásra, ruccan ki egy más világba. Ilyenkor jelennek meg a látomásokká növekvő expresszív szimbólumok, az időtlenség

egyfajta áramkörében való lebegés is. Szerintem innen Szirmai novellisztikájának az a kettős megítélése kritikusai részéről. Mert való igaz, hogy írásaiban mind az expresszionizmus, mind a szürrealizmus stílusjegyei kimutathatók, bár azt is tudjuk, hogy legalábbis tudatosan – egyik izmusnak sem hódolt. Ezt egy Pap Józsefhez intézett levéltöredékével is alátámaszthatjuk: „Én – írja 1964-ben –, noha elég sok izmust megéltem és túlélttem, nem találok ezekben a nyelvileg túltengő brillírozásokban semmi élvezetet. Mintha csak a szavakkal s talán beteges hajlamokkal való dicsekvéssel íródtak volna.” Szirmai látomásainak tehát semmi esetre sem a kordivat szabott medret, hanem inkább az írói életérzés, az a fájdalmas dekadencia, amelytől sem emberként, sem íróként menekülni nem tudott.

Ha az életrajz szemszögéből vizsgáljuk a kötetében szereplő novelláit, illetve hőseinek világát, azt is észrevehetjük, hogy a hontalanság, az elvágyódás és a kései visszatérés valójában mindig autentikus élménykörét fogalmazza meg újra és újra. Éppen ezért hőseit sem várhatja más, mint egy-egy elárvult szoba, kihalt utca, gondozatlan sírhely. A következőket: „Van egy nagyobb lélegzetű témám is – írta 1969-ben. Ezt az indította el bennem – hogy korom ellenére is – nagyon szeretek hosszú utakat megtenni, mikor is váratlanul oly városrészek, házak, vagy a régi pesti vurstlihoz hasonló vásári részek botlanak eléem, amelyekkel valamikor már találkoztam, csak azt nem tudom, hol, talán előbbi életemben, olyannyira ismerősek és vonzóak. Többször történelmi időkbe pottyanak váratlanul, nemegyszer a német középkorba vagy más világba, s ezekből a különös lelki kirándulásaimból szeretnék valamit felépíteni.”

1925-től Verbászon is csak jövevények vették körül, akik közül sokaknak ugyanaz volt a problémájuk, mint Szirmai Károlynak, pfalzi és württenbergi németek, a Kárpátokon túli ruszinok, betelepülő szerbek, magyarok, csehek. Mindenki jött valahonnan és elvágyódott valahová. Ezt érezte át és ábrázolta Szirmai. Akiknek novellái szóltak, nem sokat értettek belőle. Ő is, mint anynyian, az utókornak írt.

AZ ÉJSZAKÁK MOTOROSAI

B O R I I M R E

Szirmai Károly 1927-ben a *Veszteglő vonatok a sötétben* című elbeszélésében már a rettegés és a félelem novelláját alkotta meg. Látomás volt az, holott a szöveg minden apró részlete valóságot beszélt ki. Valóság volt a sötét éjszakában a hosszan elnyúlt vasúti szerelvény nehéz tömege, a kivilágított kocsiabla-

kok gyöngysora, s még inkább az ablaküvegek mögött az előbb kíváncsiskodó, majd nyugtalankodni kezdő, végül rettegő emberek.

Ez a novella még egyértelműen költői lelemény megfogalmazása volt, s bár Szirmai Károly már „helyi színeket” is felhasznált, hiszen a „végtelen pusztáról” beszélt, maga az érzés téren és időn kívülnek tűnt. Jellemző lehet, hogy a rettegésnek és fenyegető erők jelenlétének az érzése tovább is kísértette az író, újból és újból megfogalmazta, újabb és újabb elbeszélést írt a félelmet érző emberről. Ezek között az újabb elbeszélések között a legmeggyőzőbb az 1959-ben született *Az éjszakák motorosai* című novella.

Azt gondolhatnánk, hogy Szirmai Károlynak az életéből vagy emberi természetéből fakadó érzését találjuk ezekben a rettegésnovellákban. A Szirmai-irodalom azonban azt tartja, hogy egyetemes érzésről van szó, korézésről, amit a leghatásosabban Franz Kafka fejtett ki, aki – miként Tomán László emlékeztet rá – csak két esztendővel volt idősebb, mint Szirmai Károly. Nem véletlenül egyik kritikusa úgy tartja, hogy *Az éjszakák motorosai*ban a „valóságból fakadó rettenetes valótlanúságérzet fokozódik lázálommá”.

Bizonyos, hogy sok rokonvonás kapcsolja össze az egykori *Vesztglő vonatok a sötétben* című elbeszélést *Az éjszakák motorosai* című novellával. Mintha iker-elbeszélésekről beszélénk, illetve mintha ugyanerről a világról készült fényképfelvételnek fényképét és filmbeli negatív képét szemlélnénk. A keretek azonosak: előbb a vasúti kocsik szűk fülkéiről van szó, amelyekben ott ülnek hatosával-nyolcasával az emberek és félnek, 1959-ben egy város bérházainak szobáiban, a leengedett rolók mögött leskelődnek és félnek az emberek. Zárt világok ketreceiben vannak tehát az író szerint az emberek 1927-ben és 1959-ben is! Azonos az emberekben élő félelem és rettegés, de amitől félnek, az már az új elbeszélésben nevet is kapott, mert már nem a „Csend” ölt testet, hanem a motoros huligánok bandája tartja rettegésben a meg nem nevezett kisváros lakóit. Találunk megfordított helyzetet is. Az első ilyen természetű elbszélésben a környezet rajza az elsődleges: az író nézőpontja inkább kint van, meszszebb a közvetlen történések színhelyétől, mert a szem beláthatja az egész vasúti szerelvényt is, és csak akkor közeledik az írói figyelem az emberekhez, amikor *meg akarja hallani* a CSEND körmének kaparászását az üvegen. *Az éjszakák motorosai* című novellában ellenben az író teljességgel az emberek világában helyezi el nézőpontját, az emberekkel együtt figyelni szorongva, a motoros banda elszáguld-e a ház előtt, vagy megáll, becsönget, és végez a lakókkal.

El is mondtuk most, mi történik valójában *Az éjszakák motorosai* című novellában. Nem valóságos történet az, amit elmond Szirmai Károly, hiszen másról nincs szó, s más nem is történik, mint az, hogy az emberek várnak és félnek, míg az utcákon motorbiciklizők száguldoznak – megtestesítve a véletlent, a fenyegetést, a riadalmat és a terrort. Tehát az 1959-es elbeszélés ott folytatódik, ahol az 1927-es története megszakad, de mind a kettőnek éles, hallható és hatá-

sos a csattanója. S még a két elbeszélés utolsó mondatainak igéi is rokonok: a CSEND *karcolja* az üveget, a motorosok *kocognak* az ajtókon. De hogy a két elbeszélés között van más összekötő kapocs is, azt egy hasonlat bizonyítja talán a legmeggyőzőbben. A *Veszteglő vonatok a sötétben* első bekezdésében ezt olvassuk: „A kerekek közt – elnyújtottan – recsegés-ropogás hallatszott, mint ha ezer és ezer zúzódo csont *diribdarabra töredezett volna.*” Az *Éjszakák motorosai* negyedik bekezdésében pedig a következő mondatot találjuk: „Tizenegy felé, egyre jobban erősödve, megszólalt jobb kéz felől a jól ismert motorkelipelés, mely leginkább *egy csontokat fűrészelő gép* tompán fogazott, egyenletes hangjára emlékeztetett.”

E csonthasonlat pedig arra ösztönzi az olvasót, hogy Szirmai Károly elbeszélésének ne csupán az úgynevezett tartalmi értelmét taglalja, hiszen azt a félelem, a rettegés, a fenyegetés és a veszélyeztetettség érzésének fogalmában könnyűszerrrel össze lehet foglalni, s jól látható, hogy mindez a várakozáshelyzet elemzésében fogalmazódik meg. Mert arról is szó van, hogy a éjszakánként garázdálkodó motorosok *érkezését várják* a város lakói, az a remény élteti őket, hogy nem hozzájuk tévednek be az embertelenség e modern „lovagjai”.

Érdemes ugyanis figyelni Szirmai Károly elbeszélő modorára is, arra a módra, amelynek révén ellőállítja az elbeszélésben a várakozás, a rettegés benyomását. A novella első bekezdéseiben maradéktalanul ott a félelem érzése, s ezeknek a bekezdéseknek olyan erős a hatásuk, hogy az elbeszélés egész menetét meghatározzák. Akkor is érezhető hatásuk, amikor már a közlés sajátos elemei nem olyan erőteljesen vannak jelen az elbeszélésben. Jól érzékelhető például, hogy az első bekezdést az igenevek uralják, és az egész novellában jelen lévő alapérzést beszélük ki. A *félelmesen fekvő éjszaka*, az *elneptelenedett utcák*, a *félhomályban szorongva álldogáló házak*, a *kimerészkedni* gyáva emberek, az *utcára némán leskelődők* – ezek a kifejezések jelentésük sokrétűségével nyomban ráütik pecsétjüket a novellavilágra. Mert a félelem sugallatain túl a cselekvések tartóssága, gyakoriságának kifejezése is benne van ezekben a grammatikai formákban. Annál is inkább, mert a két kulcsige is itt van már: a szorongást és a leskelődést (ebben a várakozást) kifejező módon.

Egy következő bekezdésben ellenben a névszók, elsősorban a főnevek és a melléknevek az uralkodó szófajok, s amikor egy-egy jelzősoron fut végig a szem, vagy halljuk a mondatokat, akkor valójában mintha végigberregne a világon az a bizonyos halált hozó motorkerékpár: „Az előrs, a portyára kelt éjszakai motorosok előkémlelője volt ő. A többi fekete bőrsapkás, apró, tompán fogazott kepeléssel a szikár csontváztrözzsel előredőlvé, hosszabb-rövidebb időközökben, hármásával, négyesével, ötösével később jött utána, ezzel is fokozva az ablakoknál meghúzódók rettegését, kik szorongva gondoltak arra, hogy vajon hányan jönnek még, félelmes fölvonulásuk mikor ér véget?”

A sok jelzőként felsorakoztatott melléknév a látvány részletes leírásával a

rettegés okát hivatott az olvasóval közölni. Nem véletlenül említettük természetesen a lovagképzetet a halál-motorosokkal kapcsolatban. Hogy egy kis zárt, öntörvényű társaság terrorjáról van szó, azt éppen ez az idézett bekezdés közli igen meggyőző módon. Ám csak ezzel lesz teljessé az a benyomás, hogy ez a Szirmai Károly-elbeszélés minden részletében harmonikusan szervezett, a műalkotás ismérveit hordozó szöveg, s hogy remekmű a maga nemében! (1989)

GONDOLATOK SZIRMAI KÁROLY NYELVI STÍLUSÁRÓL

L Á N C Z I R É N

Különös világot teremtett Szirmai Károly. Olyan világot, melyben rosszul érezzük magunkat. Mert komor és sötét, mert minden lehangoló, mert titokzatos hatalmak uralkodnak. Sivár és idegen világ fogad bennünket, melyben félelemérzés és szorongás lesz úrrá rajtunk. A halál, az elmúlás, a magány, a hontalanság, az idegenbe szakadás, a szomorú és kiábrándító hazatérés, a kilátástalanság Szirmai motívumai és központi témái is. Olyan szavak ezek, melyek még ha önmagukban állnak is, kellemetlen hangulatot keltenek. A kontextusban pedig hangulati értékük még inkább telítődik, akkor is, ha kimondatlanok maradnak. Mert a halál, az elmúlás mindenkor fájdalmas hangulatot áraszt, pl. akkor is, amikor a Csend utca látogatóját apja helyett a halál ténye fogadja, vagy amikor a gyászmenet hangjai idézik az elmúlást. A lehangoltsággal a kísértetieség párosul, ha a hozzátartozó a halottakkal mint élő emberekkel találkozik, akikkel beszélget is. És nemcsak szomorú, hanem kiábrándító a hazatérés élménye *Az emlékezet városában* című novellában. Félelmet és szorongást áraszt a klasszikussá vált vízió, *A veszteglő vonatok a sötétben*. És sorolhatnánk tovább a kellemetlen érzések egyéb árnyalatait is egy-egy novellára utalva, de ettől eltekinthetünk, mert a novellákra, pontosabban az egész életműre jellemző témákról, motívumokról, valamint azokról az érzésekről, melyek hozzájuk párosulnak, írtak már az irodalomtudósok, s értékelték is az egyes Szirmai-köteteket.

Szirmai nyelvének, stílusának sajátjaival azonban eddig még nem foglalkoztunk. Ez persze nem jeletni azt, hogy néhány fontos megjegyzés az író nyelvéről nem kapott helyet az értékelésekben. Herceg János írja például, hogy „Egyszerűsége, világosságra, szabatoságra való törekvése stiláris szempontból tömörebbé tette írásait...”, Tomán László megemlíti néhány Szirmai alkotás szóösszetételét, s megjegyzi, hogy „írásaiban tobzódnak a színek, később

azonban mindinkább egyszerűsödik a nyelve, eljut szinte a meztelen stílusig, amely már csak a legszükségesebb szavakat engedi meg, még újabb víziós írásaiban is fukarkodik a szóképekkel”. Bányai János is kitér néhány nyelvi jellegzetességre a *Szilveszteri látogatásról* írva: „A leírások sohasem lépik túl a köznyelvi szintet, a jelzők gyérek és mindig megszokottak, a mondatok egyszerűek és csak a lassú közeledés, a felismerés, majd a távozás monoton ritmusát követik. Mindez elsősorban hangulatot közöl...”

Az érzelmekeltés és gondolatátadás eszközeit érdemes közelebbről is megvizsgálunk, hiszen a tartalmat a nyelv elemei, a nyelvi jelek továbbítják. Közülük az író tudatosan válogat, s a választások egymásutánjában alakul ki egyéni stílusa.

Szirmai központi témáinak, vagyis a tartalomnak legjobban megfelelő kifejezőeszközök a rossz hangzású, kemény és sötét színezetű szavak. A rossz hangzás különleges szerepet kap a novellákban, a víziókban, a halottak látogatásában, az allegorikus novellákban egyaránt. A hangoknak, éppen úgy, mint a zenei hangsornak, lehet bizonyos hangulata, tekintet nélkül a hozzájuk fűződő értelemre, írja Gombocz Zoltán. A hatás a hangok gyakoriságával érhető el, a mondat pedig felerősíti, előtérbe állítja egyik vagy másik sajátoságot. A mű „hangszerelését” az határozza meg, hogy milyen a palatális és veláris, illetve a sötét és világos hangok, valamint a kemény zöngétlen és a gyengéd hangulatot idéző nazális mássalhangzók megoszlása. Tegyük próbát. Első példánk legyen a *Viszontlátás* záró mondata: „A kopár, szürke falak visszakiabálták iszonyodó tiltakozásomat.” A mondatban az r, t, k mássalhangzók és a sötét magánhangzók, az o és a dominálnak, és a szavak jelentésüktől függetlenül is kellemetlen hangkombinációkat hoznak létre. Vagy nézzük meg ugyanilyen szempontból *A veszteglő vonatok a sötétben* néhány mondatát: „Könyörgő, vonagló fájdalommal szállt föl, s halálsóhajba veszve hullt alá. Mindenki érezte, hogy a nagy, fekete titokzatos pusztaságban egy ember haldoklik.” „S iszonyatba torzuló tekintettel mered a fekete ablakra, melyről üvegre tapadó sárga arccal néz be rájuk a rettenetes CSEND.” Az első idézett szövegrészben sokkal több a sötét magánhangzó, mint a világos (32, ill. 16, azzal, hogy a legélesebb magánhangzót, az i-t is a sötétekhez soroltam). A mássalhangzóknál fordított az eloszlás, ötten kevesebb a kemény mássalhangzó, mint a lágy, az utóbbiak azonban nem javítanak a hangkombináción. A második mondatban 18 kemény és 7 lágy mássalhangzót találunk, s a világos magánhangzók száma alig haladja meg a sötétekét. De ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy a világos e három szóban kemény mássalhangzókkal együtt alkotja a szavak hangtestét, s azok hatására kellemetlen hangkombináció jön létre. (És arról sem feledkezhetünk meg, hogy a szavak jelentései, és a hozzájuk fűződő képzetek elfeledtetik a hangok esztétikumát. Ez figyelhető meg a fájdalommal, halálsóhajba, haldoklik szavak esetében is. A lágy l nem teszi kellemes hangzásúvá egyiket sem.)

A hangutánzás mint akusztikai jelenség is sajátos hangulatot biztosít a novelláknak. *A veszteglő vonatok a sötétben* című novella tele van hangutánzó igékkel és a belőlük képzett főnevekkel, melyek pusztán hangzásukkal felidézik a félelmetes zajokat: az ütközők összevissza *csörömpöltek*, a mozdonyok még egyszer *felsisteregtek*, *megzörrent* a pályaszél kavicsosa, léptei a lejtős oldalon *koppantak*, ablaküveg *zörren*; félelmetes *roppanás* hallatszott, csak messziről hangzott tovább a megtorpant mozdonyok lázas *pöfékelése*, *kattogás* hallatszott, *recsegés-ropogás* hallatszott, *csattanás* követte stb. Példákat más novellákban is találhatunk. Az *Üzent az ősz* című novellából valók a következő példák: zürzavaros *gágogással* vetődtek tova, valaki a vaskilincset *csattogtatta*, nekive-tett térdek *dörömböltek*, öklök *dörömböltek*, a rézkilincset *csattogtatták*. Ezek a szavak is tele vannak ábrázoló erővel, és kellemetlen hangulatot árasztanak.

A hosszú szavak akusztikailag tartalmasabbak a rövideknél, ebből következően kifejezőbbek is. A már említett szempontot figyelembe véve, tehát mert rossz a hangkombinációjuk, kellemetlen hangzásúaknak tekinthetők *A vén mesemondó* egyik mondatának kiemelt szavai: „Egyszerre kihagyott az élet lüktető érverése, s a *járműtorlaszok* és *zürzavarbarrikádok hullámtörőiről* káromkodva loccsant vissza a felnyomott *emberhőmpöly*.”

Míndez azonban nem jelenti, hogy Szirmai novelláiban nincsenek jó hangzású szavak. Akusztikailag nézve kellemes hangzásúak a következő szókapcsolatok: „fiatal nyárfák álldogáltak merengve”, „állandóan szóló verklímuzsikájával”, „déli oldalán sétálva” stb. (*Különös kedvtelés*)

A hangok nem gyakran ugyan, de összecsengenek a prózai szövegekben is. Íme néhány példa Szirmai alliterációi közül: „hideg eső verte végig a vaksötét ablakokat”, „Be kellene menni, s gyertyákat gyújtani, hogy egész éjszaka égjenek”, „zagyva, zürzavaros hangokat csapott fülébe a szél” (*Medekné*), „Sínpár sínpár mellett, vonat vonat hátán”, „kemény kőlap” (*A sárga állomás*), „feketén fénylő tollak”, „kemény kíméletlen valóság”, „keringés, keringő repülés” (*A holló*); az összecsengés a szó ismétléséből is eredhet, s a hangzás oldaláról nézve fontosnak számít. Pl. „végig-végigjajongott” (*Üzent az ősz*), „áttetsző árnyékként egy árnyékvilágban (*A Csend utcában*), „fel-felmorajló őszi szélvész”, „meg-megújrázó, hideg eső” „hátra-hátrapillantva, visszacsoszogott a konyhába” (*Medekné*) stb.

Az írások atmoszférája mégis a szó segítségével teremthető, a szó pedig nemcsak hangok sora, hanem jelentéssel is rendelkező nyelvi egység. Szirmai a lehető legjobban kihasználja a szavak hangulati erejét. Erős érzelmi töltésű szavakat halmoz, olyanokat, melyek rosszat, kellemetlen dolgot jelentenek, és a hangkombinációjuk is rossz. Ehhez persze sok minden társul még, attól függően hogy milyen kontextusban fordulnak elő. Tekintsük át először is a következő szószerkezetet (*A holló* első részéből való mind): komor márciuselő, sűrű napjai, gyászoló nagypéntek, kísérteties robozások, túlvilági kórus, örült

gúnykacaj, vágató üldöző rémseregek (sikitása), tompa halálhörgés, irtózatoss csend, lélekdermesztő orgia. Jelzős szerkezet valamennyi, és a néhány semleges jelzett szótól eltekintve mind negatív előjelű, akár a szövegből kiszakítva is, a jelzőként szereplő melléknevek illetve melléknévi igenevek pedig telítetté tesszik, növelik kifejező értéküket, tehát a semleges alapszó is kellemetlen hangulatúvá válik. De végeredményben nem is az egyes szerkezetek hangulata a fontos, hanem az egész szövegé. Az egész szöveg azért válik komorrá, kísérteties-sé, mert a példaként említett szavak egy része felsorolásban szerepel. A *csend* is új jelentést vesz fel a környező szavak hatására. Csak az utolsó bekezdésben oldódik fel a kísérteties hangzavar, többek között a „tavasz friss, üde lehelete” jelzős szerkezet hatására. A 30. rész hangulata is hasonló az elsőéhez: „Végző elfáradás: Megkegült, fejetlen körbenforgás, koponyát átverő, örült, vad hullámok, föllázadt vértenger, ereket ostromló vérzivatar.” A nominális mondat jelzős szerkezetek egymásra halmozása, mégis tele van dinamikával, az igeneveknek köszönve.

A vén mesemondó lakóhelyét is szemléletesen festi meg, eszköze, mint általában, itt is a mondatrészhalmaz: „Künn lakott a nagyváros szélén, dohogó gyártelepek szomszédságában, elhanyagolt, kormos proletárnegyedben, folyton füstölő salakhegyek közelében.” Egészen más érzést sugall, de hasonló eszközökkel megjelenítve nagybetűs Város: „S vágyakozva tekingetett a parányi fénypontok felé, melyek ott pillogtak a nedves ködhomályban... a pici lámpások megcsillantak új helyeiken, s parányi szívük harcoss bátorsággal dobogott bele a szemben elsáncolt Éjszakába. S amint elnézte a nyomorúság összebújtató melegségében boldogan csillogó apró szemüket, csodálatos szépnem tetszett a sok millió fénybogár türelmes világepítése.

Ugyancsak ellentétet és részletező leírást találunk melléknevek halmozásával a *Különös kedvtelés*ben: „bekukkantott keskeny, barátságtalan legénylakásába, mely egyike volt a félhomályos folyosó két oldalán cellaszerűen sorakozó vállalati bútorozott szobáknak...” és az ellentét: „sorra vette a napfényben sárgálló déli oldal színes balkonú emeletes házait, szokása szerint itt is eljátszadozva a gondolattal: vajon melyik lakást választaná, ezt a szembeeső, barátságos, virágcserepes balkonú második emeletit-e...”

A *Lázadás* magányos öregasszonyainak lakóhelye is sötét és sivár: „A magányos özvegyasszonyok egy nagy, nyolcemeletes, régi, hamuszürke épületben laktak. Mindegyik külön, keskeny, cellaszerű szobában. A rideg, szerzetesi egyszerűségű szobák hosszú, fehér, félhomályos folyosók két oldalán sorakoztak. A jobb oldaliak ablakai szűk, barátságtalan udvarra nyíltak, a bal oldalaiaké: rideg, külvárosi utcára.” Ez a környezet a háttérre annak a szorongással teli világnak, melyben a magárahagyott özvegyek éltek.

A hazlátogatót sem várja vidámabb környék: „Alacsony kapu állta utamat. Nyomorúságos, palánszerű alkotmány. Két görcsös kapufa s néhány hosszú,

vastagabb dorong, csak úgy keresztülhajtva.” (*Az utolsó ház*) A kapu, az ajtó mindig csukva van, és hideg van, ilyen környezetben a fehér csipkefüggöny is a hidegséget árasztja: „A kiskapu be volt csukva, csakúgy a lakásajtó is. A konyhában minden a maga régi helyén állott, s minden tisztán csillogott, mint anyám életében. Csak hideg volt, csontot átjáró hidegség. Érezni lehetett, hogy évek óta nem fűtöttek. A szobába nyíló fehér ajtón ott volt a régi, fehér csipkefüggöny.” (*Bátyámnál*) A leírások pontosak, részletezők, egyszerűek és dísztelenek. És így hatásosak.

Szirmai világában szinte minden fekete vagy szürke, csak az állomások sárgák, ahova megérkezünk, vagy ahol végleg elveszítünk valakit. *A fekete városban* fekete vagy szürke az autó, fekete ruhás asszonyokat látni és súlyos feketék a hangok; fekete a vaskilincs és a ház és fekete csend van (*Üzent az ősz*), fekete az utca, az arc, a koporsó, és feketén tombolnak az éjszakák (*Medekné*), fekete éjszaka emlékei maradtak a szobában (*Bátyámnál*), és fekete a táj, fekete, titokzatos a pusztaság, ahol a vonat vesztegel stb. A szürke is a sivárságot juttatja eszünkbe azokban a kontextusokban, ahonnan a szavakat kiszakítottuk: szürkébe öltözött járókelők vannak az utcán, szürke üvegtáblások az ablakok, hideg szürke a márvány és a vízfelület is szürkéllett (*A sárga állomás*), az épület is, a fal is szürke. (*Halott táj, Vizontlátás*)

E két színnév mellett említsünk meg még egy kedvelt melléknevet, mely szintén hozzájárul a különös világ hangulatának megrajzolásához, ez pedig a zürzavaros. Kifejező erejét Szirmai jól megérezte, ezért is él vele újra meg újra. Például: zürzavaros gágogással vonulnak a vadludak (*Üzent az ősz*), zürzavaros időről van szó a *Vizontlátásban*, zagyva, zürzavaros hangok és zagyva, zürzavaros kiáltások hallhatók és a vaksötétség is zürzavarosan sikongató (*Medekné*). *A vén mesemondó*ban is a hangokkal kapcsolja össze: tusakodó hangok zürzavara szerkezetben a főnévi alak található.

A novellák különös világában (a felsorolt és a meg nem említett) tulajdonságjegyek a fogalmaknak mintegy állandó tulajdonságai lesznek, s az egész szöveg hangulatának megfelelően magától értetődő tulajdonságok. Sok esetben a melléknevek illetve a jelzők az adott kontextusban a valóság egy-egy részének legfontosabbnak vélt tulajdonságaira irányítják a figyelmet. Nem egyszer olyan minősítésekkel is találkozunk, amelyek nem hordozzák annak a fogalomnak a szemantikai jegyeit, melyekhez kapcsolódnak. Az ilyen kapcsolódások az új jelentések létrejöttének helyei.

Ebben a világban mindent köd borít. *A fekete városban* folyton szítál a köd, egyre hullong, és ködbe mosódnak a tornyok. Sűrű köddel köszönt be a november (*A vén mesemondó*), és nagy köd ereszkedik a Dunára is (*Üzent az ősz*) stb. Kedveli Szirmai a köd előtaggal alkotott összetett szavakat is, mindhárom említett novellában találunk egy-két új összetételt: ködharmatos falak, ködharang, ködhomály, ködcafatos ecetfák, így a mindent beborító köd foko-

zatosan elveszíti konkrét jelentését, és válik új jelentés hordozójává. Egyéb szóösszetételeket is alkotott Szirmai, melyek szintén hatásos költői kifejezésformák: halálvégtelenség, emberzajlás, penészfák, penészkert, sápadtságiszívó (szemek), örület-villanás, csontkéz, álomhegedű, álomvalóság, álompaloták, csodasugárzás stb. Az utóbbi négy *A hollóból* való, és a kemény, kíméletlen valóság ellenpontosítását szolgálja. Fontos mondanivalót sűrít össze az író ezekben az új összetételekben.

Szirmai zord valóságában és szorongással teli vízióiban fontos szerepet kapnak az igék is. Az ige mindig mozgalmasságot biztosít a szövegnek. Nagyfokú tömörítő ereje is van, s különösen akkor hatásos, ha Szirmai művészién halmozza. A határozói igenevek is alkalmasak jelentéssűrítésre, mivel igei tulajdonságaikat is megtartják, emellett körülményt is kifejeznek. *A fekete városban* a harangok „szólnak szakadatlanul, nagy fekete, megnedvesedett papíryelvekként hintázva, szállingózva a levegőben, süllyedve, emelkedve, kölyök szelektől vitorláztatva – szólnak, zengnek, zúgnak megállás nélkül...” A fenyő „hörgött, kínlódott, vonaglott”. A vén *mesemondó*ban a hangok „vijjogtak, károgtak, tépték, szagatták egymást, s szinte gőzölve sisteregtek az őket tápláló emberi vértől”.

A szavak szinte észrevétel nélkül új jelentéstartalmat kapnak. A jelentés háttérében lappangó elemei a kontextusban aktualizálódnak, s a köznyelvi szóhasználatához belopakodik valami szokatlan, valami új, megsokszorozódnak a jelentéselemek, a realitást hordozók elmosódnak, s lesz a CSEND a végzet szimbóluma, vagy allegória az erdő, a rózsafa.

Szirmai novelláiban a mondatrészek és mondatok közötti viszony elsősorban a mellérendelésre épül. Szinte minden mondatrész halmozására van példa. A halmozás eredményeként a mondatok hosszúra nyúlnak. *A holló* műfajából adódóan olyan mondatnői sajátosságokat mutat, melyek más művekben csak elvétve bukkannak fel. A nominális mondatoknak költői ereje van, egymás mellé rendelt szerkezetek felsorolása alkotja, a mondatok lassan hömpölyögnek. „Pusztá kőszirt, magányos madár. Szárnyak szabadsága: álom, lelkek börtöne: nagy természet.” Vagy: „Távoli hollóháza – ködbe vesző messzeség – messzeségből halaványan felkélő hegycsúcsok. Magasból nézve: földhára épült óriás hegyváros. Templomtornyai: széles aljú, égnek szökő hegykúpok...” A mondatok andalgó ritmusát a mű több mondatával szemléltethetnénk.

A pontos leírásokat tartalmazó novellák mondatai egyszerűek. Bonyolult mondatkonstrukciók nincsenek is Szirmai alkotásaiban. Nyugodt, szenvedélymentes, tárgyilagos egyszerű kijelentő mondatok felelnek meg legjobban a tartalomnak, érzelmek felkeltésére az ilyen mondatok is alkalmasak, ezek éppen tárgyilagos egyszerűségükkel hatnak. Pl. „Ismerősként tekintettem rá. De ő nem törődött velem. Állhatatosan egyetlen pontra nézett: a semmibe... Visszaborzadtam tőle. Az enyészetet éreztem rajta. Mintha egy üvegszekrényből

tekintett volna reám. Kipingálva, felöltözve, bebalzsamozva... Ekkor elkezdődött a tánc. Lassan, álmosítóan, elbágyasztóan. Ahogy a furcsa keringő parancsolta... Ekkor valami meglepő történt. Váratlanul egy különös hang rikoltott közbe.” (*Marionett-kert*)

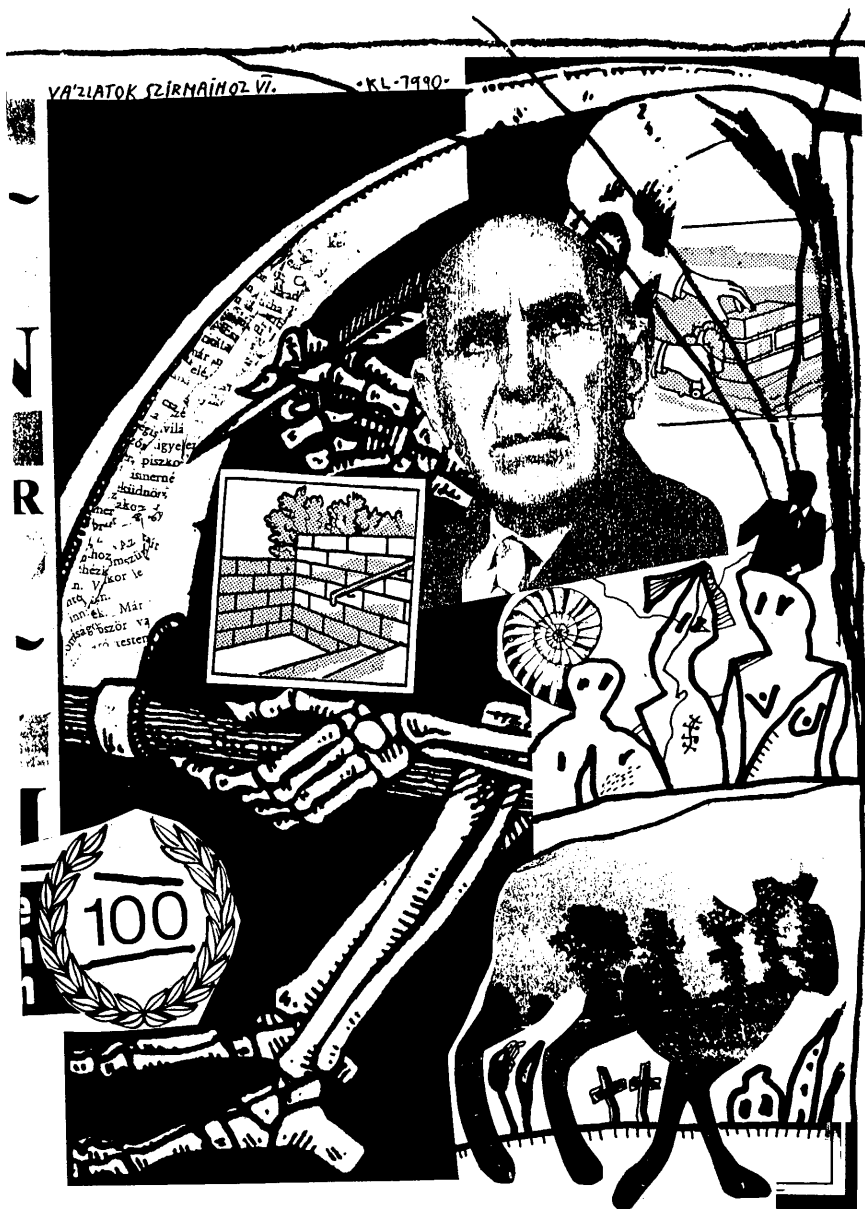
KERESZTES LÁSZLÓ SZIRMAI-ILLUSZTRÁCIÓI

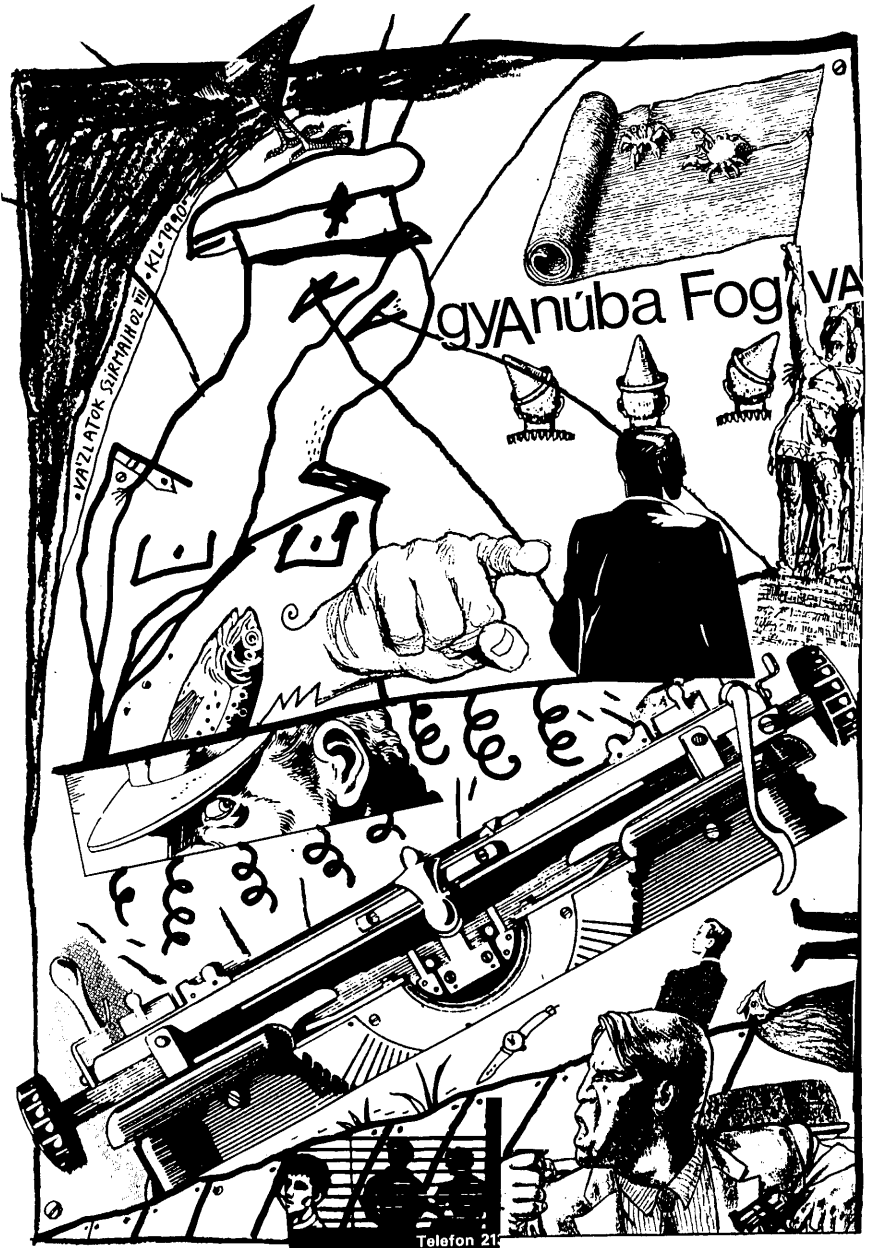

EGY ÖREGEMBER MAGÁNYOSSÁGA

GOBBY FEHÉR GYULA

Mikor Kishegyesről, Verbászra költöztünk első évben a magyarsoron laktunk. A magyarsor mindössze három utcából állt, s mi éppen a legszélsőben, a Círpanovban laktunk egy évig, amelynek kertjei a cukorgyárra néztek. Én szinte naponta, de legalább minden másnap bejártam a gyárba, édesapámnak hordtam az ebédet, hiszen ő ott dolgozott, nem a cukorgyárban ugyan, de a területén, mert a trafóállomás, ahol ügyelt, a gyár belsejében feküdt. A magyarsoriak riogattak, hogy vigyázzak magamra, mert a cukorgyáriak majd elkapnak, és alaposan elagyabugyalnak. Így hát félve, minden szembejövőt részletesen szemügyre véve közlekedtem a gyár területén, ámbátor soha senki meg se szólított, nemhogy bántottak volna. De csakhamar megkülönböztettem azokat akikkel rendszeresen találkoztam. Köztük egy magas, kissé hajlott hátú öreg bácsit, aki minden délután magányos sétáját végezte. Vastag üvegű cvikkert hordott, még meleg napokon is télikabátot viselt, és séta közben minden látható ok nélkül meg-megállt, maga elé meredt, valamin gondolkodott. Vén különecnek tartottam, nem sokat törődtem vele, mert nem tartozott a rám veszélyesnek vélt suhancok közé, akiktől – a magyarsori barátok meséi szerint – tartanom kellett. Hogy ő a Szirmai bácsi – így nevezték a magyarsoriak –, azt Pusztai Ferentől, a kicsiny, de összetartó sereg szellemi vezéréntől, akit mi Cikének becéztünk, a verbászi Móricz Zsigmond iskola egyik legjobb tanulójától tudtam meg, mikor a Bögőnek nevezett csatorna sekély vizében kialakult alig négyméternyi hosszú szigetecskéhez igyekeztünk kukoricaszárból hidat építeni, s egyszer csak észrevettük, hogy a magas, ősz öregember figyel bennünket. Széles karimájú kalapja alól, a fényes csillogó szemüveg mögül kukucsált ránk, s ha ma visszagondolok rá, amerikai krimiben szereplő deklík jutnak az eszembe, de akkoriban még nem voltak ilyen filmek a moziban.

Arra gondolni se mertem, hogy megszólítsam. Tavasszal különben is költözködnünk kellett ismét, bekerültem a városba, a Buda Tomović utcába, ahol gyorsan kiderült, hogy én vagyok a legjobb focista a Tomović meg a Sava Ko-

vačević utca bandájában, nemsokára magam is bandavezér lettem, s illett a magyarsoriakat meg a szőlősoriakat ellenségnek tekinteni, hiszen azok ellen vívtuk legvadabb meccseinket. Akkor tanultam meg szerbül is, pontosabban a telepések nikšići dialektusát vettem át, s két év múlva az újvidéki gimnáziumban majd meghökkent Nađvinski professzor, mikor igazi montenegrói kiejtéssel magyaráztam meg neki, ki vagyok, s honnan jöttem. De ott nemcsak a dialektus hatott rám. Esténként néha tábortűzet raktak a telepések, és guzlica hangja mellett vágyódtak haza. Ott az számított, ha valaki Njegošt ismerte. Így történt meg, hogy míg nappal Röhrig tiszteletes úr kis bibliai képeket nyomott a kezembe, mert annyi idézetet tudtam az egy év alatt ötször is elolvasott Károlifordításból, esténként a szomszédokat főztem le a *Hegyek koszorújából* recitált részletekkel. Szirmairól csak Tomán Lászlótól, a magyar szakos tanáromtól hallottam egyszer, mikor megdicséért, mert a dolgozatban nemcsak Robinsonról írtam, hanem elmeséltem röviden Defoe életét is. Akkor említette meg a városunkban élő Szirmai nevét is, a cukorgyáriak élénk helyeslését váltva ki. Tomán ismertetett meg különben Domonkos Pistával is, mert kettőnk dolgozatát olvasta fel az osztályban, s a szünetben odasündörögtem a nyolcadikosokhoz, hadd lássam, ki az a másik, aki kiérdemelte szigorú tanárunk elismerését.

Szirmaihoz először mint kezdő újságíró toppantam be. Ma már bánom, hogy olyan kevésszer. Pedig nagyon nagy örömmel fogadott, magányosnak érezte magát. A városban adtak neki helyet, de a cukorgyári szolgálati lakását sose felejtette el. Ki is sétáltunk többször a cukorgyár parkjáig, s akkor döb-bentem rá, hány novellájában írt saját magáról.

„A magas, őszülő, idős embert délutánonként, jó időben mindig ott lehetett látni ballagni a városba vezető műúton.” Az eltűntben is saját vágyát írja le, az elmúlás vízióját, de szerencsére sohasem volt ereje megvalósítani az önmaga elpusztításáról néha társaságban is elmesélt képzelgéseit.

Már első látogatásomkor novellát olvasott föl. Néha ugyanazt. Az Inasok című írását négyszer hallgattam meg. A felesége rá is szólt, keressen másikat, de úgy tett, mintha nem hallotta volna, mit mondott az asszony, én meg úgy tettem, mintha figyelmesen hallgatnám a szöveget, és az inasok ismét társalogni kezdtek egymással a cukorgyár széles műhelyében. Szirmait nagyon bántotta, hogy a szerkesztő nem volt hajlandó közölni ezt a novellát. „Először azt hittem, nem kapta meg a többi között – mesélte keseregve. – Ezért elküldtem neki még egyszer. De nem közölte! Képzeld, nem közölte!” Ma sem tudom, az öregedés jeleként értelmezzem-e, hogy ismét ezt a szöveget tukmálta rám, vagy a méreg tettette vele, mert azt hitte, talán van annyi befolyásom a *Híd*ban, hogy ráveszem az illetékeseket a novella megjelentetésére. Volt még egy szöveg, amit sokszor a kezembe nyomott. De annak tudtam a miértjét. Az Elment című novellát a fiáról írta. Egyszer megkísérelte fölolvasni nekem, de reszketni

kezdett a hangja, a kezembe nyomta az írást. „Te gyorsabban olvasol, mint én – mondta. – Jobb, ha magad nézed át.” Megjátszotta, hogy az orrát törli, de hangtalanul sírdogált mellettem. Felesége, amikor behozta a kávé, rögtön tudta, miről van szó. Úgy látszik, annyiszor sírdogáltak együtt elkeseredésükben, hogy az asszony ismerte az öreg minden mozdulatát. „Az idős házaspár ott állt a holdfénytől megvilágított országúton, és tehetetlenül nézte, mint megy, távolodik egyetlen fiuk a kopár, őszi pusztaságon...” A papír fölött néztem a horgos orrú öregembert, aki a homlokára tolta szemüvegét, és könnyező szemét törölgette. Az asszony kifordult a konyhára szótlanul. Szirmai velem együtt követte a szöveget, s nem is tehettem le, miatta kellett rákényszeríteni magam, hogy ismét végigolvaszam”.

– „Senkink.

– Egyedül maradtunk.

– Teljesen egyedül.

– Ó, de nehéz lesz így élnünk, hogy elment. Kibírjuk-e?”

Ajkai hangtalanul mormolták az ismert szöveget. És én túl fiatal voltam hozzá, hogy megtaláljam a vigasz enyhítő szavait. Úgy éreztem, valami szépet kellene mondanom, dicsérni őt mint író, erőt önteni bele, újabb alkotásra biztatni, de szégyenszemre csak azt tudtam kinyögni: „Szép. Nagyon szép.” Szerencsémre nem is figyelt rám. Sajat fájdalomába zárkózott, s hogy ott voltam, kezemben tartottam a fiáról írt szöveget, csak alkalmat adtam neki, hogy ismét átélje gyötrelmeit.

A magány bántotta legjobban. Felesége még élt, mellette volt, ő már elképzelte, hogy egyedül van. Jártunk hozzá többen, igaz, gyakrabban is tehetünk volna, de ő már azt írta le látomásaiban, hogy senki rá se nyitja az ajtót. Fizikailag szenvedte a magányt. S ha vele voltunk, akkor is a magányról beszélt, a magány mániákusa volt, és énekese is. „Tudomásul vették, hogy reájuk is a teljes elhagyatottság vár. Legnehezebb óráikban nem lesz mellettük senki. Nem lesz, aki kezüket megfogja, ágyukra vigasztaló szót ejtsen...” Ez a részlet a Már nem jön senki című novellából való, de idézhetnék több mint húsz fennmaradt írásából. Azt sajnálom, hogy nem mondtam neki soha: ő már nem lehet magányos. Mi, olvasói mindig vele vagyunk. Mint ahogy, íme halála után is velünk van ő is, s ha a napfényben szemüveg csillan, tudom, hogy az erősen nagyító üveg mögül kitaratóan figyel a horgos orrú, szikár öregember égszínkék szeme.

EGY LEVÉLVÁLTÁSRÓL ÉS KÖVETKEZMÉNYEIRŐL

S Z E L I I S T V Á N

Szirmai Károly portréjának a megrajzolásához járulhat hozzá ez az adalék, egy olyan monografikus feldolgozáshoz, amely az író gondolkodásmódját, emberi magatartását óhajtja felvázolni.

Szirmaidat a vajdasági magyar írók legelszántabb levelezőjeként tartja számon az utókor. 1960-tól kezdve sok levelet váltottunk egymással irodalmi kérdésekről, a két világháború közti irodalmi életről, leggyakrabban pedig az ő konkrét prózai szövegeiről. Igaz, ő több levelet „váltott” velem, mint én ővele, de ez a megfogalmazás csak azok számára talányos, akik nem tudják, hogy Szirmai olykor ugyanaznap két levelet is küldött címzettjének, vagy hogy már másnap kiérkező leveleiben reklamálta az „elmaradt” választ az előző napra. Természeténél fogva sokszor önvészélyesen öszinte, s talán nem kegyelestértő, ha azt mondjuk, naiv tudott lenni levélbeli megnyilatkozásaiban: gyakran szolgáltatta ki magát nem csekély veszélynek önzetlenségével és tiszta szándékai-
val, bizalmával úgyszólván ismeretlenek iránt, vagy pedig vélt és valóságos igazságai melletti kiállásával. Amilyenek egyébként novelláiból, regényeiből ismerjük: semmi számító ravaszság, ügyeskedés vagy captatio benevolentiae az olvasó és semmilyen alkalmazkodás a kritika felé. S általában: más elvárások iránt sem, ha úgy érezte, hogy azok integer emberi és írói világát érintik. Ott-hont adott a *Kalangyában* mind a folyóirat nélkül maradt romániai magyar íróknak, mind a jobboldali kurzustól megbélyegzetteknek, s azzal sem törődött, hogy Nagy Ivánék Testvérisége – mint ahogy 1961. december 25-i levelében írta – „hadat üzent a Kalangyának, mint rothadt liberális »zsidó« folyóiratnak. Kivált katolikus papi körökben, noha én is az vagyok (...) Én dolgoztattam föl 1941-re az 1933-as népszámlálás magyarságot érdeklő, titkolt, de mégis megszervezett statisztikáját – egy példányom most is megvan. Dr. Palics Nikola volt az egyik szerkesztője. Kitűnő munkát végzett társával.” Ugyanebben a levelében írja ezt is: „Sajnos, nincs meg Csuka Zoltán pesti folyóiratának az az 1941. őszi száma, amelyben szegény Jankulovot búcsúztattam. Egyébként nagyon rokonszenvesen írt róla az 1941-ben bevonuló magyar hadseregnek egy írással foglalkozó tisztje is »MEACULPA« című regényében, elítélve az akkori vérengzéseket.” Mindössze egy nappal előbb, 1961. december 24-én írta az irodalmi modernizmus akkoriban erősen firtatott kérdéséről szólva, ugyancsak annak bizonyosságaként, hogy esztétikai szemléletében is éppoly konzekvens maradt, mint a közéletet s az emberi viszonyokat illető kérdésekben:... azt vallom, hogy tájunkról lehetett és ma is lehet írni, anélkül, hogy az író regio-

nalizmusba esnék. Magam – lelkileg – sokszor nem szabadulhatok tájunk régi misztikájától (Herceg »Viharban« című kitűnő írásaiban ugyanúgy benne volt a táj. Ahogy benne van Dudás Kálmán nem egy kiváló és művészileg tökéletesen zárt költeményében. És benne van elsősorban Fehér Ferenc új hangszerelésű és mégsem népies zamatú verseiben.) Vagyis szerintem nem lehet sutba dobni mindazt, amit 1941. előtt írtak. Véleményem szerint igenis van azokban úgy vajdasági síkon, mint egyetemleges mérlegelésben időtálló. Nekünk ugyan nincs Travnik-i krónikánk, de van néhány apróbb olyan írásunk, melyek művészileg kifejezői úgy tájunknak, mint az »általános emberinek«, egyetemlegesnek vagy európainak. Két vaskos kötetre valót is össze tudnék szedni ezekből az időkből. Sajnos, sem korom, sem a kiadási viszonyok nem engedik meg, hogy ilyesmivel foglalkozzam.”

A mások iránti korlátlan bizalmára, nyíltságára s a kendőző beszédet nem kedvelő egyenességére jellemző, hogy már hozzám írt második levelében arra kért, hogy mondjak véleményt egy kéziratáról illetve regénykoncepciójáról, amit azonban végül is elbeszélés formájában írt meg. Levelezőszenvédélyének a bizonyossága, hogy a regényről írt vélemény kézhezvételének a napján megírta s postázta a válaszát. S amit válaszában írt, ahhoz hű is maradt: félbehagyta a regényt. Önmagával sem volt hajlandó alkudozásba bocsátkozni. A Zorica címen tervezett nagyobb lélegzetű prózai művéről esett szó ebben a levélváltásban, egy általa intenzíven megélt élményhátterrel, de az akkori (alig egy-két részlet alapján kialakított) véleményem szerint mereven mozgó figurákkal, akik inkább képletek vagy modellek voltak a regényben, mint közülünk való emberek. Mindenesetre rám hárult az a kritikusi érdemeimet aligha gyarapító szerep, hogy közöljem vele ebbéli aggályaimat, s ezzel talán egy érdemes regénytől fosztottam meg a korszak hiteles írói ábrázolásokban egyébként is szegényes magyar szépirodalmát. Ebből a csupán kettőnkre tartozó véleménycsereből kitetszik azonban az is, hogy korántsem igaz az az általános balvélekedés, hogy ellenségeinek tekintette a kritikusokat. Szirmai további leveleinek a hangneme egyre oldottabbá, barátibbá vált, s a régiiek (pályájukat a háború előtt kezdett írók) közül leginkább ő segítette elő rendkívül gazdag és értékes dokumentumaival (levelezés, szerkesztőségi iratok, könyvek stb.) mind a magam, mind pedig a Hungarológia Intézet munatársainak tevékenységét, sőt nemegyszer kérte ki ez után is véleményemet irodalmi kérdésekben. A Zoricához azonban többé nem tértünk vissza.

Kedves Szirmai Úr!

Nagyon merész és hálátlan feladatnak tartom, hogy egy harminchat oldalas szemelvény és egy huszonöt soros tartalmi kivonat alapján véleményt nyilvánítsak egy regényről. Ha mégis vállalkozom rá, ezt nem azért teszem, mert biztos vagyok az ítéletemben és mert vájtfülű kritikusnak tartom magam, hanem azért, mert nem élhetek vissza ekkora bizalommal, amivel megtisztelt.

A téma önmagában – s ezt nem kell Ön előtt bizonygatnom – a leginkább elhanyagolható alkotója a regénynek. Írtak már sokkal jelentéktelenebb témáról is nagy regényt, és fordítva: világrengető események elmondásából sem születik szükségszerűen jelentős regény. Az Ön regényére is érvényes ez a tétel: minden attól függ, mennyi művészileg hasznosítható anyagot sikerül majd ráapplikálnia a témára, illetve a mesevázra, mennyire szerveülnek majd az egyedi életsorsban a kor társadalmi és politikai életének tényei, mennyire válnak az 1940–48 közötti események nem „adalékaivá”, hanem valóságos összetevőivé egy emberi sorsnak. Jól tudom, hogy a szóban forgó regény nem ún. történelmi regény lesz, de úgy látom, mégis arra szeretne vállalkozni, hogy az egyéni életen át egy meghatározott, mondjuk így: történelmi évtizedet vetítsen ki. (Ha nem ez lenne a szándéka, bizvást a harmincas vagy az ötvenes években is bonyolíthatná Margit sorsát.) Márpedig ha így van, akkor engedje meg, hogy néhány kifogással éljek.

Úgy éreztem, hogy a bevezető résznek nincs semmi sugalmazása: nem csapott meg a háború előtti élet levegője, nem éreztem az izeit. Az exponáló bankettjelenet motiválatlan, nem meggyőző, és egy kissé anakronisztikusan is hat. Mivel a későbbiek miatt fontos, jó lenne ezt a pezsgős vacsorát erőteljesebben motiválni, elhíthetőbbé tenni. (Mit szólna, ha a bankett orgávjá fájulna, mindenki elveszti fejét, s simábban menne Margit „bűnbe esése” is, emellett ez a „szodomás” ábrázolás jobban illene a bankvezérhez is, a korhoz is...) Szinte érthetetlen az a jellemzésbeli következetlenség, hogy az anya nélkül felnőtt, teljesen emancipált, bécsi légkörhöz edzett, intelligens, felvilágosult – s mint később kiderül: erkölcsös – huszonnégy éves lány így elveszítse a fejét egy nőcsábász előtt. A pezsgőt ugyanis nem fogadom el motívumnak, legfeljebb csak mint varázsszert és bájtalat, fogást, fogást és trükköt, amivel Jókai korában éltek a regényírók. Ilyen erős lélektanú, belső orientációjú regénynél nem engedhető meg mint kellék. Egyébként is annyira gyorsan, frappánsan, elnagyoltan áll elő a „hübris”, a vétség, hogy ez maga is valószínűtlen és elfogadhatatlan. Tessék a hőst megszenvedtetni, a bűnben egy kissé részessé is tenni, nem pedig áldozati bárányként, öntudatlanul és passzív szereplőként feláldozni. Nem csoda, ha a hős – mint ebből a rövid szemelvényből is kitűnik – aztán nem is érzí a súlyát annak, ami vele történt: éppúgy jár-ke, végzi feladatait, élt világát „az” után is, mint addig.

Mindennél sokkal nagyobb hibának tartom, hogy az 1940-es évek eseményei (Hitler garázdálkodásai, a magyar–jugoszláv szerződés stb.) csak afféle didaktikus párbeszédekben vannak jelen (az apa és a lánya, a lány és az újságíró), s kicsit az az érzésünk, hogy kilógnak a regényből, nem épülnek bele. Az a részlet, amelyben az apa kioktatja lányát politikából, szerintem egészen gyenge. Érezzük, hogy az író *mai pozícióból* ítéli meg az eseményeket, a *később történetek tudatában* beszél, sőt egy kis szándékolt politikusság is kiolvasható belőle. Szerintem célszerűbb lett volna inkább azt a politikai-világénezi megzavarodást, krízist, dezorientációt ábrázolni, amely *általában* jellemezte a polgári (és nemcsak a polgári) gondolkodást 1940-ben. S persze még helyesebb lett volna a belső monológ formájához nyúlni a történelmi-politikai helyzet felvázolásakor. Esetleg úgy, hogy az apa *levélben* közli lányával felfogását a helyzetről, vagy pedig Margit az újságokból értesül minderről (esetleg falragaszokból, társaságban, hivatalban stb.), de ő maga is sok mindent láthatott akkoriban Belgrád utcáin. Így, ebben a feszes, kimért, oktatolagos formában, az apa ex cathedra előadásában fonák és művészietlen, mert külsőleges, szervesetlen, nem a hőshöz tartozó. Egyébként is úgy érzem, hogy a beszélgetés majd mindenütt erősen *irodalmias* s a nyelvi realizmust nélkülözi. Gondoljon a vacsora egyik dialógusára, amelyben Margit valósággal értekezik (7. oldal), s azt mondja Nizsinszkijről, hogy „a szellem elsőtétedése lett a sorsa”, vagy pl. amikor Balla bácsi (15. old.) vall a maga életéről: „... Az élet megfeneklett, a város megmaradt a réginek, az emberek kisvárosiaknak, a levegő majdnem olyanannak, mint mikor ide kerültem. Magányomban könyvekkel és egy képzeletbeli világgal bástyáztam magam körül, messzire szikrázó, hőkoronás hegycsúcsokkal. De a valóság vissza-visszarántott menekülésem s vágyálmaim felhőiből...” Ez így szép, de nem igaz. Még akadémikusok sem beszélgetnek így. Mindezt fel kellene oldani, s nem kellene félni még a félmondatoktól, a kuszált, pongyola beszédétől sem, ahol a szituáció úgy kívánja.

Úgy vélem, hogy a szerkesztés, cselekményvezetés és az előadás bántóan tudatos, ökonomikus, hidegen racionális. Mindent az író közöl, higgadtan és céltudatosan, holott nemegyszer jobb lenne, ha az olvasóra bízna, hogy az maga döbbenjen rá, maga érezze meg, mi történik a belső rétegekben, mi zajlik a felszín alatt. Jó lenne hát egy kis oldottság, egy kis megfélekedés a szerkesztés elveiről. Itt már a nyelv kérdéséhez is elértünk. A nyelvben is van valami pedantéria, valami zavaró szabotosságra-törekvés, kimért irodalmiság. Arra gondolok, hogy az „ajkán csüggve”, a „keblére bukó fej” típusú kifejezések, továbbá a szigorú önözés s a sok igeneves szerkezet szublimálttá teszi a stílust, sterilé a beszédet. A magyar szereti az ígés szerkezetet, s idegennek „irodalmiasnak” tűnik előtte pl. az ilyesmi: „Agya zavarossá vált, gondolkodása elnehezültté, tagjai ernyedekké, mozdulatai lankadtakká”. Mennyivel élőbb, cselekvőbb lett volna így: „Agya zavarossá vált, gondolkodása elnehezült, tagjai elernyedtek, mozdulatai ellankadtak.”

Mindez akadémikuskodásnak, kákán csomót keresésnek tűnik, pedig nem annak szántam. Nem beszéltem a regény (pontosabban a regényvázlat) erényeiről sem, de még nem ismerhetem a kompozícióját, a végső megformálást és még sok mindent, ami egy teljesebb véleményhez nélkülözhetetlen. Úgy gondolom, hogy ez a szemelvény nem elégséges ahhoz, hogy az erényekről is beszélhessünk. Mégis szeretném hinni, hogy a regény egy igen mozgalmas kor nem politikai, hanem művészi megragadása, megformálása lesz.

Végezetül: köszönöm, hogy a szerző bizalmával ajándékozott meg, s arra érdemesített, hogy már a műhelyi alakulás folyamatába is betekintésem legyen. Ezt a bizalmat csak őszinteséggel tudtam viszonzni.

Zenta, 1962. V. 9.

Híve és tisztelője:
Szeli István

Kedves Barátom!

Vrbász, 1962. május 10.

Köszönöm kimerítő levelét. Elolvasása után leghelyesebbnek tartom, ha regényem írását félbehagyom. Mert teljes lehetetlenség a történelmi eseményeket mindenhol szervesen beépíteni. Margitnak nem szántam tevőleges szerepet az ellenállási mozgalomban. Ő csak benne áll az idő sodrában, s részben személyesen, részben ismerősei útján értesül a történekről. Egyetlen megoldás, hogy a regényt – mondjuk – 1930–39-be tegyem át. Tehát megfoszom történelmi háttérétől, ezzel leszegényítsem, viszont kompozícióját megszilárdítsam. Kérdés, hogy erre rászánom-e magamat. A regényírás nagy idővesztés és kockázat. Különösen nekem, aki június 27-én leszek 72 éves. [...] – Így körülmények közt, ha mégis leülök, visszatérek a rövidebb írásokhoz, melyeket talán sikerül a Magyar Szónál is elhelyeznem. Mert a Hídnak, mely januárban kitessékelt, többé nem küldök. – Bánt, hogy reális tárgyú írások nem kellene, pedig társadalmunk sok ilyet kínál, és nagyon szívesen megírnám őket. – Ugyanúgy lemondok tervezett nagy bácskai regényem megírásáról, melybe sok szubjektivitást vittem volna bele.

Stílusom tudatosan tömör és pedáns. Talán együtt jár a fölöslegeset kihajigáló öregséggel is. Elismerem, hogy idézett párbeszédeim nem reálisak, hanem irodalmilag megszépítettek. Miért? Mert egyik bírálóm kifogásolta párbeszédeim *konvencionális* voltát.

Többé nem fogom alkalmazni.

A második világháború előtt – muszájból – többször megjelentem vállalati multságokon (mint antialkoholista). Dorbézőlásba fajult multságot azonban nem láttam. Erkölcstelen nemi hajlamait máshol vezették le. Margit jellemével ellenkeznék, hogy őt ily dorbézőzásba bevonjam. Megrontását csak az ábrázolt módon tudtam megoldani, amire már volt eset. Tudommal a megyei székhelyen is.

Amint könyvem megjelenik, nyomban elküldöm, és megkérem, írjon róla. Azt hiszem, ez lesz életemben az utolsó könyvem. Mert novellákat többé nem szándékozok kiadni.

Még egyszer köszönöm szívességét.

Szeretettel üdvözlí
Szirmai Károly

KRITIKAI SZEMLE

REGÉNYEK, KÉZIRATOK*

Három új jugoszlávai magyar regény kéziratát olvastam. Mindhárom a Forum regény pályázatára érkezett. Először Szathmári Istvánét (*Álmok és életek*) – akinek ez ideig csak néhány rövidebb írását ismertem és az *Új Szimposion*nál megjelent füzetét. Az új író felfedezésének reményével olvastam az első oldalakat, majd a későbbiek már a várt fordulat, a regényhez való odafordulás, a kompozíció talpra állítása, az egyhangúságból való kilépés, az emlékezés, az álmok, az „életek” részleteinek összefűzése reményében. Ám csak jól megmunkált részletekkel találkoztam, egy-egy tartalmas képpel valós vagy fiktív helyszínekről, néhány találó nyelvi fordulattal... És szinte ez minden. Mintha túl sok volna az álom ebben a kéziratban, és kevés az élet. Mintha a szerzőt elragadta volna a leírás szenvedélye, és ezért megfeledezett a regényanyag elrendezéséről, a lehetséges kompozíció kimunkálásáról. Az íráshoz volt tartós kedve Szathmári Istvának, és nem a regényíráshoz. Ez viszont két dolog. Ha a regény – éljek a százszor említett közhellyel – a monumentális formátlanság műfaja, a formátlanság mégsem regény, vagy legalábbis nem egészen az, amennyiben valóban formátlanság marad, ha a szálai összegubancolódnak, ha motívumsorai esetlegesekek, ha az életanyaga nem lépi túl az egyszerű megéltség küszöbét a művé alakítás irányába. A szerző kísérlete az álmvilág és az életélmény párhuzamba állítására sajnos csak kuszaságot eredményezett, meg sem közelítve a létezés teljességét. Van ígéret ebben az írásban, főként a szerzőnek az íráshoz való kedvében, de ebben a kéziratban legfeljebb az ígéretet kell és lehet számon tartani.

A szertefoszlott remény után – hogy kéziratolvasási kedvem helyreálljon – a beérkezett, a minden ízében „profi”, az elismert író kéziratát, Végel László *Eckhart gyűrűje, avagy a permanens polgárháború* című regényét olvastam. Már az első oldalak jeleztek, hogy ez egy jól megtervezett írói vállalkozás. Az első mondatokba rejtett archaizáló szándék azonnal jelzi az íróniára, sőt fokozottabb formában a szatírára és szarkazmusra való törekvést. És mindezt a bölcsekedés (az esszéizálás?) hajlama hatja át, de talán legelső sorban a *most*, az *éppen jelen* erkölcsi és politikai dilemmáinak megfogalmazására

* A bírálóbizottság tagjainak jelentése a Forum Könyvkiadó 1989. évi regény pályázatára beérkezett kéziratokról

való rejtettségekben – a regénytér meghatározatlansága, a regényidő múltba vetítése, az ironizálás – is nyilvánvaló írói törekvés. A filozófiai művekből származó parafrázisok, a szándékos „legendásítás”, a gyűrű jelképesítése mind olyan része ennek a vállalkozásnak, ami határozottan a tudatosan alkotó író arcképét állítja az olvasó elé. Ez a sokirányú gazdagsága az *Eckhart gyűrűjének*, a semmit a véletlenre nem bízó írói vállalkozás azonban nem áll össze műalkotássá, s főként azért nem, mert erősebben van benne jelen az elhatározás, mint az írói megmunkálás igénye. Túl sok benne a beszéd, és nagyon kevés az elbeszélés, túl sok a tétel, a nyilatkozat, a szentencia, és nagyon kevés a történet, hősei sincsenek, csak tételek terhet hordozó árnyalakok... Egy erős elhatározás az *Eckhart gyűrűje*, tudatosra metszett írói vállalkozás, keményen célra irányított fegyver, ám nincs tartása, nincs belső kohéziója, se kompozíciója, és végül nyelve sincs. Legfőképpen talán az a baja, hogy nincsenek mondatai a vállalkozáshoz és elhatározáshoz, ezért az ironikus hangvétel, a szatírává fokozott archaizálás fordítva sül el, értelmét veszti. Kár érte, mert ami szándékában volt, megbecsülést érdemel.

S végül Hornyik György kéziratát, a *Morotva* című regényt olvastam, és fellelégeztem: végre egy folyamatosan olvasható, zökkenőmentes mondatokból álló, helyesírásában is tiszta kézirat – oly ritka a mi irodalmunkban. Szinte felüdülés a nehezen követhető *Álmok és életek*, a feleslegesen körülményeskedő *Eckhart gyűrűje* után. De ezt a felüdülést csak a kerek mondatok, a jó helyesírás indokolta. A történet, sajnos, annyira egysíkú és felszínes, hogy alig haladja meg egy töviről hegyire elmondott életrajz kereteit. Még azzal sem, hogy sorra a közelmúltban élő figurák jelennek meg benne, meg olyanok, akikkel mostanában is találkozhatunk. Az apa életrajza, de az ilyen művekre jellemző apa-fiú viszony sokfelé ágazó lehetősége nélkül. Lemaradt ez az életrajz a regénynek nevezett vonatról, ott maradt árván az elhagyatott állomáson, és most nincs mit kezdenie sem önmagával, sem az idejével. Annyi azonban bizonyos, a *Morotva* – így, ahogy van – elolvasható, csakhogy nincsen túl sok ok az elolvasására. Legalábbis olyan okok nincsenek, amilyenek miatt regényt olvasunk. Ezekről az okokról itt most nem is igen kell beszélni.

A bírálóbizottságot a regény pályázat szabályzata arra kötelezi, hogy odaítélje az első díjat.

Megoldhatatlan talány számomra, hogyan lehet az elolvasott három kézirat ismerete alapján betartani ezt a jó szándékú szabályzati kötelezettséget.

BÁNYAI János

*

Az 1989. évi regény pályázatra három kézirat érkezett, melyek között a legjobb indultal sem találunk igazi regényt; nem találunk sem a műfaji, sem az esztétikai, sem a nyelvi elvárások alapján. Mindhárom kézirat jelzett témájával jószerével csak a regény-lehetőséget mutatja meg, oly erőteljesen, oly reménytelenül, hogy csonkaságuk irodalmunk általános gondjai közül szinte valamennyit jelezni képes.

Hornyik György *Morotva* című kézírata keretbe illesztett történetben mondja el Hodik János életének eseményeit az irodalmunkban egyre nagyobb térhez jutó „életmon-

dás” felszínes és egysíkú ábrázolásával, mindent egybemosó szürkeségével. A témában – s annak kidolgozatlanágában – legalább fél tucat regény veszik el, s minden bizonynal írói indulat kérdése – s persze a mögötte rejlő világlátásé is –, hogy a lineáris szerkezet egyetlen pontján sem mélyül a mű epikus alkotássá. A *Morotva* lehetne családtörténeti, lehetne társadalmi, történelmi s lehetne lélektani regény is, a valóságban azonban nem több színtelen publicisztikánál. Színtelen ábrázolásában és ihletettségében egyaránt. Linearitása, egysíkúsága pedig kizárja a csodavárásnak azt a lehetőségét, amely nélkül irodalmi műalkotás szinte elképzelhetetlen.

Végel László *Eckhart gyűrűje, avagy a permanens polgárháború* című kézírata a forradalom s a forradalomnak szentelt élet titkainak kérdésé veti fel. A témának a legendákból vett gyűrűtörténettel misztikus dimenziót ad, s e misztika rejtett lehetőségeiben finoman hajlik át az iróniába. Ha az író szándékában következetes, s eszközeiben megelégedi az irónia valós lehetőségeit, egyedülállóan szép regényt produkálhatott volna. Ennek híján azonban a kézirat nem több a regényötlet elmesélésénél. Végel László egyfelől jelzi: a forradalom minden kérdése felvonul, élet és halál kérdése tekintetében is, s ez a gondolat társadalmi-történelmi súlyáról tanúskodik, másfelől hőisével kimondatja: „apám örökségével nincs mit kezdenem” – ami viszont már a személyes sorskérdések szintjén lélektani mélységet adhatna a regénynek. Kettős veszteségnek tartom, hogy a kézirat a kínálkozó dimenziók közül egyiket sem vállalja. Magát a tényt, hogy „az új világ rabságba, terrorba, diktatúrába taszította hőseit, egyszerűen lehetetlen ennyire szenvtelenül, ekkora közönnyel kimondani, leírni, még akkor is, ha mögötte az ironizáló szándék húzódik meg. A mű akkor lenne regény, ha történetében és nyelvi világában érezhető lenne a torz világ feletti megrendülés. A kéziratból azonban se a világ kuszaságának, sem a megrendült hitnek a jelenléte nem olvasható ki, erőtlensége folytán sehol nem látom a regény *megalkotott világát*.

Szathmári István *Álmok és életek* című kézírata egyetlen nagy monológ, itt-ott lírai színekkel átitatva. A világból csak annyit mutat meg, amit alkalmyszerűen lát vagy érez. Ezért van, hogy az élmény közvetlenségének lesz a szoros függvénye a regényírói teremtmény lendület. Szövegének akkor van íze és zamata, amikor az ismert környezetre reagálva a szerző önmagához is őszinte lesz, ezzel szemben lektúrszerűek azok a részletek, melyek mögött érezhetően a közöny húzódik meg. Szathmári István kéziratában is félbemarad a regény világának öntörvényeire támaszkodó megalkotása, s a szerző gesztusai ugyan őriznek valamit az álmok bizonytalanságából, ezzel szemben nyoma sincs a regényben az életnek, az életeknek. A szerző alkotói módszerében a kisprózáiról reflexeit őrzi, s talán ereje sincs még a nagyobb kompozíció megalkotásához. Műve ezért lesz egyenetlen, ezért lesz helyenként megformálatlan.

Mindhárom kézirat az ötlet eredeti nyersségét őrzi, sem a *Morotva*, sem az *Eckhart gyűrűje*..., sem az *Álmok és életek* írója nem találta meg a kellő eszközöket a hiteles regényvilág megteremtéséhez.

(Eckhart gyűrűje, avagy a permanens polgárháború) Végel László kézirata sok bosszúságot okozott számomra. Főleg azért, mert egyrészt a gyűrűvel való játék szimbolikája igen sokat ígér, s a satirikus szándék is magával ragadó, másrészt pedig a szerkezeti-nyelvi megformálás meghökkentően alacsony színvonalú. Mintha Végel László (mint író) még mindig nem tudná: csak akkor lehet igazi jugoszláv író, ha teljességgel komolyan veszi anyanyelvét, s hányaveti zseniként nem bízza műve végleges kidolgozását zsűritagokra, lektorokra s az elnéző kritikusokra. Ezt most egyáltalán nem teheti meg, hiszen kéziratából csak akkor lehet regény, ha a benne halmozott tudálékosságokat kigyomlálja, s a stílusbukfencet is kijavítja.

Végel kézirata mindenekelőtt a mű valóságának megalkotásával maradt adós. Szereplői hiteltelenek, mert a fantasztikum és az empirikus valóság határán rekedtek. Írónk tehát képtelen volt a fantasztikum eszközeivel meggyőzően bírálni életünket. Módszere sajátos hintázás. Gyakran egészen eltávolodik a valóságtól, mert részben fél attól, amivel felveszi a harcot, részben pedig a képzelete szabadon bocsátását is elengedhetetlennek tartja. De ugyanilyen gyakran vissza is tér, hiszen tőle telhetően a valóságírodalmat, a társadalomkritikát igyekszik szolgálni.

Irodalomkritikánknak is szégyene, hogy Végel László, az ismert író, aki a mai magyar irodalom egészében figyelmet keltő könyvet is írt, ilyen botránnyosan kidolgozatlan „regényt” lők a bírálóbizottság asztalára.

(Morotva) Hornyik György kézirata a maga nemében igen tisztességes alkotás, csak éppen regényként nem mondható értékesnek. S ez akkor is így van, ha e regénypályázatra befutott három kézirat közül egyedül a Morotva c. elégti ki a műfaj formális követelményeit, s ennek köszönhetően bestsellerként olvasható. Regénnyé néhány általános sajátág teszi: a végkifejletből indított cselekmény, a megrajzolt jellemalakulás s ennek külső feltételei, a történelmi-társadalmi idő érzékeltetése. Megszerkesztettsége, olvasmányossága ellenére elsősorban nyelvének szürkése miatt kelt ellenérzéseket. Ennek megfelelően a regény szellemi horizontja nem lépi túl a publicisztikát. Különben pl. Veres Péternek *A rossz asszony* c. tézisregénye ízesebben találja azt a romlott lehetőséget, amikor a hitvány asszony tönkreteszi a többre hivatott férjet.

A Morotva megoldatlanságának másik oka sajátos naturalizmusában van. Abban a tévhitben, hogy egyenlőségjel tehető az empirikusan, a megtörtént igaz és a művészi igaz közé. Hornyik családi krónikája inkább csak erkölcsi értékkel rendelkezik. Imponáló ugyanis az a bátorság, amely – fittyet hányva a valószínű pletykákra – feltárja egy család belső ellentmondásait. Valószínűleg jobbakk lennének az emberek, ha mindenki gátlástalanul kiszellőztetné a gondosan takargatott családi szennyest. Ez azonban más kérdés. Pályázatunk ugyanis nem magánetikai, hanem műesztétikai verseny.

(Álmok és életek) Szathmári István ígéretes tehetsége prózánknak. Kézirata mégsem tekinthető igazán jól sikerült regénynek, minthogy nem sokkal több önéletrajzi monológnál. A mű jelentős része lírai kábulatban: a múltba való visszaemlékezésben, a valóságosan átélt kalandok leírásában, a riporter megfigyelő beállítottságában került papírra. Egy szerelmi kettős valóságtapasztalata patakként hol gyorsabban, hol pedig szélesebben csordogál az olvasó lelki szemei előtt. Igazi mélység azonban ritkán fedezhető fel ebben az áradásban. A fiatal íróat a szerelmi kettőst óvó bura megakadályozza a létünket csipdeső szelek közvetlenebb érzékelésében. Az időnként feltárt kellemetlenségek

többször magánügyekként hatnak, nincs önmagukon túli jelentőségük, ritkán emelkednek az általános embernek a szintjére.

Hogy Szathmári kézirata a legjobb a pályázatra befutott művek között, az a fiatal írónak rendkívüli nyelvi készségével és asszociatív erejével magyarázható. Oly részleteket is találunk nála, amelyek egészen elbűvölőek. Az áttűnés és a plaszticitás nem egykönnyen szervesíthető egységével remekelnek. E helyeken egészen szuverén a hangulatteremtés és a megidéző erő. A belső és a külső csapongás azonban gyakran elválik egymástól, nem téve lehetővé egységes epikai kompozíció megalkotását. Ún. „nyitott műként” azért nem fogadhatjuk el Szathmári kézirátát, mert e nyitottság inkább a megformálás hiányát jelenti, mint a valóság kihívására folyamatosan adott válaszokat.

VAJDA Gábor

K Ö N Y V E K

(HANG) (VÉTELEK)

Kukorelly Endre: *Én senkivel sem üldögélek*. Pannon Könyvkiadó, Budapest, 1989
 Parti Nagy Lajos: *Szódalovaglás – mintamondatok nulla –*. Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1990

A főnti szójáték Kukorelly Endrétől származik, s amellett, hogy költészetének egyik kedvelt eljárását, a szétszedés-összerakás-újraértelmezés folyamatát idézi, egyben e mostani vizsgálódás céljára is utal. Két „hangvétel” vázolására törekszünk két újabb verseskötet nyomán. Mindkét költőt ismerjük korábbi köteteik, antológiáik, publikációik alapján. Van tehát viszonyítási alapunk, s elsősorban ebben az összefüggésben olvassuk a két újabb kiadványt. A szempontok másik körét a tradícióhoz és a jelenkori magyar költészet egyéb irányaihoz való viszony képezi, melyből ki kellene rajzolódnia eredetiségnek, újításnak, értéktermelésnek. Kukorelly Endre és Parti Nagy Lajos esetében nyilvánvaló, mi az, amit a múltból fölvállaltak, a hagyománynak mely rétegét fogadták el, és melyet utasítottak el. Költői magatartásukban, szemléletükben és nyelvformálásukban érintkezési pontokat észlelünk. Jobb szó híján: posztmodern affinitás jellemzi őket, mely meghatározza a nyelvi alakzatok alakításának és deformálásának, a szétbontásnak és az összerakásnak az irányát költészetükben. A nyelvi puzzle-játék, melyet igen változatosan kezelnek, elemeire bontja a grammatikai egységeket, egészen a hangok szintjéig hatol. Jól ismert vessorokból, közhelyekből, közmondásokból, a mindennapi nyelv állandósult, kiürült fordulataiból, szövegeiből, rutinosan alkalmazott frázisaiból építkeznek, torzítják és bővítik a jelentéseket, s ennek az érzékenységnek egyik pontos jelzője, hogy néha csakugyan elegendő egy-egy hang felcserélése, elhagyása vagy szaporítása ahhoz, hogy a régi szó új szemantikai mezőt idézzon fel a befogadói tudatban. A címbeli Kukorelly-ötlet mellett sorolhatnánk a Parti Nagy-féle „deformálásokat”, mint amilyen a *szivhatyúzó*, *mosajognak*, ahol a mosolygás és a sajtás keverésére figyelünk fel. Kukorelly egy helyen saját nevét is átírja, ugyanis „a cukor

elleyedességében” óhatatlanul nevének dallamára ismerünk. A prózában az efféle nyelvelakításra és értékhangsúlyoktól nem független idézési gyakorlatra Esterházy Péter művészete kínálja a leggazdagabb példatárát. Valamennyien élnek a ready-made lehetőségeivel, a plágium, a parafrázis, az allúzió, a rájátszás, az idézés, a nem koherens szerkesztés lehetőségeivel. Részben éppen ezekkel az eljárásokkal teszik nyilvánvalóvá a hagyományhoz és a jelenkorhoz való affirmatív kötődésüket vagy kritikai szembeállításukat. Parti Nagy Lajos a könyv fűlszövegében főhajtással adózik „az érintőknek és az érintetteknek – élőknek és holtaknak”. Sorszerkezeteket, mondatmodelleket, ritmusmintákat kölcsönöz Petőfitől, József Attilától, klasszikusoktól és kortársaitól, melyeket időszerű konnotációkkal telít. Az ilyen parafrázisokban, mint „Hass, alkots, gyarapíts: s a haza jókat derül! (126. töredék), „Magyar, tudat hasad! Mink világosan alszunk. Ez már így marad.” (133), „ahol én fekszem hozz virágot” (119), elegendő egyetlen kisebb beavatkozás, s máris az eredeti forma és jelentés, valamint az új kijelentés közötti feszültségtérben találjuk magunkat. A ready-made, az embléma, a kölcsönzés hatásosan működik, és kritikai, önkritikai értelemmel egészíti ki a közlést. Kukorelly szleng-torzításai, köznyelvi fordulatokat kiaknázó apoéitikus nyelve végső célját tekintve éppen erre irányul. Mint Esterházynál, e költői művekben is kifejezetten reflexív közvetítéssel jut el a töredék s a vers az iróniáig, a groteszkig, a halálosan komoly humorig, mely értelemmel, jelentésekkel operál.

Parti Nagy Lajos egyik Örkény-parafrázisát idézem: „esik a hó hogy lenne az /fordítva hogyha/ az esne föl mire esik/ rendőr autóbusz utca/ ha ami belül rég fehér/ vizes lepkékre bontva/ az esne föl hiszen belül/ főlhóesél naponta” (220.) E fragmentumban nemcsak a mindkettejükénél jól ismert groteszk látószög érvényesül, hanem a *Szódalovaglás* (amiben talán a Glass szóra is föl kellene figyelni) oly kedvelt megoldásra, a neologizmusra is (*főlhóesél*), melyben nemcsak a kontraszt, hanem az a fura elem is dominál, amit a hó-esés személyraggal ellátott változata képvisel (*hóesél*). Az efféle szóalkotások grammatikai műhelymunka eredményei, melyeket oly könnyedén kezelnek az idézett szerzők.

Noha Parti Nagy Lajos leggyakrabban felszabadítja a verset a kötöttség alól, mint-ha rímes szerkezetei állnának szilárdabban az előbbieknél. Ilyen remek töredékek pattannak le valamely virtuális egészről újabb kötetében: „mögöttes te mötötte én/ az arcom szép töröttesén” (294.), továbbá az a négysoros, mely Petri *Marionettjének* párverse. A Petri-vers: „kívül minden köteléken/ himbálódom mintha kötélén/ talpam alatt a levegő”. A Parti Nagy-négysoros: „és ezzel végetér a sor/ feszes kötél a semmiben a vége/ egy pohár vízzel egyensúlyozol/ hogy vize jég-e?” (157.)

Az idézett fragmentok, „mintamondatok” hatásosságát sajnos a szövegek jó része nem éri el, sőt még töredékként is aligha fogadhatóak el. Töredéknek a romantikus esztétikától örökölt szemléletnek megfelelően azt a töredékfajtát tekintjük, mely a maga vilánásnyi terjedelme, rövidegsége, mozzanatszerűsége ellenére gondolati vagy nyelvi szempontból egészenk tűnik, egészként hat. Ezeknek a fragmentumoknak a hatása rendszert a befejezetlenségből következik, pontosabban abból, hogy mindkét kiterjedésükben, a kezdetet és a befejezést illetően is nyitottak.

Parti Nagy Lajos tudja, mit miért tesz vagy publikál, s attól sem riad vissza, hogy beismerje, próbát tesz e kötetben a szilánkok, gyakorlatok, „mondatminták”, kísérletek

megkezdett, be nem fejezett szövegek, a szövegdarabok egybesöpprésére. Azt sem vitatnám el, hogy ránk bizza a szelekció – ő maga nem válogat, hanem „könyvet” csinál az íróasztalról lerepülő, szétvitt, szétszóródó cetlik anyagából. Játék, mímelés lenne-e mindez, vagy újfajta kötetkomponálás? Hogy nem a koherencia és nem a szerveztség elvei vezérlik, az nyilvánvaló. Minden jel szerint látni kívánja, mi lesz abból a művet megelőző folyamatból, mely feltételezhetően egy-egy ötlet, szóösszetétel, kép, metafora, nyelvi forma vagy deformációlehetőség, jelentéstani, mondattani, retorikai alakzat vagy torzó, ritmusminta, rájátszás felvillanásából ered. Nem művet prezentál tehát, hanem *előmunkálatok gyűjteményét*. Ebben kétségtelenül igen gazdag és tanulságos e vállalkozás. Mint az általa emlegetett útlevelelbeli ablakon, itt is úgy néz ki saját műhelyének ablakán lehetővé téve, hogy mi meg bekukkantsunk, keresgéljünk a szilánkok, forgácsok halmában, felismerjünk egy-egy remekbe sikerült darabkát, olyan elemet, mely nagyobb szerkezetbe illesztve is helytállhat.

Előbbi észrevételemet az olyan kijelentések is alátámaszthatják, amelyek közvetlenül reflektálnak erre a fésületlen halmazra: „jókedvem lesz e képzavartól/ s jókedveim is mivé lesznek” (315.). Minthogy Parti Nagy rendszerint új szóösszetételekkel alkotja metaforáinak nagy részét, ezek az összetételek s a belőlük létrehozott metaforák nemcsak szokatlanok, hanem sokszor erőltetettek, zavaróak. Az orosz formalisták szerint az esztétikailag értékes metaforák az új összefüggésnek köszönhetően, melyet a dolgok között kialakítanak, felrázzák a szavakban rejlő potenciális és nem mindennapi jelentéseket. Ismert továbbá az a retorikai követelmény is, mely szerint a metafora hatásának feltétele a benne összekapcsolt elemek közötti távolság. A vonatkozásba hozott elemek révén nemcsak a megnevezett dolgok merülnek fel előttünk új perspektívában, hanem magára a valóságra, az adott valóságmetszetre is másként nézünk. Mindez szoros összefüggésben áll a metaforának mint sajátos megismerésformának a jelentőségével. Ismeretelméleti funkciójának azzal tesz eleget, hogy az elemei közötti reláció felmutatásával megnevezetlen és megnevezhetetlen dolgok, tárgyak, eszmék, tudattartalmak kapnak nevet általa. Parti Nagy Lajosnál különös módon azonban éppen az elemek közötti beláthatatlanul nagy távolság gátolja a metaforát abban, hogy szilárdná és sokjelentésűvé tegye a felismert kapcsolatot. Míg az „elszűkölt dobverőér”, a „vetőhálóban hulló vízszemek” sokfelé ágazó jelentéssugalmakat tartalmaznak, a „művészdarázs”, a „lórongy”, a „napszakácsnő”, a „mohanyűsítés”, a „cinegetrapp”, a „bűg a lófagyi” stb. inkább képzavaroknak tűnnek, és a váratlanságukból származó sokk nem minősül át esztétikai kvalitássá.

Parti Nagy Lajos ugyan fragmentoknak mondja a kötet darabjait, mégis tökéletes szonettek közöl benne nem kis számban. A klasszikus formát tiszteletben tartva tágítja azt. E semmiképpen sem szétszórót noteszlapokra kívánczoló versek nem állnak ellent „az elrendezés riadt és tétova kísérleteinek”, hanem módszeresen megszerkesztett szövegek, melyek a klasszikus szótagszámot és rímszerkezetet követik. Nem a forma módosul itt, hanem a közlendő jellege, s ez az, ami híven tükrözi a világlátásban bekövetkező változásokat. A 142. szöveg együtt szerepelteti a töredék bevezetés- és befejezőnküliséget, valamint a szonett világát jellemző archaikus törekenységet, líraiságot, lekerékítettéget. A puha, meleg, lágy érzékletek sorába csupán a szavak elmesztése hoztörést, amely azonban kifinomultságával fokozza a dalszerű hatásegüttést („s mintha a

zöld levelecskét hinta / emelné s engedné egyre hinta / nyakába cseppecskét mi jó dolog”). Ismét József Attila közelségét érzékeljük a kicsinyítő képzők, a jelzők, az anyagok, a minőségek, a látványi elemek, a hangvétel révén. Felfigyelhetünk továbbá arra a módosított ismétlésre is, mely a „hever egymáson” sorkezdetek között létrejön. Parti Nagynál „hever egymáson gang és macskaszarszag/ hever egymáson ház és dúcolása” (216.) Ez maradt József Attila „világából”? Ez lenne a világ? Az *Eszmélet* meg a *Magad emésztő* súlyos meghatározottságából származó fölismerés? Nyilván ez. S itt nem csupán a „halom hasított fa” és a gang, macskaszarszag, ház, dúcolás esetleges együvé tartozása a döntő, hanem mindennek a „világgal” való kimondott vagy alludált összefüggése. A „világ” immár nem hasonlítási alap, nem lehet az, s nem lehet hasonlított sem.

A szonetteknelő időzve, melyekből egész koszorút foglal magában a kötet, a 180-as és a 187-es számmal jelöltekre térnék még ki. Az első kifejezetten költőietlenül szólaltatja meg a kurzívval szedett, egybeírt mindennapi kijelentés (*bívtalak-denemvoltál*) köré rendezett közléssort, a telefonbeszélgetés mint kapcsolatteremtés kérdéskörét. Ezt exponálja a 123-as négy soros is: „ha már nincs pénz telefonra / a tűzoltókat hívja a mentőt/ egész röviden elbeszélget/ ha már nincs pénze telefonra”. A másik szonett is egy egyszerű kijelentésből nő ki: „elfogy szívem az utolsó gitane is”. A játék itt a Párizs és a párizsi kettős jelentése között folyik. Vibrálások, cikázások tanúi vagyunk, sok-sok nyelvi leleménynek, s annak az igen hatásos eszköznek, amit Parti Nagy Lajosnál az elhagyás képvisel. Egész verssé bővülnek az elliptikus mondatok, mint a 167-es szövegben tapasztalható; az anafora a nominalitással együtt fókuszszerű eljárása a versnek: „annál is könnyedebben/ ahogy a hó az égben/ ahogy a hó az égből/ ahogyan minden délben/ ahogyan meg se billen/ ahogyan elmegy innen”.

A már említett fogékonyág azon szövegminták iránt, melyekkel körül vagyunk véve, legyenek akár beszédbeliek, akár írottak, a 46-os „mintamondatban” is tetten érhető: „mire kisimulnál szépen behalsz/ nicht hinauslehnen/ nicht hová hinaus”. Ismét egyetlen kis beavatkozásról van szó, s ez elegendő ahhoz, hogy egy egzisztenciális pátthelyzetet, hiányérzetet, kilátástalanságot érzékeltessen. Parti Nagy Lajos fogékony befogatója irodalmi és nem irodalmi szövegmintáknak, és transzformálásukban is kimondottan invenciózusan lép föl. Még ha kételkedéssel is fogadjuk megjegyzését, hogy a *Szódalovaglással* más célja nem is volt, mint a „töremlékek” közreadása, s ugyanakkor valóban válogatnia kellett volna e „mintamondatok” között, vállalkozását izgalmas próbálkozásként fogadjuk.

Kukorelly Endre második kötete jóval karcsúbb annál, amire publikációi alapján számíthattunk. Mintha verseinek, a már közölteknek is csak egy hányadát szerkesztette volna könyvébe, ám meglehet, hogy nevének gyakori fölbukkanása, állandó jelenléte és hanghordozásának eredetisége az, ami miatt hiányérzetünk van. Az *Én senkivel sem üldögélek* fülszövegének gondolatsoara akörül forog, amit első könyvének címével (*Mani-ère*, 1986) is hangsúlyozott: „Ami a modort illeti, ami tehát a *módot* illeti, nem *valame-lyik*, de *valamennyi* módszer felhasználható, ami *éppen ahhoz* a dologhoz kell. Tehát nem találok ki, nincs meg előre az irány, stílus, eszme, igazság.” Nemcsak a hangnem és a „hangvétel” jól ismert Kukorelly szövegeiből, a versekből és publicisztikájából, hanem a magatartás is, mely elutasít minden hagyományos bizonyosságot és értéket, mi-

közben játszva próbálgatja ki a különböző hangfekvéseket, módokat és modorokat. A bírálat eszközei is változatosak, ugyanis ott visznek elevenséget a közlésbe, ahol a tárgyból következően tespedtség uralkodik. Lényegében magát a kritikát is és apparátusát is megkérdőjelezi, midőn ironikusan ellenpontozza esetleges észleleteit. Mindez furán hatna, ha nem ellensúlyozná az a kitartó önróna, mely áthatja Kukorelly közléseit, közlendőit, témáit és tárgyait. Gyakran tépelődünk saját ítéleteink felett, vajon egyféle infantilizmus-e az, mely Kukorelly megszólalásait alakítja, vagy mi az, ami oly oldottá teszi nyelvhasználatát. Nyelvi játékossága elsősorban szembefordításaiból, ellentétezeiseiből, ismétléseiből, a kétértelműségek észleléséből, a köznyelvi formák átvételéből, a ragozásra alapozott jelentésbővítésből, a szóbontásokból és tagolásokból ered. Apró grammatikai és szemantikai változtatások mozgatják verseit, illetve a nagyobb korpuszokat érintő szótani, mondattani, jelentéstani beavatkozások. A végeredmény egy látzólag jovialis idéetlenkedés a nyelvvel, alakzatokkal és verssel, melynek hátterét azonban egy tökéletes, a pórusokig hatoló kétely képezi, mely megkérdőjelezi az élethelyzetek, a világképek, a nyelvvel és a nyelvben rögzített evidenciák hitelességét. A játék komolyságát az a kvázi oldott nyelvkezelés ellensúlyozza, amely éppen oldottságával figyelmeztet mindarra, ami a játékban elgondolkodtató. Elég, hogy leszakadjon egy troli vezetéke, és megáll a tudomány. Vers azonban születik. Ebből az apropóból. Elég egy szójáték, ragozás, hogy a dolgok a visszajukat mutassák fel. A *Talán a könnyem* kétszer nyolc sorát idézem: „Talán a könnyem/ nem potyog./ Talán ha könnyebb lenne/ lenni./ Talán az van, hogy/ nem vagyok./ *Nincs, nem*, talán minden csak/ ennyi.// Talán az élet/ túl komoly./ Túl sok ami elvész/ innen s már nincsen rajtam/ egy mosoly/ sem. Komoran néz le az/ Isten.” Ha elképzelhető az, hogy valamely borongós hangvételem átüthet némi derű, úgy az sem elképzelhetetlen, hogy a derűn is átsugározhat egy mély megrendültség, az egészséges elhárítás ellenére is inzultáló jelenvalósága kritikai tudatnak, módszeresen fejlesztett iróniának. Kukorelly hangja következetesen cseng ki verseiből, prózájából, publicisztikájából is. Talán ez az egyéni vonás van hatással arra is, hogy egybemossa a verspróza és a költészet határvonalait, s oldottan vegyíti egymással a két közlésforma módozatait. Nem konverncionális költői „manière”-jének alapja a legkonverncionálisabb pesti beszédmodor. Számunkra, nem pestiek számára üdítő e stílus, frissességet csempész a közlésbe, holott pontosan érzékelhető, milyen nyelvi üresjáratok felforgatását és kipelengérezését célozza. Feltételezhetően még egy belátás rejlik e mögött, amit egyértelműen azon különbségek jellegzetesen posztmodern eltörlésének érzékelünk, mely az irodalmi, nem irodalmi közlésformák és stílus, szövegalkotás és modor közötti másság megkérdőjelezésén alapszik. A *Hamburg – Berlin – Berlin – Rostock háromszög* című prózaversből idézek: „Ilyen egy magyar. Körülbelül a magyar így néz ki. És úgy, olyan szelíd finoman. Mint egy praliné, ilyen. Ezek itt magyarok. Utálnak tanulni. Szeretik a banánt. Azt szeretik megenni.” Ilyen tehát egy „nem verses vers”. Mitől válik költészeté, kérdezhetnénk. Nyilván attól a minőségtől, melyet negativitása alapján megszerez. Minden kétséget kizáróan sokkal erősebb a pulzálása és esztétikai hatása egy efféle szövegnek, mint a konverncionális eszközkészletet és modort követő versnek. A leghétköznapibb kijelentések és fordulatok, szerkezetek és alakzatok adott összefüggésben mélyebb nyomot vésnek a bafogadói tudatba, mint a mívésség. „Az volt a kérdés, hogy

szűnjek meg. Fel volt téve, így, hogy: szűnjél meg. Na szűnés. Ma egész délután úgy fél kettőtől meg kísérek szűnni. Lassan sikerülhet. Gondolom, hogy vagyok és szűnök.” (Idézett vers, 13.) Ilyen egyszerű lenne minden? Inkább sokkal bonyolultabb, hisz a lecsupaszított szintaxis, szókincs és fráziskészlet, a kijelentésekben, közhelyekben rejlő destruktív erők itt lépnek működésbe, mintha egy vibráló térközbe jutottak volna. Az ide-oda cikázások irodalom és nem irodalom között folynak. Frissítők, szokatlanok, sokkal izgalmasabbak, mintha az asszociációk kitaposott utakon járnának. Új perspektíva nyílik itt a merész társítások számára, melyeknek görbéje nem a valós – valótlan síkján ível, hanem a valós és a még valóságosabb mezsgyéjen egyensúlyoz.

Ezt illusztrálja *A kölcsönös névmás* szövege is, mely nyelvekeszerű formába ötvözi a grammatikai törvényeket és a politikai konnotációkkal telített mondanivalót. Poén módjára hat a zárómondat („A szocialista államok mindenben támogatják egymást.”). Hasonlóképpen sorolhatnánk annak a nyelvtani fantáziának a példáit is, melyekkel költészete él. Bravúrosak e megoldások, melyek ha másként nem, az írásjegyek elhagyását kezelik hatáforrásként. Verstani szempontból még radikálisabbak Kukorelly eszközei, hisz ott metszi el a szólamokat, szavakat, ahol ez látszólag nem indokolt, s ezzel teszi közlendőjét ritmikussá. Ihletesképpen fordul a rokon értelmű szavakhoz, a szószétbontásból eredő effektusokhoz, a közhelyekhez, melyeket új értelemmel telít. Kihívás számára a nominális szerkesztés, a jelentéstelítés alkalmá. *S.-nak* című szövege így hangzik: „Itt minden elég messze van./ Mint valóságos kék hegyek/ úgy gözölnek a nyári/ vihar után a dombok./ Nagy csendben és gyorsan zuhan/ alá. Valóság, Van. Legyek./ Vagyok. Csak csöndesen kívárni.” Másutt is megfigyelhető ez a játék a létigékkel, ragozásokkal, elhagyásokkal. Kukorelly merészen bánik e nyelvi lehetőségekkel. Költészetének felszabadultsága és nyelvi árnyaltsága is ebből táplálkozik, valamint látásmódjának uralkodó jegyéből, a konvenciók megszegéséből, elvetéséből és a saját eszközeivel való kipellengérezéséből. Abból a ráérzésből, melynek nyomán profán nyelvi készletünk költőivé minősül át, átlényegül, vagy éppen a maga primitivizmusában, egyszerűségében válik hatásossá. Ehhez azonban afféle invencióra van szükség, mely a „talált tárgyakból” és formákból lehetséges poétai/ poétikai tárgyakra asszociál, vagy erre lel rá, bennünk. Nemcsak Kukorelly nyelvérzéke tanúsít rendkívüli fogékonyságot ez iránt, hanem valamennyiünket érzékennyé tesz. Jó vele lépdelni a köznyelv/ irodalmi nyelv buktatóin, hisz fáradhatalanul kipattanó ötletei gyökereikben kérdőjelezik meg állandósult, berögződött tapasztalatainkat, rutinos észlelésformáinkat, s a megnevezésükben alkalmazott kifejezőkészletet. Kukorelly Endre szembeszegülése a beidegződésekkel szabályos tanfolyammá terebélyesedik, midőn a legérzékenyebb pontokon kezdi ki a megszokást, frázist. A költői formákkal hasonlóképpen bánik, ezért jellemzi attitűdjét valamiféle antilirikus alapállás, illetve olyan ironia, melyet önmaga felé is következetesen érvényesít. Nem mi, hanem ő maga kérdőjelezi meg gyakran a kijelentetteket: „Ezt ilyen szélsőségesen kell fogalmazni. Milyen szélsőségesen?” Ezzel zárul a kötet fűlszövege. Számunkra pedig csupán annak hangsúlyozása marad, hogy Kukorelly költészetében figyelemre méltó (hang) (vételek) dominálnak, melyeknek effektusai megke-
rülhetetlenek a jelenkori magyar költészet hangegyüttesében.

ÉLET VAGY IRODALOM?

Hankiss Ágnes: *Csak az élet*. Széchenyi Kiadó Kft, 1989

Irodalmi mű-e Hankiss Ágnes új könyve? A *Zrínyi Miklós kálváriája* mindenképpen az. A kötet első része a nagy barokk író és hadvezér életének utolsó esztendejét beszéli el, míg a második rész, *A Rabbi cipője* inkább egy nagyszabású történelmi esszé, XVIII. századi haszid történetek olvasata, melyben novella és reflexió egymástól elválaszthatatlanok. Már csak e kettő, mindkettő által állítható vissza a lét teljessége, mely az egyes művekben elveszettnek látszott. *A sientia profana* az életteljesség visszaállításának formája, melyben történet és a róla való tünődés, magyarságtudat és a zsidó haszidizmus egy egyetemes tudás keretében találkozik. „A lét elveszett, ami maradt, csak az élet” hamvasi parafrázisát Hankiss Ágnes az „irodalom vagy az élet” kérdéseként fejleszti tovább azáltal, hogy egy könyvbe szerkeszt kisregényt, novellát és reflexiót.

A könyv folyamán számos szövegre visszautaló rész van. Számunkra legérdekesebbek a *haszid történetekre* vonatkozó gondolatok: „Mese? Anekdóta? Történet egyáltalán? Hogy mitől történet a történet, és mitől nem, annak csak az lehet a megmondhatója, akinek az ilyesmi módfelett fontos. A mese dramaturgiai eszközeivel egyébként a *korai* mesterek élnek szívesen; a *késői* nemzedék jobban kedveli az aforizmatikus megállapításokat (kommentárokat).” Vagy: „A Mester nem jelöli ki az ösvényt. Csupán segít megtalálni. Ő az, aki meggyújtja a gyertyákat – kiben-kiben a magát. Minden megoldás egyformán érvényes, ha a szándék őszinte és a gondolat a tanítás szellemében fogant. Ez jogosít fel a szabad értelmezésre; hogy tegyem a magamét, rakosgassam, tologassam, ahogy nekem tetszik. Ez bátorított fel a szűz olvasatra (széljegyzetelésre); mármint, hogy beszéljek a spirituálisról, noha a rituálisról (vallásgyakorlatról) semmi tapasztalatom sincs.”

Zrínyi Miklós 1664. január 21-én, Ágnes napján indul győzelmes hadjáratára a török ellen, melynek célpontja az eszéki híd felgyújtása. Az „eszéki hős” azonban csakhamar szembetalálja magát a Habsburg-politika ellentétes érdekeivel – győzelmi mámore az esztendő folyamán megcsúfoltatik, télre már halott. A történet adott, az író feladata, hogy a történeti magból kibontsa a hős lelki drámáját, melynek középpontjában az életteljesség megvalósításának kínzó hiánya áll, Hankiss Ágnes metafizikájának egyik kulcsfogalma.

Hankiss Ágnes nem parabolát írt, a történet nem mutat túl önmagán. Nála, akár a haszid történetekben, „fontosabb a HOGYAN, mint a MIT”; az analógia, mint az allegória. Analógiás gondolkozása olyan lírai prózát eredményez, melyben az események egymásra következését a lelki mozzanatok összefüggései váltják föl. Ez a módszer lehetővé teszi a hős pszichológiai drámáját, melyben a lelki összeomlás és Zrínyi máig rejtélyes halála a mű végén egybeesik, mintegy „összeáll a kép”, nem hagyván kétséget a tragédia mozgatói felől.

„Nem azért mentem el hozzá, hogy meghallgassam tőle a Tórárt. Hanem hogy meglássam, amint kifűzi és befűzi a cipőjét” – ezt tanulta Hankiss Ágnes a haszid mesterektől. Nem a tanítást, hanem a tanítás módját; nem a szakrálist, hanem a profán megszentelését az élet egészévé váló átélése által; ahogyan felfűzi, kommentálja a készen kapott

haszid történeteket egyszerre teremtve magának hagyományt és életteljes eredeti alkotást. *A Rabbi cipője* rövid, csattanó nélküli történetekben bontja ki az élet legfontosabb erkölcsi értékeit, olyanokat, mint a szeretet, a megbocsátás, az emberi méltóság, az élet tisztelete és becsülése stb. A történetek apropója nem irodalmi, de kiváló prózastílusú esszéíróink élvonalába helyezi a szerzőt. Nagy eredmény lenne, ha Hankiss Ágnes történetmondása gyökeret verne a magyar irodalomban.

PISZÁR Ágnes

SZÍNHÁZ

WOYZECK

Számomra két kulcsmondata van az újvidéki előadásnak.

Az egyik: „úgy rohángal itt a világban, mintegy nyitott borotva, az ember megvágja vele magát”.

A másik: „Mint egy véres penge.”

Az elsőt A kapitány mondja, a másodikat Woyzeck, mintegy folytatva Marie megjegyzését: „Milyen vörösén kel a hold.”

A Kapitányt, aki valójában a közhelyek bajnoka, de a meggondoltság, a megfontoltság szobraként tetszeleg, élvez abban, hogy szüntelenül saját határtalan józanságát bizonyítja, idegesíti a túlhajszolt tisztiszolga sietős kapkodása, a szegény ördög ideges elvezettsége, nyúzott üzöttsége, hajszoltsága. Mint leprásra, úgy tekint Woyzeckra, s ezért mintegy figyelmeztetésül is mondja neki, hogy olyan, mint a nyitott borotva – közveszélyes, könnyen bajt okozhat. Ha másként nem, azzal, hogy megfertőzi a többieket, s akkor hogyan válósulhat meg a nyugodt emberek békés, zavartalan tenyészete.

Marie pedig Woyzeck szeretője, gyereket vár tőle, de – mert hűtlenkedik a daliás kinézetű, öntelt, kőfic Ezreddobossal – végül Woyzeck megöli. A vörös hold említése mintegy – rossz – előjele a bekövetkező gyilkosságnak.

Mindketten, a Kapitány is, Marie is, Woyzeck szenvedéseinek, keserűségének okozói.

A Kapitány egyszerre jelképezi a végtelenül ártatlan, már-már balekre emlékeztető jöhíszenu, becsületes Woyzeck számára a fizikai szenvedést és a lelki torturát. Korlátolt, s ostobaságokat fecseg, állatként dolgoztatja Woyzecket, s közben arról szónokol, hogy mértékletesen kell élni, és még meg is alázza, a padlót súroló tisztiszolga elé vizez, mossa fel az ő piszkát is.

Woyzeck számára a legkifejezettebben a kapitány jelképezi a környezet, az őt körül-

Újvidéki Színház – Georg Büchner: *Woyzeck*. Ford.: Thurzó Gábor. Rendező: Tompa Gábor. Díszlet és jelmez: Titu Ciupe. Színészek: Bicskei István (Woyzeck), Faragó Edit (Marie), Fischer Károly (A kapitány), Páthy Máttyás (Doktor), Törköly Levente (Ezreddobos), valamint Simon Mihály, László Sándor, N. Kiss Júlia, Szilágyi Nándor, Bicskei Elizabetta, Banka János, Giricz Attila, Tóth Loon, Szóke Zoltán, Brücker István és Szántó Valéria.

vevő világ embertelenségét, amelyet kiegészít a Doktor meg az Ezreddobos pimaszsága. Kiszolgáltatottságának ók az okozói és a bizonyítékai.

Marie viszont az érzelmi csalódás kiváltója.

Logikus, hogy amikor Woyzeckben összeáll a kettős kiábrándulás képe, így fakad ki: „Szép időnk van, kapitány úr. Tessék csak nézni, milyen szép, szilárd szürke az ég; az embernek kedve támad rá, hogy belevágjon egy kampósszöveget, és rákösse magát...”

Nem öröm tehát Woyzeck számára az élet, ennek ellenére nem olyan véget remélt s érdemelt, ami az előadásban bekövetkezik. A záróképben Woyzecket megöli a tömeg. Ez a befejezés azonban előbb tekinthető kollektív bűnnek, mint a gyilkost ért jogos igazságszolgáltatásnak. A félkörben felálló szereplők, miután a tisztiszolga megvallja tettét, beismeri, mitől véres a keze, mintegy vezényszóra szorosan mellé lépnek, közrefogják s végeznek vele. Woyzeck gyilkolt, s kétségtelenül büntetést érdemel.

De ilyet, s így?!

A szereplők úgy viselkednek, mint a meggondolatlan tömeg. Ilyenek lennének? Az előadás szerint – sajnos – igen. Ugyanis kétségtelen, hogy mi fogjuk közre s öljük meg Woyzecket, ami abból is látszik, hogy az őt félkörben közrefogó szereplők nekünk, a nézőtérrel háttal állnak, mintha a széksorokból léptek volna fel a színpadra, mintha közülünk lennének, mintha mi lennénk: egy orvos, egy tiszt, egy barát, egy kocsmáros, egy szomszédasszony, egy árus...

Így kötődik a színház előcsarnokában „színre vitt” előjáték és az előadás zárójelenete Tompa Gábor rendezésében.

Az előcsarnokban középen egy üvegketrecben látható Woyzeck, akit mint holmi ritkaságot, csodabogarat mindenki szemügyre vehet, kedvére megbámulhat. S tesszük is, kíváncsian meg közömbösen, ám semmiképpen sem olyan együttérző részvétellel, ahogy a bolondinbge bújtatott, nyúzott arcú, fáradt testű, fájdalmasan csillogó tekintetű férfi teszi – Szilágyi Nándor emlékezetes, félelmetes és szánandó figurát formál belőle –, aki Woyzeck kitaszítotttságában, kiszolgáltatottságában – ezt sugalja Titi Ciupe börtönt idéző színpadképe – önmagára ismer, saját magát látja Woyzeckben.

Bevezetőben két kulcsmondatot említettem, amelyek irányjelző, értelmező értékek lehetnek az előadásában, ez azonban semmiképpen sem jelenti, hogy Tompa Gábor rendezésének domináns eleme a szó lenne. Büchner töredékes művének minden egyes jelenetét a rendező végsőig letisztult, sallangmentes színpadi eszközökkel, formanyelven építi fel, határozott és tudatos színpadi jelhasználat jellemzi munkáját, akkor is, ha személy szerint nem mindegyik jelenetét értettem, nem mindegyik részlettel sikerült eleven kapcsolatot teremtenem, ha úgy érezheti a néző, hogy egyik-másik rész hosszabb a kelleténél vagy esetleg felesleges is. Az előadás összképe azonban meggyőző, biztos vonalvezetésre, jelhasználatra utal, profi munka. Ez a színészvezetésben és a tömegjelenetekben egyaránt felismerhető, akkor is, ha nem minden alakítás egyenértékű.

Bicskei István ideális Woyzeck, már azért is, mert az esendőség minden árnyalatát végigjárja, bemutatja. A jelentéktelen ember megrázó tragikumát ábrázolja: harsány gesztusok helyett egy-egy félmozdulattal, jellegzetes hangsúllyal vagy csak egy tekintettel beszél, vall önmagáról, helyzetéről és környezetéről. Az előadás minden szereplőjéhez pontosan meghatározott, felismerhető viszony köti Bicskei Woyzeckjét.

A többiek közül – bizonyítva, hogy Büchner műve nem monodráma, hanem a főszereplő köré rendezett sok fontos epizódszerep együttese – Fischer Károly a leghatásosabb ellenpontként ábrázolja az ostoba és együgyű, de öntelt kapitányt. Pásthly Máttyás Doktorából ezzel szemben nem érezni kellő módon a tudományos butaság és gonoszság félelmetes erejét. Törköly Levente az Ezreddobos csillogó ürességét hozza, brillantinos kófic. Faragó Edit Marie-ja azt mutatja meg, nem kell gonosznak lenni ahhoz, hogy másoknak fájdalmat okozunk, elég, ha öntudatlanul, ösztönszerűen, eszünket kikapcsolva cselekszünk.

A kisebb szerepekben fellépők közül Simon Mihály, László Sándor, Banka János egy-egy villanással segíti hatásosan, jól az előadást, megmutatva, hogy a legkisebb szerep is fontos lehet, ebben is észreveteti magát, aki feladatát komolyan fogja fel.

Végtelenül hatásos N. Kiss Júlia a mesémondó Nagymama szerepében. Ahogy emberfeletti növelt figurája mellett, mint két törpe, hallgatja Woyzeck és Marie a mesét a szegény gyerekekről, akinek nem volt se apja, se anyja, senkije sem volt a világon, s aki útnak indult, „mert a földön egy árva lelket sem talált többé, hát föl akart menni az égbe”, de azt tapasztalja, hogy a hold „reves fa”, a nap „elhervadt napraforgóvirág”, a csillagokat pedig „mintha tövisszúró gébics tüzdelt volna a kökénybokorra”, amikor pedig kiábrándultan visszafordul, még nagyobb csalódás éri: „a föld se volt már más, mint egy fölborult fazék”, ez a jelenet sem csak szép és megható, hanem jelképes és tanulságos is.

Azt fejezi ki, amit az előadás akar közölni: nincs magányosabb lélek az ember fiánál.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

DUDÁS SÁNDOR, AVAGY A ZSUGORÍTOTT VAJDASÁGI FEJEK PANTEONJA

Jól emlékszem még: engem, a kanizsait (tiszait) mennyire meglepett tiszavirág szobrával (emlékművével) Dudás Sándor, ez a topolyai (szárazföldi) szobrász.

A tiszavirág, e semmis lény szakértőjének tudtam magam, művészek és városrendezők figyelmét hívtam fel e motívumra, mármint hogy ebből a kiürült, közhellyé kopott szimbólumból valós feszültségekkel teljes költői kategóriát teremtsünk, hogy ne távolodva, hanem éppen közelebb hajolva próbáljuk meghaladni a hagyományos-konzervatív tájköltészetet, hogy a folyó virágzása olyan ünnep legyen számunkra, mint a japánok számára a cseresznyevirágzás. És mondom, mégis nagyon meglepett Dudás Sándor, amikor az Erzsébet-ligetbe – a Tisza mellett másik mítikus helyünkre – a brutálisan meggyilkolt kislány emlékére nagyméretű tiszavirág szobrot tervezett. Azzal lepett meg, hogy abból csinált szobrot, ami minden, csak nem szobor, ami maga a nem-szobor, a lét-nemlét megragadhatatlan határeset. Egy csillogó libikóka, amelynek az egyik szárnyán a halál ül, ám sosem is tudni, hogy melyiken...

És nem kevésbé lepett meg aztán az sem, ahogyan elképzelte, kivitelezte szobrát. Az, hogy valójában egy kis szentélyt épített a tündöklő nagy szárnyak üvegablakaiból.

Dobó Tihamér nagy Tiszavirág rajzát, az immár ismert zizegő grafikai zeneművet még a kis Keča lány halála előtt rajzolta – ám a gyilkosság után ő tudott nekem legszebben mesélni a kislányról, s ő rajzolta le a rendőröknek a gyilkost is (ugyanis együtt biliárdozott vele a Tisza kocsmában)...

Most, amikor a tiszavirág emlékmű már a helynek, a hely szellemének részévé vált (felfut rá a növényzet), jó volt megpillantani Dudás műtermében a szobor első vázlatait. Látni, milyen merészen fogott hozzá, látni, hogy tényleg pontosan a nem-szobortól indult, és csak az ezeret ólomkontúrjainak áttünésekor kezdett megragadhatóvá lenni, szoborrá hűlni, nehezedni.

Jó volt ismét, így intimen is megbizonyosodni, hogy valóban van egy szobrászunk, aki képes a nagy formátumra, adottsága van a monumentálishoz.

Az első szobor, amelyet kiskönyhaszerű topolyai műtermében megpillantottam, szintén monumentális. Egy nagy Kodály-fej.

Igen, ismét egy nehéz szobrászati feladat – kimerített, elnyűtt, lejáratos. Az ember már nem hiszi, hogy lehetséges releváns Bartók- vagy Kodály-szobor.

És Dudás Kodálya a szó szoros értelmében felzúg. Első pillantásra még az ajtóból, azt hittem egy fejtelen Niké, s csak azután láttam, hogy egy Szamothrakéi Nikéként repülő nagy realiztikus (alig stilizált) fej. Ékként vág, zuhan a földre, súlyos ékként és ugyanakkor szárnyként húz, emelkedik fel. Felzúg, irtam, felzeng- és a kórusművek nagy zeneszerzője esetében ezek a szavak nem hangzanak üresen.

Annak külön is örülök, hogy ezt a szép nagy Kodály-fejet éppen Csongrádon állítják fel. Sok szál köt ahhoz a Tisza-parti városhoz, Crnjanski szülőhelyéhez. (Remélem, az igazi Crnjanski-szobrot is Dudás készíti el.)

És amikor jobban körülnéz az ember Dudás műtermében, látja, hogy e beszorult, visszaszorult, visszaszorított Küklopsz, aki sziklákkal dobálódzhatna, apróságokkal kényszerül játszani kis barlangjában, odújában.

Dudás Sándor zágrábi diák. Végre valakivel feleleveníthetem zágrábi éveimet. Tanáráról, Želimir Janešről beszél, Janešről, a kisplasztikus Meštrović-tanítványról. Dudás lényege is benne foglaltatik ebben az ellentmondásban. Náray Évának adott interjújában mondja:

„Egy ízben kollégám egy ősz öregember portréjával küszködött. Janeš odament, végighúzta az ujját a puha anyagon, és egy csapásra nyilvánvalóvá vált, hogy a modell ősz.”

És Kršinićról beszélgetünk. Végre valaki Vajdaságban, akivel Kršinićról lehet beszélgetni, aki még azt is tudja, hogy Kršinić Vrniken (titkos kis szigetemen, adriai menedékhelyemen) is faragott. És aki ezt tudja, aki otthon van az adriai kőbányákban, az a legnagyobb szobrászati hagyományhoz kötődik – igen, Meštrović és Kršinić révén ahhoz a köhöz kötődik, amelyről minden szobrászati kintorna lepereg visszamenőleg Michelangelói és a görögökig. A jugoszláviai magyar szobrásznak Meštrović, Meštrović márványa azt jelenti, amit a jugoszlávjai magyar költőnek az Adria...

Lovrenčić és Friščić voltak a rajztanárai – ahogyan Janešről, rólunk is látni plaketteket a falon.

Dudás Sándorhoz utazva a belgrád–szabadkai gyorsvonattal, a tiszta szántóföldeket nézve azon tűnődtem, mi is itt a szobrászati, a plasztikai kihívás?! És egyszer csak egy kapáló asszonyon akadt meg a szemem: olyan volt, mint egy erős horog, amely beleakadt a földbe, amely lassú szívósságával könyörtelenül fel is hasítja a végtelen fekete földet. Egész nap kapál, és egyszer sem gyorsul fel, mert a nap sem gyorsul fel az égen, az éjszakák és nappalok sem váltakoznak gyorsabban. Éppen ebben a lassúságban, ebben az apró, kitarító ritmikus mozdulatokban van, rejlik a legnagyobb erő, az amely a földet mozgatja, felhasítja. Dudás egyik alapformája, plasztikai gesztusa éppen ez a megfeszülő, meghajló, ám nem az eltörésig meggörbülő test. Parittyás Misinek, a topolyai lumpennek a szobrára, mozdulatára gondolok. A kuglipályán állítgatott, majd miután automatizálták a kuglipályát, felesleges lett. Úgy hajol ki a lét ágyúgolyói elől, mint egy szálkavékennyá karcsúsodott, sosem is eltalálható bábu.

És a kisportrék, a kis vajdasági fejek. Szigeti Sándor, a topolyai művésztelep sofőrje, Ács József, Szilágyi Gábor, Tari Pista... Almási reliefsorozatának párja sejlik fel itt (milyen kár, hogy már nem tudjuk együtt kiállítani őket) – a kis, a zsugorított (ám éppen ezért valami különös energiákat hordozó) vajdasági fejek panteonja. Fehér Ferencet készül megmintázni; Danilo Kiš-fotókat kért tőlem kölcsön.

Szeretnék már ezzel a jegyzetemmel is hozzájárulni ahhoz, hogy Topolyai Vénuszát – ezt a még plakettbe préselt szépséges szeméremdombot megrendelje a fürdő, kivitelezék.

Befejezésül Ács József öklömnyi bronzfejéhez térek vissza. Megfigyeltem, hogy egy tévéadás és a *Magyar Szóban* közölt fotó alapján hogyan lett ismerőseim, barátaim között eseményné egy plasztikai gondolat. Hogyan lett Ács halálának pillanatában egy kisplasztikai monumentális emlékmű. Gondolatban e szobor mellé tettem Ácsról írt jegyzeteimet, és elszégyelltem magam...

Topolyának képzőművészeti központunkká kell lennie. Ott a művésztelep, ott működik Harkai, az építész, ott él Penovác, Zsáki, Nagy és Dudás. Csernik is kötődik még Topolyához. És Bicskei, Nagyapáti, Acsádi nem felvállalt hagyatéka után most is a nagy nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó Ács-hagyatéka. Dudás Ácsról mintázott kis bronzfejét én már úgy is értelmezem, mint a szálláscsinálás első gesztusát.

TOLNAI Ottó

KRÓNIKA

DÍJÁTADÁS A FORUMBAN – Május 19-én ünnepélyes keretek között átadták Herceg Jánosnak a Híd Irodalmi Díjat, Milenko Prvački képzőművésznek és a kükendi Terra nemzetközi szobrászati szimpoziumnak a Forum Képzőművészeti Díjat, valamint Szathmári Istvánnak a Forum Könyvkiadó regény pályázatának díját.

Dr. Gerold László, a Híd-díj bírálóbizottságának elnöke a következőképpen méltatta Herceg János *Módosulások* című díjnyertes regényét:

„Egy év könyvtermését áttekintve, egy olyan évet, amelynek gazdasági nehézségei könyvkiadásunkat sem kímélték, a Híd Irodalmi Díj bírálóbizottsága abban a kellemes helyzetben volt, hogy négy, szinte egyformán jelentős, jó könyv közül választhatta ki azt, amelynek köszöntésére ezúttal is összegyűltünk: Herceg János *Módosulások* című regényét. Azt a művet, amelyet irodalmi, műfaji minősége mellett ezzel egyenértékű, emberi üzenete, közelműltünkéből, vett történelmipéldázat-jellege miatt is jelentős alkotásként köszönhetünk.

Élsőrendű, magas szintű irodalom a *Módosulások*, de rendelkezik olyan háttértartalommal is, amelyet évtizedeket átfogó regénynek, egy város regényének és az ezzel összefüggő írói önéletrajznak nélkülözhetetlenül tartalmaznia kell. A cím – *Módosulások* – inkább tanulmány, mint regény élére illik, gondolhatnánk, ám Herceg János könyvében nincs egyetlen bekezdés vagy mondat sem, amely ne viselné magán az író jól ismert s joggal csodált bőséges mesélő kedvének egyéni jegyeit. Herceg János ebben a művében is élvezi a mesélés kettős gyönyörét, azt, hogy *elmond* egy mesét, s azt, *ahogy* a me-

sét elmondja, a stílust, a regényírásnak, pontosabban a regényírás egyik lehető változatának elválaszthatatlan két komponensét, szíami ikreit.

... 'visszanézek régmúlt gyerekkorom napfényes tájaira' – olvashatjuk a történelmi változásokat jelölő, ezekre utaló *Módosulások* utolsó mondatában, de a könyv ismeretében ekkor már tudjuk, hogy a napfényes tájoknak árnyoldalai is voltak. A mese elkápráztat ugyan, de a káprázat alól felsejlik a kegyetlen valóság is. A mese kedélyes, s a stílus tarka mondataiba csomagolt történetzilánkok, anekdoták hosszú – igaz, sohasem fárasztó vagy unalmas – sorát vezetjük elénk az író, amikor a malomgépész Herzog nagyapjáról, kárpitos apjáról, az iparosfelelőségek öntudatával rendelkező anyjáról, társakról, tanárokról, írókról – Szentelekyről, Veljko Petrovićról, Brunner-Debreczeni Józseféről –, a barát Milan Konjovićról, a saját műemlékeként élő Margalits Edéről, sok-sok zomboriról, értelmiségeikről, polgárokról, iparosokról, nincstelenekről és birtokosokról, vidéki különcök egész panoptikumáról ír, olykor csak egyetlen mondatlal is találóan és plasztikusan jellemezve, életre keltve őket. De a miniatűrnyi írói remeklések mögött érezni a mélyben kavargó örököket is, a „govori državnim jezikom”, a nem népben, hanem államban való gondolkodás, a betiltott színelőadások, az együvé tartozókat elválasztó határok – melyekben csak a szellem szárnyán érkeztek hírek, de amelyeken túlra utasítottak embereket csak ezért, mert más nyelven beszéltek –, a többség és a kisebbség közötti viszony, az államnyelvi oktatás, a magyar gimnázium bezárása okozta semmiképpen sem kedélyes élettényeket, amelyek a vegyes lakosságú város – mely ilyenén egész Vajdaságot,

ahogy akkor mondták: Vojvodinát jelképezte –, Zombor mindennapjait évtizedekig jellemezte.

Ha a *Módosulások* – mely arról szól, hogy az író, akkor még Herceg Jánoska, elindul az életbe – egy színes, változatos életút első szakaszaként olvasható, akkor a folytatás, az önéletrajz második szakasza majd nyilván a megérkezésről fog szólni. Kétségtelenül nem kevésbé érdekesen, nem kevésbé színvonalasan, hasonlóképpen igazi irodalomként, de biztonnal hozzánk még inkább közelebb, bennünket még közvetlenebbül érintve. Érthető, hogy várjuk a folytatást, s a *Módosulások* jogos, megérdemelt díjának átadásakor kívánjuk, hogy ne kelljen rá sokáig várni.”

Milenko Prvački munkásságát és a Terra Képtár érdemeit Bela Duranci művészettörténész méltatta, majd dr. Vajda Gábor Szathmári István *Álmok és életek* című pályadíjnyertes kéziratát értékelte:

„Szathmári István *Álmok és életek* című kéziratát azért emelte ki a regény pályázat bírálóbizottsága a beérkezett három kézirat közül, mert e fiatal prózaíró tehetsége rendkívüli figyelmet érdemel. Első díjasunknak ez eddig a legterjedelmesebb s egyben a legnagyobb igényű prózaírói vállalkozása, következőleg magán viseli a kísérletezés jegyeit. Nem tekinthető megoldottnak, stílusterés is jellemzi, s az útleírás elemei sem mindig funkcionálisak benne. Jó lenne, ha a szerző még dolgozna rajta, mielőtt kiadásra kerülne.

Ennek ellenére az *Álmok és életek* nyelvi kultúrája következtében helyenként egészen jelentős alkotásnak a benyomását kelti. Szathmári István példamutató szinten műveli anyanyelvét. Készsége azonban nem merül ki a hagyományos stilsztika megbecsülésében vagy a helyesírási normák iránti tiszteletben. A fiatal író ugyanis a modern magyar prózanyelv alkotói felhasználásáról is többnyire tanúságot tesz, s emlékeit, tapasztalatait a nyelvben rejlő lehetőségek kihasználásával örökíti meg. A filmszerű áttűnés, a szürrealista képzettársítás egyik jellemző effektusa. Ott, ahol a készséregnek megfelelő színvonalon ír, legjobb prózaíroinkat juttatja eszünkbe.”

ALEKSANDAR TIŠMA KÖNYVEINEK ÚJ KIADÁSA – A napokban három kiadválalat szerződést írt alá Aleksandar Tišma hét regényének, köztük a még kéziratban levő *Koje volimo* címűnek, valamint a szerző három no-

velláskötetének kiadására. A könyvek 1992-ig látnak napvilágot az újvidéki *Dnevnik* és a *Matice srpska*, valamint a szarajevói *Svetlost* kiadóvállalat közös kiadásában.

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR KÖLTŐK SZERBHORVÁT NYELVEN – Az újvidéki *Letopis Matice srpske* című folyóirat 1990. februári száma Danyi Magdolna, Csorba Béla, Szügyi Zoltán, Sziveri János, Fenyvesi Ottó és Kalapáti Ferenc verseit közli Losonc Alpár előszavával. A szövegeket Arpad Vicko, Judita Šalgo és Oto Horvat fordította szerbhorvátra. Az anyagból különnyomat is készült Novija vojvodanska mađarska poezija (*Az újabb vajdasági magyar költészet*) címmel.

KÖNYV A FRUŠKA GORA-I KOLOSTOROKRÓL – A szerb népvándorlás 300. évfordulójára a Tartományi Műemlékvédelmi Intézet gondozásában napvilágot látott Olivera Milanović-Jović és Petar Momirović könyvének negyedik, bővített kiadása a Fruška gora-i kolostorokról. A kötet először 1963-ban jelent meg, feldolgozza a kolostorok keletkezését és történetét. A gazdag képanyag nemcsak a kor építészetét, hanem a páratlan értékű műkincseket is bemutatja.

SZABADKAI KÉPZŐMŰVÉSZETI ESEMÉNYEK – A Képzőművészeti Találkozó teremben nemrégiben megnyílt Kosa Bokšan tálata. A kellő tájékoztatást nyújtó katalóguson az *Út a fénybe* című 1963-ban készült vitrázs-terv látható, amelynek piros lángnyelvecskéi a művészno alkotói vitalitását is szimbolizálhatják. Kosa Bokšan Zora Petrović és Ivan Tabaković tanítványa volt. A szocreáлизmus éveiben, 1974-ben elhagyta a belgrádi Képzőművészeti Akadémiát, és csatlakozott az ún. Zadari Csoporthoz, Bata Mihailovíchoz, Petar Omčiknoshoz, Vera Božičkovičhoz, Mića Popovíchoz és másokhoz, akik Párizsban bekapcsolódtak a modern képzőművészet európai áramába. Kiállításának különösen lenyűgözőek voltak Hegyasszonyai, amelyek egy időben kőkemények és nőiesek, kifejezik vidékünk történelmi eseményeinek megrázkództatását és tapasztalatait. Joggal állapítja meg festményeiről Georges Boudaille: „Kosa Bokšan legnagyobb érdeme, hogy hű maradt saját egyéni igazságához, szlav temperamentumához, szülőföldjéhez.”

A City Galleryben Dragoš Kalajić (1943) képeit láthatja a közönség. Kalajić Belgrádban és Rómában tanult festészetet, az elképzelt, fi-

guratív képzőművészet művelője. Képei valami fluoreszcens fényt sugároznak, önmagunkra ismerhetünk figuráiban, amelyek a képregények kalandos útján és a képzelet végtelen kékségében bolyonganak, a világűrbe is kimerészkednek, s szomorúan tekintenek le a földre, örködnek Dubrovnik fölött. „Az őstörténetből jövőnk – vallja a festő –, és a történelem feletti élet felé haladunk. Azt hiszem, az egyesült Európában senki sem lesz boldog, ha az kizárólag gazdasági és piacközpontú társulás lesz. Csak akkor lesz Európa boldog, ha a szeretet, a közös sors, a közös hagyományok és kultúra hatja át.

A Képzőművészeti Találkozóknál került sor a magyar figurális törekvések grafikai keresztmetszete a nyolcvanas években című kiállításra. A tárlaton König Frigyes, Gémes Péter, Károlyi Zsigmond, Lengyel András, Orosz István és Rácmolnár Sándor grafikáit láthattuk. A katalógus előszavában Varga István a következőket állítja: „... hatuk kiválasztása meglehetősen esetleges. Ez igaz, látszólag. Am épp e bizonytalanság teremti meg a keresztmetszet mélységét, azt pedig, hogy a véletlenszerűség látszólagos, az a tény igazolja, miszerint a kiállítók mindegyike egy-egy jól körülhatárolható, a korszakban fontos szerepet játszó törekvés, attitűd valódi, hiteles képviselője.”

Kétségtelen, hogy a kiállított alkotások egyrészt irigylésre méltó szakmai tudásról tanúskodnak, a düneri tradíciók követéséről, másrészt arról, hogy az ötvenes évek képzőművész-nemzedéke arra törekszik, hogy kommunikáljon jelenünkkel. A kiállításnak is az a célja, ami a kiállított munkáké: tájékoztatni, kapcsolatot teremteni, megtalálni a közös inspirációs forrásokat.

Távirati stílusban érdemes még beszámolni arról is, hogy a szabadkai Torok Sándor festőnek a magyarországi Gádor Magdával együtt kiállítása nyílt a budapesti Vidaő Galériában. Szajkó István festő a müncheni Prom Képtárban

mutatkozott be a közönségnek. A topolyai Dudás Sándornak és Gyurkovics Hunornak Hatvanban rendeztek kiállítást. Dvorackó László szabadkai naiv festő Generaliáttal, Lackoviáttal és másokkal együtt Párizsban állította ki munkáit.

Május 17-én a Franzer-galériában megnyílt a New Yorkban, Rómában, Torontóban, Mont-realban és Rovinban, Zágrábban, Újvidéken, Belgrádban egyaránt ismert, Szerbia Július 7-e Díjjával kitüntetett Olja Ivanjicki (1931) tárlata. Tanulmányait a belgrádi Képzőművészeti Akadémia szobrászati szakán végezte, majd 1958-ban a Mediale csoport alapító tagja lett. A fiatal ambiciózus és mindenekelőtt kíváncsi alkotógárda – élén Miro Glavurtić íróval és Leonid Sejka műépítésszel – nem békélt meg a dolgok megállapodott rendjével. Az egyszólamú szocialista realizmus helyett a reneszánszhoz nyúltak vissza. A Mediale az egyetemes emberi szintézis megteremtésében magát a festést, a festői tevékenységet tartotta fontosnak, „amely által a reneszánsz ember személyisége a természet tökéletességének csúcsára emelkedhet”. Ezért Ivanjicki is főleg a szenvedélyes rajzra és az egyéni vonalak eleganciájára ügyel. Rajzait ekkor a „leonardói” jelzővel illették, s csak később nevezték őket szecessziósaknak. Irigylésre méltó önbizalommal foglalta el helyét a saját képein, a határtalan szabadságot festette meg, műtermének falait kiszélesítette, a világűrbe is kilátogatott, ahol úrhajósokkal, istennőkkel és mitikus alakokkal társalag.

A Franzer-galériában, ahol rajzai láthatók, a látogató nem gyönyörködhet e gazdag alkotóegénység sokoldalúságában. A helyiség erre nem alkalmas. De feltárulnak előttünk a rajzok, a későbbi művek kiindulópontjai. A nő piros kalapban, a Szerelmes szalamandrák és A vallásokat kibékítő angyal felmutatja Olja Ivanjicki művészetének erőnyeit.

Bela DURANCI

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KÖNYVEI

- Brasnyó István: *Bestiárium* (versek)
Fehér Ferenc: *Akác és márvány* (versek, Forum–Magvető)
A lehetséges változat (a jugoszláviai román költők antológiája)
Bata János: *Korom* (versek és műfordítások)
Danilo Kiš: *A holtak enciklopédiája* (regény, II. kiadás, Európa–Forum)
Branko Hofman: *Reggel is sötét van* (regény, Európa–Forum)
Mirko Kovač : Égbéli jegyespár (elbeszélések)
Kalapis Rókus: *Kis keleti nők nincsenek* (kispróza)
A varázsszobor (fiatal prózáírók könyve)
Varga Zoltán: *Szökés* (novellák és kisregény)
Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek* (esszék, Szépirodalmi–Forum)
Jung Károly: *Hiedelemmondák és hiedelmek* (tanulmány)
Gerold László: *Száz év színház* (tanulmány)
Varga Zoltán: *Későn okosan?* (tanulmányok)
Ágoston Mihály: *Rendszerbomlás?* (nyelvművelő írások)
Ládi István: *Mozibétköznapok* (filmkritikák)
Mák Ferenc: *A magam iskolája* (kiritikák)
Kalapis Zoltán: *Festők nyomában* (képzőművészeti riportok, tanulmányok)
Dr. Balla Ferenc – dr. Hegedűs Antal: *Az egészség szolgálatában* (tanulmány)
Brasnyó István: *Mit szerettek?* (gyermekvers)
Várady Tibor: *Međunarodno privatno pravo* (egyetemi tankönyv)
Josip Broz Tito összegyűjtött művei XXVI.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Száz éve született Szirmai Károly

- Herceg János*: Mindenki mástól különbözött 673
Szirmai Károly: Szavak estéje (*vers*) 678
Szirmai Károly: Önéletrajz 680
Bordás Győző: Okok és indítékok (*Előszó Szirmai Károly Veszteglő vonatok I. című, összegyűjtött novelláit tartalmazó kötetéhez*) 703
Bori Imre: Az éjszakák motorosai 708
Láncz Irén: Gondolatok Szirmai Károly nyelvi stílusáról 711
Kerekes László Szirmai-illusztrációi 719
Gobby Fehér Gyula: Egy öregember magányossága 725
Szeli István: Egy levélváltásról és következményeiről 728

KRITIKAI SZEMLE

Regények, kéziratok (*Bányai János, Mák Ferenc és Vajda Gábor jelentése a Könyvkiadó 1989. évi regénypályázatáról*) 733

K ö n y v e k

Thomka Beáta: (Hang) (vételek) (*Kukorelly Endre: Én senkivel sem üldö- gélek; Party Nagy Lajos: Szódalovaglás – mintamondatok nulla –*) 737

Piszár Ágnes: Élet vagy irodalom? (*Hankiss Ágnes: Csak az élet*) 743

S z í n h á z

Gerold László: Woyzeck 744

K é p z ő m ű v é s z e t

Tolnai Ottó: Dudás Sándor, avagy a zsugorított vajdasági fejek pan- teonja 746

KRÓNIKA

Díjátadás a Forumban; Aleksandar Tišma könyveinek új kiadása; Ju- goszláviai magyar szerzők szerbhorvát nyelven; Könyv a Fruška gora-i ko- lostorokról; Szabadkai képzőművészeti események 749

Számunkat Dudás Sándor munkáival illusztráltuk
A 659. és a 703. oldalon Maurits Ferenc illusztrációi

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1990. június. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50,00 dinár, fél évre 25,00 dinár. Egyes szám ára 5,00, kettős szám ára 10,00 dinár; külföldre egy évre 100,00 dinár, fél évre 50,00 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.